

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE BULUNAN
MEVKUF RİVAYETLER**

Yüksek Lisans Tezi

MUCAHİD KESKİN

İZMİR - 2019

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE BULUNAN
MEVKUF RİVAYETLER**

Yüksek Lisans Tezi

MUCAHİD KESKİN

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ SABRİ ÇAP

İZMİR - 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Mevzûât Literatüründe Bulunan Mevkuf Rivayetler” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

16. 10. 2019

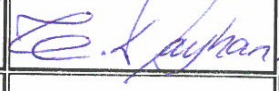
Mucahid KESKİN

 TS EN ISO 9001:2015	T.C. İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü	
	TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	Dok. No: FR/604/21 İlk Yayın Tar.: 03.10.2017 Rev. No/Tar.: 00/.. Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanlığı
GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü
 Anabilim Dalımız Yüksek Lisans Programı öğrencisi Mucahid KESKİN ile ilgili Tez Sınav Tutanağı aşağıdadır.
 Tarih: **16.10.2016** Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Başkanı **Y.**
 Sayı : **Doç. Dr. Mehmet Dirik**
 İmza

SINAV TUTANAĞI
 Tez Sınav Jürimiz tarafından incelenen “*Mevzuat Literatüründe Bulunan Mevkuf Rivayetler*” başlıklı tezli yüksek lisans tezi ile ilgili olarak jürimiz 16.10.2019 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında OYBİRLİĞİ/~~ÇOKLUĞU~~ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

- KABUL**
 Kabul Edilen Tezli Yüksek Lisans tezi:
- i) Bilime yenilik getirmiştir
 - ii) Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
 - iii) Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
 - iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisansta geçerlidir)
- RED**
 DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı	İmza
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Sabri ÇAP	
Üye	Prof. Dr. İbrahim KUTLUAY	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Tahir DAYHAN	
Üye		
Üye		

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).
 * Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE BULUNAN MEVKUF RİVAYETLER

Mucahid KESKİN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı

Çalışmamız, mevzûât literatürünün belli başlı eserlerini inceleyerek bu eserlerde yer alan mevkuf rivayetleri tespit etmeyi konu edinmektedir.

Tezimiz bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmamızın konusu, amacı, metodu, planı ve kaynakları ele alındı. Birinci bölümde, mevkuf hadisin tanımı, muhtevası ve hadis olarak kabul edilmesi gibi konulara yer verildi. Daha sonra mevzûât literatürünün teşekkül safhası ve bu alanda telif edilmiş bazı kıymetli eserler hakkında bilgi verildi. İkinci bölümde, mevzûât literatüründe mevkuf rivayetlerin bulunma sebepleri açıklanmaya gayret edildi. Bu bölümde ayrıca mevkuf rivayetleri ilk olarak bu tür eserlerden tahrir eden Mevsîlî'nin eserleri tanıtıldı.

Çalışmamızın son bölümünde ise mevzû hadisler hakkında yazılmış bazı eserlerde yer alan mevkuf rivayetlerin tespit ve tahriri üzerinde yoğunlaşıldı. Daha sonra tahrir edilen mevkuf rivayetlerle ilgili varsa musanniflerin görüşlerine başvuruldu.

Anahtar Kelimeler: mevkuf, mevzû, mevzûât literatürü, Mevsîlî, *el-Vukûf ale'l-mevkûf*

ABSTRACT

Postgraduate (Master) Thesis

IN THE LEGISLATION LITERATURE FOUND

MAWQUF NARRATIONS

Mucahid KESKİN

İzmir Kâtip Çelebi University

Institute (Graduate School)of Social sciences

Department of Basic Islamic Studie

Our study, legislation literature examining the major works in these works mawquf narrations to determine the subject.

Our thesis consists of four chapters. In the introduction part, the subject, aim, method, plan and sources of our research are discussed. In the first chapter, definition of mawquf hadith, content and issues such as the adoption of hadith were included. Afterwards, information was given about the formation phase of legislation literature and some valuable works in this field. In the second chapter, the reasons for the existence of narrative narrative in the legislation literature were tried to be explained. Also in this chapter, Mawsilî's work, which narrated mawquf narratives for the first time, was introduced.

In the last part of our study written primarily in the field of subject matter in some works the focus was on the detection and destructive mawquf of the narrative. Then detected how mawquf narrations take place in the works of hadith and if any, the views of musannifs about that hadith were resorted to.

Keywords: mawquf, apocryphal, legislation literature, Mawsilî, *al-Vukûf alâ'l-mawqûf*.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ.....	II
TEZ SINAVI TUTANAK FORMU	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
KISALTMALAR	X
ÖNSÖZ.....	XI

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU.....	1
II. ARAŞTIRMANIN AMACI	2
III. ARAŞTIRMANIN METODU VE PLANI.....	2
IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVKUF RİVAYETLER VE MEVZÛÂT LİTERATÜRÜ

I. MEVKUF RİVAYETLER	5
A. KAYNAĞINA GÖRE HADİS ÇEŞİTLERİ	5
1. Merfû Hadis	5
2. Mevkuf Hadis	6
3. Maktû Hadis.....	7
B. MEVKUF HADİS VE MUHTEVASI.....	8
1. Mevkuf Hadis Hakkında Bazı Görüşler	8
2. Mevkuf Rivayetlerin Hadis Kabul Edilmesi	10
II. MEVZÛ HADİS VE MEVZÛÂT LİTERATÜRÜ	14
A. MEVZÛ HADİSİN TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞI.....	14

1. Mevzû Hadis	14
2. Uydurma Hadislerin Ortaya Çıkışı	14
3. Hadis Uydurma Sebepleri.....	15
B. MEVZÛ HADİSLERLE İLGİLİ ESERLERİN TEŞEKKÜLÜ.....	16
1. Duafâ Edebiyatının Doğuşu ve Erken Dönem Duafâ Eserleri	17
2. Gelişim Dönemi Duafâ Eserleri	21
a. Ukaylî'nin (ö. 322/934) <i>Kitâbü'd-duafâ'sı</i>	21
b. İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) <i>Kitâbü'l-mecrûhîn</i> 'i	22
c. İbn Adî'nin (ö. 365/976) <i>el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl</i> 'i.....	22
3. Mevzûât Literatürünün Teşekkülü	24
a. İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) <i>Tezkiratü'l-mevzûât</i> 'ı	26
b. Cûzekânî'nin (ö. 543/1148) <i>el-Ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr</i> 'i	27
c. İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1200) <i>el-Mevzûât mine'l-ehâdîsi'l-merfûât</i> 'ı.....	28
d. Süyûtî'nin (ö. 911/1505) <i>el-Leâli'l-masnûa'sı</i>	29
e. İbn Arrâk'ın (ö. 963/1556) <i>Tenzihü's-şerî'a'sı</i>	30
f. Fettenî'nin (ö. 986/1578) <i>Tezkiratü'l-mevzûât</i> 'ı	31
g. Aliyyü'l-Kârî (1014/1605) <i>el-Mevzûâtü'l-kübrâ'sı</i>	31
h. Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) <i>el-Fevâidü'l-mecmûa'sı</i>	32
4. Mevzûât Eserlerinin Ortak Özellikleri.....	33
a. Mukaddime ile başlamaları.....	33
b. Rivayetleri konularına göre veya alfabetik olarak tertip etmeleri.....	33
c. Râvi ve rivayetle ilgili değerlendirmelerde bulunmaları.....	34
d. Önceki münekkitlerin görüşlerinin nakledilmesi.....	35
e. Mevkuf ve maktû hadislerin bulunması	36
C. DEĞERLENDİRME.....	37

İKİNCİ BÖLÜM

MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE MEVKUF RİVAYETLERİN BULUNMASI

I. MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE MEVKUF RİVAYETLERİN BULUNMA SEBEPLERİ.....	40
A. RİVAYETİN SIHHATİNİN TESPİTİNDEKİ İHTİLAFLAR	40
B. MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNÜN TASNİF METODU.....	43
C. HADİSİN FARKLI RÂVİLERDEN MERFÛ VE MEVKUF NAKLEDİLMESİ.....	45
D. RÂVİLERİN HADİSLERİ REF ETMESİ.....	46
1. Râvilerin Rivayeti Kasıtlı Olarak Ref Etmesi	47
2. Râvinin Rivayeti Hatalı Olarak Ref Etmesi	48
II. MEVSİLÎ'NİN <i>EL-VUKÛF ALE'L-MEVKÛF</i> ADLI ESERİ	54
A. MEVSİLÎ VE HAYATI	54
B. MEVSİLÎ'NİN ESERLERİ	54
C. DİĞER ESERLERİ	56
III. MEVSİLÎ'NİN <i>EL-VUKÛF ALE'L-MEVKÛF</i> ADLI ESERİNDEKİ METODU.....	56
A. MEVSİLÎ'NİN <i>EL-VUKÛF ALE'L MEVKUF</i> ADLI ESERİNDEKİ KAYNAKLARI VE METODU	57
B. MEVSİLÎ'NİN ESERİNDEKİ RİVAYETLERİN AİT OLDUĞU SAHÂBÎLER.....	61
IV. DEĞERLENDİRME	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE BULUNAN MEVKUF RİVAYETLER

I. MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE BULUNAN MEVKUF RİVAYETLER.....	64
II. DEĞERLENDİRME	126
SONUÇ.....	127
BİBLİYOGRAFYA	131

EK 1: TEZDE YER ALAN RİVAYETLERİN FİHRİSTİ146

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
a.e.	: aynı eser
a.mlf.	: aynı müellif
b.	: b. (ođlu)
bkz.	: bakınız
c.	: cilt
c.c	: celle celâlühü
ev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
h.	: hicrî
H.z.	: Hazreti
md.	: madde
nşr.	: neşreden
no.	: numara
ö.	: ölümü
r.a.	: radıyallâhü anh
s.	: sayfa
ss.	: sayfadan sayfaya
thk.	: tahkik eden
ts.	: tarihsiz
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diđerleri
yy.	: yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Hadisler söyleyeni açısından sınıflandırılmış ve Hz. Peygamber tarafından söylenilene merfû, sahâbe tarafından söylenilene mevkuf, tâbiîn tarafından söylenilene ise maktû denilmiştir. Mevzûât musannifleri mevkuf, maktû ve kime ait olduğu bilinen bir kısım rivayeti eserlerine almakta tereddüt etmemişlerdir. Bunun sebebi genellikle mevkuf veya maktû bir hadisin merfûlaştırılıp Hz. Peygamber'e nisbet edilmesidir. Böylece sahih bazı mevkuf ve maktû rivayet uydurma addedilmiştir.

Bu çalışmada uydurma sayılarak mevzûât eserlerine dahil edilen mevkuf rivayetlerin tespiti ve tahriri ele alınmıştır. Mevkuf hadislerin tespiti hususunda İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Mevzûât*'ı, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Leâli'l-masnûa*'sı, İbn Arrâk'ın (ö. 963/1556) *Tenzihü's-ş-şeri'a*'sı, Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Mevzûâtü'l-kübrâ* ve *el-Mevzûâtü's-suğrâ*'sı ve Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *el-Fevâidü'l-mecmûa*'sı gibi hem ilk dönemlerde hem de son dönemlerde kaleme alınan mevzûât literatüründen istifade edilmiştir. Bu eserlerde mevkuf olduğu belirtilen rivayetlerin diğer hadis eserlerinde ne şekilde geçtiği tetkik edilerek belirtilmiştir. Muhtelif eserlerde hadisin farklı versiyonları bulunuyorsa onlara da dipnotta yer verilmiştir.

Çalışmamızın ilk örneğini teşkil etmesi sebebiyle Mevsîlî'nin *el-Vukuf ale'l-mevkuf* adlı eseri genişçe tanıtılmıştır. Onun rivayetleri hangi eserlerden aldığı ve kaynaklarının kimler olduğu zikredilip, eserde hangi sahâbeye kaç rivayetin ait olduğu ve musannifin işlediği konular ele alınmıştır.

Giriş bölümünde, araştırmamızın konusu, amacı, metodu, planı ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde, merfû, mevkuf ve maktû hadisin tanımına yer verilmiştir. İkinci bölümde, mevkuf rivayetlerin mevzûât literatüründe yer almasının sebepleri ve Mevsîlî'nin *el-Vukûf* adlı eseri üzerinde durulmuştur.

Son bölümde, mevzûât literatüründe tespit edilen mevkuf rivayetler incelenmiştir. Muhaddislerin rivayet hakkındaki değerlendirmeleri, rivayetlerin hangi kaynaklarda yer aldığı, mevzûât literatüründe yer alma sebepleri, mevkuf olarak sahih ise hangi sahâbeye ait olduğu gibi konulara yer verilmiştir.

Sonuç bölümünde ise araştırma esnasında ulaşılan neticeler kısaca özetlenmiştir.

Tezin konusunun belirlenmesinden son aşamasına kadar her safhada destek olan, çalışmama yön veren ve kaynak temininde yardımcı olan tez danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Sabri Çap'a, fikirlerinden sürekli istifade ettiğim Prof. Dr. İbrahim Kutluay'a, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Tahir Dayhan'a teşekkürü bir borç bilirim.

Mucahid KESKİN

İzmir- 2019

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Hz. Peygamber, kendisi adına yalan söz uydurulmaması hususunda gerekli uyarıyı yapmasına rağmen¹ Resûlullah'ın vefatından sonra çok uzun bir zaman geçmeden erken dönemlerde mevzû hadisler ortaya çıkmaya başlamıştır. Buna karşılık olarak muhaddisler isnad sistemini uygulamaya başlamışlar ve hadis uyduran kişileri ve uydurdukları rivayetleri tespit etmişlerdir. İlerleyen asırlarda ise hadis uyduran veya uydurulmuş rivayetleri nakleden şahısları tanıtan eserler kaleme alınmıştır. Bu biyografik eserlerde söz konusu şahısların naklettikleri veya uydurdukları rivayetler de yer almıştır.

Kasden veya hata ile mevzû rivayetleri nakledenler, aynı zamanda sahâbe ve tâbiûna ait sözleri, İsrâiliyattan aldıkları bazı bilgileri, tabip veya hakîmlerin sözlerini, darb-ı mesel ve atasözlerini de Hz. Peygamber'e nispet edebilmişlerdir. Bu tarz rivayetler uydurma değil, merfûlaştırma sebebiyle mevzûât literatürüne girmiştir. Uydurma rivayetleri bir araya toplayan sonraki dönem bazı musannifler, mevzû rivayetleri cem ederken merfûlaştırılmış olan bazı mevkuf ve maktû rivayetleri, gerçekte uydurma olmadığı halde eserlerine dâhil etmişlerdir. Biz bu çalışmamızda mevkuf olarak rivayet edildiği halde mevzûât literatüründe bulunan mevkuf rivayetleri tespit etmeye ve hangi sebeplerden dolayı bu eserlerde yer aldığını ortaya çıkarmaya çalışacağız. Bunun için önce konuyla ilgili bazı kavramlar ve mevzûât literatürünün teşekkülü ele alınacaktır. Ayrıca bu hususta daha önce yazılmış önemli bir eser olan Mevsilî'nin *el-Vukûf ale'l-mevkûf* adlı kitabı tanıtılacaktır.

¹ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallallahü aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih* (I-IX), Thk., Muhammed Zuheyr b. Nâsır en-Nâsır, Beyrut: Dârü't-Tûka'n-Necât, 1422/2002, "İlim", 107; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ b. Sevre (ö. 279/892), *Sünen*, (I-VI), Thk., Beşşar Âvvâd Ma'rûf, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1998, "İlim", 8.

II. ARAŞTIRMANIN AMACI

Mevzû rivayetler önce ricâl kaynaklarında belirtilmiş, yaklaşık V. asırdan sonra konulu veya alfabetik olmak üzere müstakil eserlerde isnadlı-isnadsız toplanmaya başlanmıştır. Esas itibariyle mevzûât literatürü musannifleri rivayetlerin öncelikle Hz. Peygamber'e ait olup olmadığı ile ilgilenmişler, ona ait değilse çoğu zaman kime ait olduğu üzerinde durmamışlardır. Bunun sonucu olarak kasıtlı veya râvi kusurları sebebiyle birçok mevkuf ya da maktû rivayet ref edilip Hz. Peygamber'e aitmiş gibi nakledildiği için bunlar, Resûlullah'a ait olmadığını belirtmek maksadıyla uydurma rivayetleri bir araya toplayan eserlerde yer almıştır. Geçmiş kültürlere ait özlü ve hikmetli sözler, darb-ı meseller ve tıbbî tavsiyeler içeren güzel sözler de benzer durumdadır.

Mevkuf ve maktû rivayetler bilindiği üzere hadis olarak nitelendirilmiş ve Kur'an ve Sünnet'in anlaşılmasında vazgeçilmez bir kaynak olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu sözler değerlidir. Fakat Hz. Peygamber'e nispet edilmesi problem teşkil etmektedir. Diğer taraftan değerli ve anlamlı birçok mevkuf ve maktu söz, sadece mevzûât literatüründe geçtiği için değer kaybına uğramıştır.

Biz çalışmamızda mevkuf rivayetlerin mevzûât literatüründe yer almasının sebeplerini tespit etmeyi, musanniflerin sahâbî ve tâbiîne ait söz ve fiillere eserlerinde niçin yer verdiklerini ortaya çıkarmayı amaçlıyoruz. Ayrıca mevzûât literatürünün teşekkül safhalarını dikkate alarak, tasnif tarzının buna etkisinin olup olmadığını araştıracağız. Son olarak, temel mevzûât kaynaklarında yer alan mevkuf rivayetleri tespit ve tahririni yapmayı amaçlıyoruz.

III. ARAŞTIRMANIN METODU VE PLANI

Çalışmamız üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kaynağına göre hadis çeşitleri, mevkuf hadisin tanımı, muhtevası, mevkuf rivayetlerin hadis olarak kabul edilmesi gibi mevkuf ile ilgili kavramlar hadis usûlü kaynakları dikkate alınarak açıklanmaya çalışıldı.

İkinci bölümde ise konunun diğer bir ayağını oluşturan mevzû hadislerle ilgili istihlaklar açıklanmaya çalışıldı. Bu bağlamda mevzû hadisin tanımı, mevzû hadislerle

ilgili eserlerin teşekkülü ve mevzûât literatürüne değinildi. Devamla mevkuf rivayetlerin bu tür eserlerde yer almasının sebepleri tespit edilmeye çalışıldı. Bu alanda yazdığı eseriyle önemli bir konuma sahip olan Mevsilî'nin hayatı, eserleri ve tezimizle ortak özellik taşıyan *el-Vukûf ale'l-mevkûf* adlı eseri tanıtıldı. Onun mezkûr eserinde kaç rivayetin bulunduğu ve hangi sahâbîye kaçar hadis nisbet edildiği zikredildi. Son olarak, Mevsilî'nin *el-Vukûf* adlı eserinde hangi konuları işlediği belirtildi.

Son bölümde ise mevzûât literatürünün belli başlı eserlerini inceleyerek mevkuf rivayetler tespit edilmeye çalışıldı. Bunlar arasında İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ı, Süyûtî'nin *el-Leâli'l-masnûa*'sı, İbn Arrâk'ın *Tenzihü's-şerî'a*'sı, Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Mevzûâtü'l-kübrâ* ve *el-Mevzûâtü's-suğrâ*'sı, Şevkânî'nin *el-Fevâidü'l-mecmûa*'sı gibi değerli çalışmalar yer almaktadır. Bu rivayetlerin tahriri ile birlikte muhadislerin söz konusu rivayetler hakkındaki değerlendirmeleri ortaya konuldu. Her bir rivayetle ilgili kısa açıklama yapıldı. Her bölümün sonunda kısa bir değerlendirme yapıldı.

IV. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmamızın bazı konuları hadis usûlü ile ilgili olması sebebiyle temel hadis usûlü kaynakları ve bunlar hakkında yapılan yeni çalışmalar öncelikle müracaat ettiğimiz kaynaklar arasında yer aldı.

Tezimizin asıl kaynaklarını ise şüphesiz ki mevzûât literatüründe yer alan eserler teşkil etti. İlk mevzûât musannifi olan İbnü'l-Kayserrânî'nin (ö. 507/1113) *Tezkiratü'l-mevzûât*'ı, Cûzekânî'nin (ö. 543/1148) *el-Ebâtil ve'l-menâkîr*'i, İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *el-Mevzûât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*'ı, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Le'âli'l-masnûa*'sı, İbn Arrâk'ın (ö. 963/1556) *Tenzihü's-şerî'a*'sı, Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*'sı ve Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *el-Fevâidü'l-mecmûa*'sı başta olmak üzere diğer mevzûât eserleri ve cerhata'dil kitaplarından istifade edildi. “*el-Mektebetü's-Şâmîle*” adlı bilgisayar programı ise ulaşma imkânı bulamadığımız her alandaki eserler için müracaat ettiğimiz önemli bir kaynak oldu.

Çalışmamızla aynı konuda ve bu alanda ilk olan Mevsilî'nin *el-Vukûf ale'l-mevkûf* adlı eseri de kaynaklarımız arasında yer aldı. Yine Yaşar Kandemir'in *Mevzû Hadisler* adlı eseri, Sabri Çap'ın *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi* ve Murat Kaya'nın *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfî Musannifler* adlı doktora tezleri, Şeyda Bertan Uysal'ın *İbn Hacer ve "el-Vukûf alâ mâ fî Sahîhi Müslim mine'l-mevkûf" Adlı Eserindeki Rivayetlerin Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans tezi yararlandığımız kaynaklar arasındadır. Ele aldığımız rivayetin durumuna göre bütün hadis kaynaklarına yeri geldiğinde müracaat ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

MEVKUF RİVAYETLER VE MEVZÛÂT LİTERATÜRÜ

Hadis usûlü kaynaklarında hadisler söyleyeni açısından tasnife tabi tutulmuş ve Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından söylenen söz, fiil ve takrirler “merfû hadis”, sahâbî tarafından söylenenler “mevkuf hadis” ve tâbiîn tarafından söylenenler ise “maktû hadis” şeklinde adlandırılmıştır. Biz çalışmamızda merfû ve maktû hadise kısaca değineceğiz ve esas konumuz olan mevkuf hadisi biraz daha geniş ele alacağız.

I. MEVKUF RİVAYETLER

A. KAYNAĞINA GÖRE HADİS ÇEŞİTLERİ

1. Merfû Hadis

Merfû kavramının kökü olan “رفع” kelimesi sözlükte, yere bırakmanın zıddı olarak bir şeyi yükseltmek, bulunduğu yerden yukarı kaldırmak, sesi yükseltmek, ismini, şöhretini, derecesini, namus ve faziletini yüceltmek gibi mânalara gelmektedir.² “Merfû - مرفوع” kelimesi ise “رفع” kökünden ism-i mef'ûl olup, “kaldırılmış, yükseltilmiş” anlamlarına gelmektedir.³ Hadis usûlünde ise sadece Hz. Peygamber’e izâfe edilen söz, fiil ve takrirlere “merfû” denilmektedir. Onu Hz. Peygamber’e (s.a.v.) izâfe edenin sahâbî, tâbiî veya daha sonraki râvilerden biri olması ve senedinin muttasıl olup olmaması arasında bir fark yoktur. Buna göre isnadında

² Cevherî, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh tâcü'l-luğa ve sıhâhi'l-arabiyye* (I-VI), Thk., Ahmed Abdulğafûr Attâr, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyin, 1399/1979, III, 1221; Zemahşerî Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer el-Hârizmî, *Esâsü'l-belâğa*, Thk., Muhammed Bâsil Uyûnüs-Sûd, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Nşr., Muhammed Âyî Beyhûn, Beyrut, 1419/1998, I, 368; Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1986, s. 291; İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed er-Rüveyfî, *Lisânü'l-Arab* (I-XV), Beyrut: Dârü's-Sâdır, ts. VIII, 129; Sabri Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, Doktora Tezi, Bursa 2008, s. 26.

³ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, VIII, 130; Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 26.

kopukluk olan mürsel, munkatı ve mû'dal bir hadis merfû kapsamına girmektedir.⁴ Merfû kavramını genel tarifinin dışında farklı anlamlarda kullanan muhaddisler de bulunmaktadır. Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) gibi bazı hadisçiler, Resûlullah'a bilhassa ashâbın isnad ettiği söz ve fiillere merfû denileceğini belirtmişlerdir. İbnü'n-Nefîs gibi bazı hadisçilere göre ise merfû, Hz. Peygamber'e muttasıl bir isnadla izâfe edilen rivayettir.⁵

Bir rivayet açık veya dolaylı olmak üzere iki farklı şekilde Hz. Peygamber'e isnad edilebilmektedir. “Hz. Peygamber şöyle söyledi, şöyle yaptı” diye aktarılan hadisler merfû olduğu gibi bir sahâbîden “يرفعه - onu/hadisi yükseltiyor”; يبلغه - onu/hadisi ulaştırıyor”; ينميه - onu/hadisi nisbet ediyor”; يسنده - onu isnat ediyor”; onu naklediyor”; رفعه - onu yükseltti”; رواه - onu rivayet etti”; مرفوعا - merfû olarak”; رواية - rivayet olarak” diye aktarılan hadisler de sarîh merfû kapsamına dahil edilir.⁶ Fakat zikredilen bu ifadeleri tâbînden biri söylerse hadis mürsel kabul edilir.

Merfû hadisler dört kısım olup, sarîh merfû sözler, sarîh merfû fiiller, sarîh merfû takrirler ve sarîh merfû vasıflar şeklindedir.⁷

2. Mevkuf Hadis

Sözlükte, vakfetmek, durmak, durdurmak, ayakta sabit kalmak veya dikilmek anlamlarına gelen “وقف (ve-ka-fe)” fiilinden ism-i mef'ul olan mevkuf, “vakfedilmiş, durdurulmuş” manasındadır.⁸ Hadis ıstılahında ise, kısaca sahâbîlerin söz, fiil ve takrirlerine “mevkuf hadis” denir.⁹ Bu nevi hadisler Hz. Peygamber'e ulaşmayıp sahâbede durduğundan dolayı “mevkuf” olarak isimlendirilmektedir.¹⁰ Mevkuf hadisin tanımı ve muhtevası ile ilgili bazı hususlar aşağıda ele alınacaktır.

⁴ İbnü's-Salâh, Ebû Amr Tâkıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn, *Ulümü'l-hadis*, Thk., Nureddin Itr, Dımaşk: Dârü'l-fıkr, 1406/1986, s. 45; Mahmut Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadis*, Merkezü Hüddâ li'd-Dirâsât, Gazze 1415/1994, s. 97; Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 26, Şeyda Bertan Uysal, *İbn Hacer ve “el-Vukûf alâ mâ fi Sahîhi Müslim mine'l-mevkûf” Adlı Eserindeki Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, Yüksek lisans Tezi, Konya 2011, s. 24.

⁵ Abdullah Aydın, “Merfû”, *DİA*, XXIX, 181, Ankara 2004.

⁶ Aydın, “Merfû”, *DİA*, XXIX, 181.

⁷ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 28.

⁸ İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemü mekâyisi'l-luğa* (I-VI), Thk., Abdusselâm Muhammed Hârûn, Kahire: Dârü'l-Fıkr, 1392/1972, VI, 135; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, IX, 459.

⁹ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 202.

¹⁰ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s.38.

3. Maktû Hadis

Lugatta, “kesmek, bir parçayı diğerinden ayırmak” manalarına gelen “قطع” kökünden ism-i mef’ûl olan “مقطوع - maktû” kelimesi, “kesik, kesilmiş veya kopmuş” demektir.¹¹ Bir hadis terimi olarak ise maktû, tâbiîn veya tebei’t-tâbiînden birinin söz ve fiillerdir. Genellikle tâbiîne ait söz ve fiillere maktû hadis denilmekle birlikte bu terimin tebei’t-tâbiînin söz ve fiilleri içinde kullanıldığı görülmektedir.¹² Bedreddin ez-Zerkeşî maktûu bir hadis çeşidi olarak kabul etmemekte, bazıları ise tâbiîn ve tebeu’t-tâbiînden sonra gelenlerin söz ve fiillerine de maktû hadis demektedir. Bazı kaynaklarda ise onun bu görüşünün aksine tâbiîn ve tebeu’t-tâbiînden sonra gelenlerin sözlerine de maktû denebileceği ileri sürülmektedir.¹³

Maktû terimini, ilk defa hadis terimlerinin henüz yerleşmediği II. (VIII.) yüzyılda İmam Şâfiî (ö. 204/819), daha sonra Abdullah b. ez-Zübeyr el-Humeydî (ö. 219/834), Taberânî (ö. 360/970), Dârekutnî (ö. 385/995) ve İbn Hassâr (ö. 611/1214) gibi bazı muhaddisler mevsûl olmayan anlamındaki “munkatı hadisle” eş anlam olarak kullanmışlardır. Ancak bu görüş yaygınlık kazanmamıştır.¹⁴ el-Berdeî (ö. 301/914) ise farklı düşünmekte olup, mezkûr şahısların aksine tâbiînin sözleri için munkatı kavramını kullanmaktadır.¹⁵

Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1071) maktû terimini tâbiîn ve daha sonrakilerin söz ve fiilleri için de kullananların olduğunu bildirmektedir. O bazı muhaddislerin munkatı hadisi “*tâbiîn ve onlardan sonra gelenlere ait söz ve fiiller*”¹⁶ tarzında anladıklarını ifade etmektedir. İbnü’s-Salâh (ö. 643/1245) bu söylemin garîb ve uzak bir şey olduğunu zikretmektedir.¹⁷ Maktû ifadesi, tâbiîn’in sadece söz ve fiilleri için

¹¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, VIII, 276; Cevherî, *es-Sihâh*, III, 1266; Mehmet Efendioğlu, “Maktû”, *DİA*, XXVII, 457, Ankara 2003.

¹² Tahhân, *Teysîru mustalahi’l-hadis*, s. 101; Efendioğlu, “Maktû”, *DİA*, XXVII, 457.

¹³ Bkz. Efendioğlu, “Maktû”, *DİA*, XXVII, 457.

¹⁴ Süyûtî, Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, *Tedribü’r-râvî fi şerhi Takrîbi’n-Nevevî* (I-II), Thk., Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Mısır: Mektebetü’l-Kevser, 1414/1994, Beyrut 1415/1994, I, 218; Tahhân, *Teysîru mustalahi’l-hadis*, s. 102; Efendioğlu, “Maktû”, *DİA*, XXVII, 457.

¹⁵ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 44.

¹⁶ Hatîb el-Bağdâdî, Ebü Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit, *el-Kifâye fi ilmi’r-rivâye*, Thk., Ebû Abdillâh-İbrahim Hamdî el-Medenî, Medine: Mektebetü’l-İlmiyye, ts, s. 21.

¹⁷ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadis*, s. 59.

kullanılırken, Cezâirî (ö. 1338/1919) onların söz ve fiilleriyle beraber takrirlerini de bu kavrama dahil etmiştir.¹⁸

B. MEVKUF HADİS VE MUHTEVASI

1. Mevkuf Hadis Hakkında Bazı Görüşler

Yukarıda kısaca sahâbenin söz, fiil ve takrirlerine mevkuf hadis denildiğini ifade etmiştik. Ayrıca bir râvinin, “*Falan sahâbî şöyle dedi, şunu yaptı, yanında şöyle bir hâdise cereyan edince sesini çıkarmadı*” diye aktardığı hadislerde mevkufur. Ancak sahâbe onayları hususunda muhtelif görüşler ileri sürülmüş, bunların mevkuf kapsamına girip-girmeyeceği tartışılmıştır.¹⁹ “Ali Yardım, İbnü’s-Salâh’ın tarifindeki “*نحوها – benzerleri*” ifadesinin, Süyûtî’nin *Tedribü’r-râvî* adlı eserinde takrir olarak şerhedildiği,²⁰ daha sonra gelenlerin de tarifin içine takrir unsurunu kattıklarını, sahâbenin takririnin mevkuf hadis kapsamına girip girmediğinin şüpheli ve tahkike ihtiyaç duyduğunu belirtir.²¹ Abdullah Aydınlı da “mevkuf” kavramının tanımına yer verirken “sahâbenin söz, fiil ve bunlarla ilgili haber” ifadelerini kullanmaktadır.²² İbnü’s-Salâh’ın, mevkufun muhtevasının muhaddisler tarafından farklı değerlendirilmesi ve sahâbenin mevkuf kabul edilen rivayetleri arasında onların rivayet ettiği, ancak kendilerine ait olmayan söz ve fiillerin de bulunması nedeniyle *نحوها* - ve benzerleri gibi bir ifade kullanmış olması da mümkündür. Zira sahâbe, önceki milletler vb. başkalarına ait söz ve fiilleri de nakletmekte ve bunlar da mevkuf sayılmaktadır.²³

Mevkuf hadislerdeki isnad, muttasıl olabildiği gibi munkatı da olabilir. İsnadı sahâbeye muttasıl olarak gelen hadislerle, “mevsûl mevkuf” isnadı muttasıl olmayan hadislerle ise “mevsûl olmayan mevkuf” denilir.²⁴ Mevkuf hadis, mutlak ve mukayyed olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Mutlak mevkuf (mevkuf-u mutlak) şeklinde zikredildiğinde sahâbe söz, fiil ve benzeri durumları ifade eder ve sahâbe mevkufu

¹⁸ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 44.

¹⁹ Abdullah Aydınlı, “Mevkuf”, *DİA*, XXIX, 437, Ankara 2004.

²⁰ Süyûtî, *Tedribü’r-râvî*, I, 202.

²¹ Ali Yardım, *Hadis* (I-II), İstanbul: 3. Baskı, Damla Yayınevi, 1997, I, 39.

²² Abdullah Aydınlı, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı, 2006, s. 181.

²³ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s.39.

²⁴ İbnü’s-Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 46.

(sahâbede duran veya sahâbenin söylediği hadis) olarak anlaşılır. Örneğin, *hadîsün mevkûfun ev vekafehû fülânün* denildiğinde mutlak mevkuf anlaşılır. Bazen de sahâbî dışında başka bir râvi için kullanılır ve mukayyed mevkuf adını alır. Meselâ “*hadîsü kezâ ve kezâ, vekafehû fülânün alâ Atâ*” veya “*hâzâ mevkûfun alâ Atâ veya hâzâ mevkûfun ale ’z-Zührî (Bu haber Atâ veya İbn Şihâb ez-Zührî’ye nisbet edilmiştir)*” diye ifade edilmiştir.”²⁵

Hâkim (ö. 405/1014), mevkuf hadisin isnadının sahâbîye kadar munkatı olmamasını gerekli görmüşse de bu hususta kimse ona muvafakat etmemiştir. Onun bu değerlendirmeyi mevkufun sıhhat yönü itibariyle yapmış olması mümkündür. Hâkim ayrıca, mevkuf için de mürsel tabirini kullanır ve mevkuf mürselleri de hadisçinin bilmesi gereken mevküflardan sayar.²⁶

Abdullah Aydın, “mevkuf” kelimesinin tanımına yer verirken, mevzûât literatüründe kullanıldığında zaman zaman rivayetin merfû olabileceğine dikkat çekildiğini, bu nevi eserlerde kesin sahâbî kelamı için, “*min kelâmi fülân (falancanın sözü)*” gibi bir ifade kullanıldığını söylemektedir.²⁷

Ashâb, tâbiûn ve etbâu’t-tâbiîn ismi verilen İslâm’ın ilk üç neslinin sözleri ve fiilleri, İslâm bilginleri tarafından özel bir incelemeye tabi tutulmuş, diğer insanların sözleri ve fiillerinden ayrı mütalaa edilmiştir. Mevcut hadis eserleri incelendiğinde, metinler arasında özellikle ilk iki nesle ait söz ve fiillere de yer verildiği görülmektedir. Ashâbın ve tâbiûnun bu söz ve fiilleri için “hadis” kelimesinin önüne sıfat olarak ilave edilen “mevkuf”, “maktû” veya “kavlü fülân” gibi ifadeler getirilerek her biri ayrı değer hükümleri ifade eden tabirler kullanılmıştır.²⁸ Mevkuf kavramının II. (VIII.) yüzyıl süresince sözlük manasında kullanıldığı, terim olarak ise III. (IX.) yüzyılda yaygınlaştığı anlaşılmaktadır.²⁹

Bazı durumlarda bir rivayetin merfû veya mevkuf olduğunun belirlenmesinde ihtilaflar söz konusudur. Hadis usûlünde merfû veya mevkuf olduğu ihtilaflı olan

²⁵ İbnü’s- Salâh, *Ulûmü’l-hadîs*, s. 46; Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 437; Uysal, *İbn Hacer ve “el-Vukûf alâ mâ fî Sahîhî Müslim mine’l-mevkûf” Adlı Eserindeki Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, s. 28.

²⁶ Çap, *Hadis İlminde Merfû-Mevkuf İlişkisi*, s. 39.

²⁷ Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s. 181.

²⁸ Osman Serdar Asar, *el-Buhâri’nin el-Edebü’l-müfred Adlı Eserinde Yer Alan Mevkûf Hadisler*, Yüksek Lisans Tezi, Adana 2009, s. 6-7.

²⁹ Aydın, “Mevkuf”, *DİA*, XXIX, 437.

rivayetler için hükmen merfû kavramının kullanıldığı söylenilebilir. Nitekim şeklen mevkuf olan bazı rivayetler muhtevaları dikkate alınarak bazıları tarafından merfû kabul edilmiştir. Sahâbenin ancak vahiyle bilinebilecek konulardaki söz ve fiilleri Hz. Peygamber'e ait olma düşüncesi ile merfû kabul edilmiştir. Yine sahâbenin “*Şu işi yapmamız bize emredildi*”; “*Şu işten nehyolunduk*”; “*Resûlullah aramızda olduğu halde şöyle derdik*”; “*Bu işi yapmakta bir sakınca görmedik*”; “*Sünnet bu şekildedir*”; “*Şu iş sünnettendir*” demesi, bu söz veya fiilin Hz. Peygamber'in dönemine izafesiyle merfû hükmüne sahiptir; fakat böyle bir izafe yapılmamış, ya da bu söz veya fiilin merfû olduğuna delalet edecek herhangi bir karîne bulunmamış ise o habere mevkuf demek mümkündür. İbnü's-Salâh bu tür rivayetleri de mevkuf kabul eder.³⁰

Mevkuf rivayetler muhteva açısından Kur'an'ın tefsirinden zühd ve takvâya, hukukî sorunların beyan ve ictihadlarından gaybî ve uhrevî konular gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Hz. Ebû Bekir (ö. 13/634) ve Abdullah b. Abbas'ın (ö. 68/687-88), “*Dede mirasta baba hükmündedir*” şeklindeki ictihadları ile Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin (ö. 49/669), “*İyiliğin ıslah edemediği kimseyi kötülük yola getirir*”³¹ anlamındaki sözü “*kavlî mevkûf*”un, tâbiinden Nâfi'in (ö. 117/735), “*Abdullah b. Ömer ergenlik çağına gelen çocuklarının odasını ayırır ve izinsiz olarak yanlarına girmezdi*”³² şeklindeki rivayeti de “*fiilî mevkûf*” hadisin örnekleridir.³³

2. Mevkuf Rivayetlerin Hadis Kabul Edilmesi

Hadis terimine İslâmiyet'le beraber farklı bir anlam yüklenmiş, âdeta hadisle kadîm olan Kur'ân-ı Kerîm'in mukâbili kastedilerek Resûl-i Ekrem'in sözlerine “*el-ehâdisü'l-kavliyye*”, fiillerine “*el-ehâdisü'l-fi'liyye*” ve tasvip ettiği şeylere de “*el-ehâdisü't-takrîriyye*” denilmiş ve sadece Hz. Muhammed'e hasredilmiştir.³⁴

³⁰ Bkz. İbnü's-Salâh, *Ulûmü'l-hadîs*, s. 47-48; Aydınli, *Hadis Istılahları Sözlüğü*, s. 176; Asar, *el-Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserinde Yer Alan Mevkûf Hadisler*, s. 7; Aydınli, “Mevkuf”, *DİA*, XXIX, 437.

³¹ Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, *et-Târîhu'l-kebir* (I-VIII), Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts. III, 344.

³² Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, Thk., Muhammed Fuad Abdulbâki, Beyrut: 3. Baskı, Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1409/1989, s. 364.

³³ Aydınli, “Mevkuf”, *DİA*, XXIX, 437.

³⁴ Kandemir, “Hadis”, *DİA*, XV, 27.

Âlimlerin çoğunluğu ise Hz. Peygamber'e ait söz, fiil ve takrirlerle beraber Resûlullah'a mahsus halkî ve hulkî sıfatlar ile sahâbe ve tâbiîne izafe edilen söz ve fiilleri de hadisin kapsamına dâhil etmektedirler. Bu durumda hadis, haberin mürâdifi olarak kullanılmaktadır. Bu açıdan hadisin kapsamı zamanla genişlemiş ve ilk dönemde sadece Resûlullah'ın söz, fiil ve takrirleri mânasında kullanılırken sahâbeden sonra sahâbenin söz ve fiillerini, tâbiîn devrinden sonra ise tâbiînin sözlerini de ihtiva etmiştir.³⁵

Birçok muhaddisin hadis terimini sahâbe için de kullandığı görülmektedir. Örneğin, Abdullah b. Mes'ûd'dan (ö. 32/652) aynı isnadla biri Hz. Peygamber'e, diğeri İbn Mes'ûd'a ait iki sözü nakleden Buhârî (ö. 256/869), '*bize Abdullah b. Mes'ûd iki hadis rivayet etmiştir. Bunlardan biri Hz. Peygamber'den, diğeri ise İbn Mes'ûd'un kendisindedir*' demektedir.³⁶ Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) '*hadislerden yedi yüzbin küsur sahih olanı vardır. Ebû Zür'a (ö. 264/877) bunlardan altı yüzbinini ezberlemiştir*' sözünü değerlendiren Beyhakî (ö. 458/1065) de '*bununla Resûlullah'tan nakledilen sahih hadislerle sahih sahâbe sözleri ve fetvalarını kastetmektedir*' diyerek bu hususa işaret etmektedir. Zehebî (ö.748/1347) de Ebû Zür'a'nın Abdullah b. Ahmed b. Hanbel'e (ö. 290/903) söylediği '*baban bir milyon hadis ezberlemiştir...*' sözüyle muhaddislerin mükerrer hadisleri, sahâbe sözlerini, tâbiînin fetvalarını, tefsir ve açıklamalarını da kastettiklerini belirtmektedir. Yoksa Resûlullah'tan (s.a.v.) nakledilen sahih hadisler bu rakamın onda birine bile ulaşmaz.³⁷

Muhaddisler, sahâbenin söz ve fiillerini de hadis olarak değerlendirmiş ve hadisi Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri ile beraber sahâbenin ve tâbiînin söz ve fiillerinden ibaret saymışlardır. Bütün hadis eserlerinde miktar itibariyle farklı olmakla birlikte mevkuf ve maktû rivayetlere de yer verilmiştir. Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için nasıl Hz. Peygamber'in hadislerine ihtiyaç varsa, Hz. Peygamber'in hadisleri ve Sünneti'nin daha iyi anlaşılması için de sahâbenin uygulamalarının, yaşayışlarının, söz ve davranışlarının, fetva ve icihadlarının bilinmesine ihtiyaç vardır.³⁸

³⁵ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 10.

³⁶ Buhârî, "Da'avât", 4.

³⁷ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Thk., Şuayb el-Arnâvût, yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985; Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 10-11.

³⁸ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 53.

Fakat muhaddisler, sahâbî sözlerini Hz. Peygamber'in hadislerinden ayırt etmek için, Resûlullah'dan gelen rivayetlere “merfû hadis”, sahâbîlerden nakledilenlere, “mevkuf hadis”,³⁹ tâbîinden gelen rivayetlere ise “maktû hadis” demişlerdir.

Hadis kitapları içinde mevkuf rivayetlere en fazla yer veren eserler Abdürezzâk es-San‘ânî (ö. 211/826-27) ve İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) “*Musannef*”leridir. Musanneflerin yanında Tahâvî'nin (ö. 321/933) *Şerhu Me'âni'l-âsâr'i*, İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923), İbnü'l-Münzir (ö. 318/930) ve İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) tefsirleri de mevkuf ve maktû rivayetleri ihtiva etmektedir.⁴⁰ Abdürrezzâk es-San‘ânî'nin (ö. 211/826-27), *el-Musannef*’inde toplam 19.418 rivayet bulunmaktadır. Bunlardan 4000 kadarı merfû, geri kalanı ise mevkuf ve maktû hadistir.⁴¹ İbn Ebî Şeybe'nin (ö. 235/849) *Musannef*’inde ise toplam 34.840 hadis bulunmaktadır. Bunlardan 6916’sı merfû, 681’i merfû mürsel, 11.245’i mevkuf, 15.998’i maktûdur.⁴² Yine İmam Mâlik’in *Muvatta*’nda Ebû Bekr el-Ebherî'nin (ö. 375/986) sayımına göre merfû, mevkûf ve maktû olmak üzere toplam 1720 rivayet bulunmakta olup, bunlardan 222’si mürsel toplam 822 merfû hadise karşılık 613 mevkuf ve 285 maktû hadis yer almaktadır.⁴³

Kütüb-i Sitte musannifleri de mevkuf hadislere kitaplarında yer vermişlerdir. Buhârî *el-Câmi ‘u’s-Sahîh*’in konu başlıklarında ve bu konular içinde çok sayıda mevkuf rivayet nakletmektedir.⁴⁴ Buhârî bir başka eseri *el-Edebü'l-müfred*’de ise 383 mevkuf hadise yer vermiştir. Toplam 1322 metin ihtiva eden eserde mevkufun oranı üçte bire yakındır.⁴⁵

³⁹ Ali Toksarı, “Hadis İlmi Açısından Sahâbî Kavli ve değeri”, *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1985, sayı: 2, 339-358.

⁴⁰ Süyûtî, *Tedribü'r-râvî*, I, 219; Kâsimî, Muhammed Cemâleddin, *Kavâidü't-tahdîs min funûni mustalahi'l-hadîs*, Thk., Muhammed Behcet el-Baytâr, yy.: 2. Baskı, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1380/1961, s. 130; Aydınlı, “Mevkuf”, *DİA*, XXIX, 438.

⁴¹ Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İstanbul: 25. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2016, s. 88; Mirza Tokpınar, “Musannef”, *DİA*, XXXI, 236, Ankara 2006.

⁴² Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 88.

⁴³ Talât Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014, s. 217; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri Faydalanma Usulleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016, s.72.

⁴⁴ Aydınlı, “Mevkuf”, *DİA*, XXIX, 438.

⁴⁵ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 71.

İbnü's-Salâh gibi bazı âlimlerin Müslim'in *el-Câmi'u's-sahîh*'inde mukaddime dışında mevkuf rivayet ihtiva etmediği görüşüne karşılık, İbn Hacer el-Askalânî, bunun doğru olmadığını göstermek amacıyla *el-Vukûf alâ mâ fî Sahîhi Müslim mine'l-mevkûf* adlı eserini yazmıştır.⁴⁶ Buhârî ile Müslim'in üstünlükleri açısından birbirleriyle karşılaştırması yapılırken, Müslim'in mevkuf hadisleri pek önemsemeyip müsnedlerle meşgul olduğu vurgulanmaktadır.⁴⁷

Sahâbe sözünün delil olup olmaması âlimler arasında ihtilafa neden olmuştur. İmam Mâlik, kadîm görüşünde Şâfiî, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel, İshak b. Râhûye gibi müctehid imamlarla Ebû Saîd el-Berdaî, Cessâs, Serahsî ve Pezdevî'nin de içinde bulunduğu Hanefî usûlcülerinin büyük çoğunluğu ve Mu'tezile'den Ebû Ali el-Cübbâî sahâbe sözünün delil olacağını ifade etmişlerdir.⁴⁸

Bazı Hanefiler, cedîd görüşünde İmam Şâfiî, bir rivayete göre Ahmed b. Hanbel, Hanbelî usûl âlimlerinden İbn Akîl ile Mu'tezile ve Eş'ârîler'in ekseriyeti mevkuf rivayetlerin delil olarak kabul edilmeyeceği düşüncesindedirler. Ebü'l-Hüseyn el-Basrî (ö. 436/1044), Gazzâlî (ö. 505/1111), Seyfeddin el-Âmidî'nin (ö. 631/1233) ve İbnü'l-Hâcib (ö. 646/1249) görüşü de bu cihettir.⁴⁹ Nureddin İtr, merfû rivayetlerde olduğu gibi mevkuf hadislerin de sahih, hasen ve zayıf olabileceğini, bununla birlikte mevkuf hadisin, sahâbenin sözleri ve davranışları olması sebebiyle delil olarak kabul edilemeyeceğini, ama sıhhati tespit edilen mevkuf rivayetlerin bazı zayıf hadisleri güçlendirdiğini belirtmektedir.⁵⁰

⁴⁶ Aydınlı, "Mevkuf", *DİA*, XXIX, 438.

⁴⁷ M. Fuad Sezgin, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara: Otto Yayınları, 2017, s. 212.

⁴⁸ Apaydın, H. Yunus, "Sahâbî Kavli", *DİA*, XXXV, 502, İstanbul: 2008.

⁴⁹ Apaydın, "Sahâbî Kavli", *DİA*, XXXV, 502.

⁵⁰ Tahhân, *Teysîru mustalahi'l-hadîs*, s. 100.

II. MEVZÛ HADİS VE MEVZÛÂT LİTERATÜRÜ

A. MEVZÛ HADİSİN TANIMI VE ORTAYA ÇIKIŞI

1. Mevzû Hadis

Lügatta kaldırmanın zıttı olarak “bir şeyi yere bırakmak” anlamını da taşıyan “وضع” masdarı, “وضع شيءٍ علي شيءٍ” tarzında ifade edildiğinde “bir şeyi diğer bir şeyin üstüne aralıksız olarak koymak” anlamını taşımaktadır. “وضع” kökünden ism-i mefûl olan “mevzû - موضوع” ise “bırakılmış, koyulmuş” manalarına gelmektedir.⁵¹ Buradan hareketle “Resûlullah’a ait olmayan ama onun adına uydurulan” anlamında “*el-hadîsü’l-mevzû* - الحديث الموضوع” tamlaması kullanılmıştır.⁵² Mevzû kavramı mutlak olarak kullanıldığında Hz. Peygamber adına uydurulanlar kastedilmektedir. Resûlullah’tan başkaları adına uydurulan rivayetler için ise “bu falan kişiye isnad edilmiş bir uydurmadır - موضوع علي فلان” denilmektedir.

“Mevzû hadis”in hadis olarak nitelendirilemeyeceği hususunda farklı görüşler mevcuttur. Meselâ Emir es-San’ânî (ö. 1182/1768), bu rivayetlerin Resûlullah’la alâkasının olmadığını, bunlar için “hadis” lafzının kullanılmasının uygun olmayacağını belirtmiştir. Bu görüşte olan başkaları da vardır.⁵³

2. Uydurma Hadislerin Ortaya Çıkışı

Hiz. Peygamber “*Kim benim adıma kasten yalan söylese cehennemdeki yerine hazırlansın*”⁵⁴ buyurarak kendisine yalan ve iftira isnad edecek kimseleri sert bir dille ihtar etmişse de çeşitli sebeplerden dolayı kendisine uydurma hadisler nisbet edilmiştir. Hadis uydurma hareketi erken dönemde⁵⁵ ortaya çıktığı gibi, mevzû

⁵¹ Cevherî, *es-Sihâh*, III, 1299.

⁵² İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, VIII, 396; Kandemir, M. Yaşar, “Mevzû”, *DİA*, XXIX, 493-496, Ankara 2004, 493.

⁵³ Mevzû hadislerin, hadis olarak ifade edilip edilemeyeceği hakkındaki farklı görüşler için bkz. Çap, *Hadis İliminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 185; Kandemir, “Mevzû”, *DİA*, XXIX, 493.

⁵⁴ Buhârî, “İlim”, 8.

⁵⁵ Hadis uydurma hareketinin ne zaman başladığı hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bazıları Hiz. Peygamber zamanında başladığını iddia ederken bazıları daha sonra başladığını ifade etmişlerdir.

hadislere karşı mücadele de erken dönemde başlamıştır. Bir hadisin Resûlullah'a aidiyetinin tespitinde en önemli unsur olan isnad, Hz. Peygamber adına hadis uydurma zuhur edince kullanılmaya başlanmıştır. Münekkit muhaddisler hadis uyduran kimselerle mücadele ederken kusurunu gördükleri kimseyi, makamına veya insanlar arasındaki nüfuzuna bakmadan teşhir etmekten geri durmamışlardır. Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), “*Kendilerini eleştirdiğim şahısların bana düşman olması, ‘yalana karşı hadislerimi niçin muhafaza etmedin?’ diyerek Resûlullah’ın bana düşman olmasından daha iyidir*”⁵⁶ diyerek Resûlullah’ın hadislerini muhafaza ve müdâfaa uğruna karşısındakinin düşmanlığını tercih ettiğini söylemiştir.

3. Hadis Uydurma Sebepleri

Hadis uyduran kimseleri buna sevkeden bir takım sebepler bulunmaktadır. Hadis usûlü kaynaklarında genel olarak hadis uydurduğu belirtilen bazı şahıs veya gruplar söz konusudur. Siyâsî fırka mensupları, bazı itikadî ve amelî mezhep mensupları, kendi ırk ve milletini üstün görenler, İslâm dinine karşı kin ve düşmanlık duygusu taşıyanlar ve İslâm’a hizmet etme arzusu taşıyan bazı kimseler bunların başında gelmektedir.⁵⁷ İnsanlar mezheplerini, firkalarını, mesleklerini, ırk veya memleketlerini övmek veya muhaliflerini yermek için hadis uydurdukları gibi İslâm’a düşman olan bazı kimseler de İslâm’a zarar vermek maksadıyla bazı hadisler uydurmuşlardır. Kötü niyet taşımaksızın insanları ibadete ve bilhassa Kur’an’a sarılmaya teşvik için hadis uyduranlar da olmuştur.

Hz. Peygamber adına yukarıda zikrettiğimiz gruplar tarafından hedeflerine uygun rivayetler uydurulduğu gibi bazıları da yeni bir söz uydurmaksızın başkalarına ait bazı sözleri maksatlarına uygun düştüğü takdirde Hz. Peygamber’e nispet etmişlerdir. Bunların başında ise İsrâilliyât kaynaklarından aktarılan bazı bilgiler, hakîm ve tabîblerin sözleri, atasözleri, darb-ı meseller ve güzel olduğu düşünülen bir

Detaylı bilgi için bkz. Enbiya Yıldırım, *Hadis Problemleri*, İstanbul: 6 Baskı, Ensar Neşriyat, 2019, s. 17-37.

⁵⁶ Aşıkutlu, “Cerh ve Ta’dil”, *DİA*, VII, 394-395, İstanbul: 1993.

⁵⁷ Hadis uydurma sebepleri hakkında detaylı bilgi için bkz. Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler Menşei Tanıma Yolları Tenkidi*, İstanbul: 9. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015, s. 27-61.

takım sözler gelmektedir.⁵⁸ Sahâbe ve tâbîîne ait söz ve fiiller de gerek kasıtlı olarak gerekse hata sonucu Resûlullah'a nispet edilmiştir.

B. MEVZÛ HADİSLERLE İLGİLİ ESERLERİN TEŞEKKÛLÜ

Hadis uydurma erken dönemlerde başlamakla birlikte sadece mevzû rivayetleri ihtiva eden eserlerin oldukça geç denilebilecek bir zamanda, hicrî V. asra doğru oluştuğunu görmekteyiz. Bu dönemden itibaren literatürün mükemmel eserleri görülmeye başlamaktadır. Hadis tasnif sistemlerinin de her biri bir süreç içinde kemale ulaşmıştır. Aynı durum mevzûât literatürü için de geçerlidir. Mevzû rivayetleri ihtiva eden eserlerin üç aşamada teşekkül ettiğini söylemek mümkündür. İlk dönemlerde şifâhî olarak yapılan tenkidlerde, daha sonra ricâl eserleri arasında zayıf râvilere yer veren kitaplarda yer almış ve son olarak sadece mevzû rivayetleri bir araya toplayan ale'l-ebvâb ve alfabetik olmak üzere mevzûât literatürü teşekkül etmiştir. Biz bu bölümde ilk dönemlerde şifâhî olarak yapılan râvi veya metin tenkidine kısaca değindikten sonra daha geniş bir şekilde duafâ edebiyatını ve mevzûât literatürünü ele alacağız.

Sahâbe, zaman zaman diğer sahâbenin kendilerine verdiği bilgiyi Resûlullah'a arz ediyorlardı. Ashâb yaptıkları bu hareketle bilginin doğruluğunu pekiştirme ve kalbin tatminini amaçlıyorlardı. Örneğin, hac zamanında Irak'tan dönen Hz. Ali (ö. 40/ 661), eşi Hz. Fâtıma'yı (ö. 11/632) ihramdan çıkıp sürme çekmiş bulunca ona yaptığının hatalı olduğunu söylemiş, Hz. Fâtıma "*böyle yapmamı babam emretti*" deyince Hz. Peygamber'e gidip durumu ona sormuştur. Resûlullah "*Evet, doğru söylemiş*" diyerek Hz. Fâtıma'nın sözünü tasdik etmiştir.⁵⁹

Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali'nin hilâfeti esnasında da cerh ve ta'dil hareketinin sözün doğruluğunu teyid mahiyetinde devam ettiği anlaşılmaktadır. Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in hadislerini en iyi bilenlerden biri olan Hz. Ebû Bekir, yapılabilecek yanlışlara karşı, ninenin torunundan alacağı miras hakkındaki rivayette olduğu gibi, lüzum gördüğünde râviden hadisini destekleyecek bir şahit getirmesini

⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 176-180.

⁵⁹ Müslim, Ebû'l-Hüseyn el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (I-V), Thk., Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, "Hac", 147.

istemiştir. Bu nedenle, Hâkim en-Nisâbûrî (ö. 405/1014) ve Zehebî (ö. 748/1348), Hz. Ebû Bekir için râvi ile ilgili ilk araştırma yapan münekkit ifadesini kullanmışlardır.⁶⁰

İbn Abbas, hadislere yalan karıştırılmadan önce Hz. Peygamber'den bir söz nakledildiğinde gözlerini dört açıp kulak kesildiklerini, fakat insanlar doğru-yanlış ayırımı yapmaksızın duydukları her şeyi nakletmeye başladıkten sonra sadece bildikleri rivayetlere kulak verdiklerini söylemiştir.⁶¹ Tâbiînden İbn Sîrîn (ö 110/ 728) de bu hususu şöyle açıklamaktadır: “*Önceleri isnad aranmazdı. Ancak fitne ortaya çıktıktan sonra râvilerin adları sorulmaya başlandı. Böylece sünnet ehli olanların hadisleri alınır, bid'at ehlinin hadisleri terkedilirdi.*”⁶² Bu ifadeler, cerh ve ta'dil hareketinin hadis râvilerine yönelik ve giderek sistemleşen bir ilim haline gelmesinde hadis uydurma teşebbüslerinin önemli rolü olduğunu göstermektedir. Ashâbtan sonraki nesil olan tâbiîn de şifâhî olarak tenkit faaliyetlerini devam ettirmiştir.⁶³

Görüldüğü üzere mevzû rivayetlerin zuhûr etmesinden önce sahâbî ve tâbiînin, Resûlullâh'ın hadislerini rivayet etme hususuna çok ehemmiyet verdikleri anlaşılmaktadır. Ancak bu tür uydurma sözlerin ortaya çıkmasından sonra sahâbe ve tâbiînin hadis rivayeti konusunda dikkatli ve temkinli davrandıkları ve hadis diye işittikleri her rivayeti hemen almadıkları müşâhede edilmektedir.

1. Duafâ Edebiyatının Doğuşu ve Erken Dönem Duafâ Eserleri

Şifâhî yapılan tenkidlerin ardından zayıf ve yalancı râvilerin tanınması maksadıyla bu tür râviler hakkındaki bilgiler hadis râvilerini tanıtmayı hedefleyen eserlerde toplanmaya başlanmıştır. “Duafâ literatürü” olarak isimlendirilen ve zayıf ve yalancı râvileri tantmayı hedefleyen eserler, onlar hakkındaki cerh-ta'dil bilgileri ile birlikte onların naklettikleri zayıf veya uydurma rivayetleri de ihtiva ediyordu. Bu eserler, ileride teşekkül edecek olan mevzûât literatürünün temelini oluşturmaktadır. Mevzûât literatürünün bu eserlere dayanması sebebiyle biz çalışmamızda duafâ kaynaklarının gelişimini genişçe ele almak istiyoruz.

⁶⁰ Aşikkutlu, “Cerh ve Ta'dil”, *DİA*, VII, 395.

⁶¹ Müslim, “Mukaddime”, 12-13.

⁶² Müslim, “Mukaddime”, 15.

⁶³ Aşikkutlu, “Cerh ve Ta'dil”, *DİA*, VII, 394-395.

Duafâ edebiyatına dair eserler tebeü't-tâbiîn döneminde telif edilmeye başlanmıştır. İlk duafâ literatürüne dair eser yazdığı kabul edilen muhaddisin, Yahyâ b. Said el-Kattân olduğu nakledilmektedir.⁶⁴ Yahyâ b. Said el-Kattân, emîrî'l-mü'minîn fi'l-hadîs, imâmü'l-muhaddisîn, hâfız, sika, me'mûn, hüccet vb. hadis alanında üst düzeydeki muhaddisler için kullanılan ta'dil kavramlarıyla anılmıştır.⁶⁵ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Yahyâ b. Saîd hakkında râvileri en iyi bilen, rivayetlerde çok az hata yapan ve hadislerinde titiz ve hassasiyet gösteren bir muhaddis olduğunu söylemektedir. O, bilhassa ricâl hakkında derin bilgisi ve senedin inceliklerini iyi bilmesi nedeniyle övgüye lâyık görülmüştür.⁶⁶ Yahyâ b. Said el-Kattân'dan sonra Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848) ve Ali b. el-Medînî (ö. 234/849) duafâ alanında eser telif etmişlerdir.

Günümüze intikal eden en eski duafâ eseri ise Buhârî'nin *Kitâbü'd-Duafâi's-sağîr*'idir.⁶⁷ Buhârî'den sonra çağdaşı olan Cüzecânî'nin *Ahvâlü'r-ricâl*'i, ardından Ebû Zür'a er-Râzî *Kitâbü'd-Duafâ* onu takiben Nesâî *Kitâbü'd-Duafâ ve'l-metrûkîn* isimli eseri kaleme almıştır. Mezkûr dört duafâ eseri bu alanda yapılan sonraki dönem eserlere kaynaklık özelliği taşımaktadır. Musanniflerin vefat tarihlerinden de anlaşılacağı üzere günümüze ulaşan Duafâ eserlerinin hicrî III. asrın ikinci yarısında yazıldığını söylemek mümkündür. Bu dört eseri kısaca tanıtmak istiyoruz:

1. Buhârî'nin (ö. 256/870) *ed-Duafâü's-sağîr*'i

Buhârî, *ed-Duafâü's-sağîr* adlı eserinde tenkit edilmiş 418 râviye yer vermektedir.⁶⁸ Mezkûr eser Buhârî'nin pek bilinmeyen *Kitâbü'd-duafâi'l-kebir*'inin muhtasarıdır.⁶⁹ Musannif, eserinde cerh edilen râvilerin, eleştirilen rivayetlerinden neredeyse yok denecek seviyede örnek zikretmektedir.⁷⁰

⁶⁴ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Mizânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (I-IV), Thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: 2. Baskı, Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963, I, 1.

⁶⁵ Erdinç Ahatlı, "Yahyâ b. Saîd el-Kattân", *DİA*, XLIII, 262, İstanbul: 2003.

⁶⁶ Erdinç, "Yahyâ b. Saîd el-Kattân", *DİA*, XLIII, 262.

⁶⁷ Karagözoğlu, Mustafa Macit, *Zayıf Râviler Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014, s. 37.

⁶⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *ed-Duafâü's-sağîr*, Thk., Mahmud İbrahim Zâyed, Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396/1976.

⁶⁹ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 49.

⁷⁰ Örnekler için bkz. Buhârî, *ed-Duafâü's-sağîr*, s. 39, No: 99; 62, No: 178.

2. Cüzcânî'nin (ö. 259/873) *Ahvâlü'r-ricâl'i*

Cüzcânî'nin günümüze ulaşmış temel eseri, zâyıf râvileri derlediği *Ahvâlü'r-ricâl'i*dir. Aynı konuya dair telif edilmiş olan kitaplardaki “duafâ”, “mecrûh”, “metrûk” gibi ifadelerle mukabil “ahvâl” kelimesinin seçilmiş olması dikkat çekmektedir. Musannif, râviler hakkında genellikle bir cümleyi geçmeyen açıklamalar yapmaktadır. Çoğu zayıf râvilerden oluşan *Ahvâlü'r-ricâl'in* içinde, musannif tarafından güvenilir kabul edilmiş râvilerle yer verilmiştir. Öte yandan Cüzcânî, sahâbeden hiç kimseyi eserinde zikretmemiştir.⁷¹

3. Ebû Zür'a er-Râzî'nin (ö. 264/878) *Duafâ'sı*

Ebû Zür'a'nın günümüze ulaşan tek eseri olup tam adı *Kitâbü'd-duafâ ve'l-kezzâbîn ve'l-metrûkîn min ashâbi'l-hadîs*'dir. Eser, Berzâî'nin hadis râvileriyle ilgili sorularına Ebû Zür'a er-Râzî ile Ebû Hâtim er-Râzî'nin (ö. 277/890) verdikleri cevaplardan oluşmaktadır. Eseri Köprülü Kütüphanesi'ndeki yegâne nüshaya dayanarak neşreden Sa'dî el-Hâşimî, bu cevapların büyük kısmının Ebû Zür'a'ya ait olduğunu söylemektedir.⁷²

Ebû Zür'a'nın suâlât tarzı *Duafâ* adlı çalışması müstakil bir eser olmayıp genel bir çalışmanın belli bir bölümünden müteşekkildir. Hadis edebiyatında, bir talebenin cerh-ta'dil ve ilelü'l-hadis gibi muhtelif konularda hocasına sorduğu soruları ve ondan aldığı cevapları derlediği eserlere “suâlât” adı verilmektedir.⁷³

Kitâbü'd-duafâ'da önceki duafâ musanniflerinden Buhârî'nin etkisi belirgindir. Zira Ebû Zür'a'nın eserinde geçen 382 râviden 352'si Buhârî'nin *Kitâbü'd-duafâi's-sağîr*'inde de geçmektedir.⁷⁴

⁷¹ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 56-57.

⁷² M. Yaşar Kandemir, “Ebû Zür'a er-Râzî”, *DİA*, X, 274-275, İstanbul 1994, s. 275.

⁷³ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 62-63

⁷⁴ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 64.

4. Nesâî'nin (ö. 303/915) *Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkîn*'i

Nesâî'nin erken dönem duafâ literatürünün son kitabı olan *Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkîn*'i, rivayetleri kabul edilmeyen 706 (veya 675) zayıf râvinin “zaîf, metrûkü'l-hadîs, leyse bi-sika” gibi kısa ifadelerle değerlendirildiği yarı alfabetik bir eserdir.⁷⁵

Nesâî'nin eserinde verdiği bilgiler çoğunlukla râvinin adı, nisbesi ve hakkındaki gayr-i müfesser tenkid ifadelerini muhteva eder. Nesaî'nin râvi tenkitlerinde dikkat çeken bir husus, “leyse” ile başlayan cerh lafızlarının fazla oluşudur.⁷⁶ Örneğin; cerh edilen Ebû Yahyâ el-Kattât için “leyse kavî” ifadesine yer vermektedir.⁷⁷

Duafâ literatürünün ilk örneklerini teşkil eden mezkûr dört eserin bazı ortak özellikleri bulunmaktadır. Mezkûr eserlerin öne çıkan ilk özellikleri sonrakilere göre oldukça muhtasar olmalarıdır. Muhtasardan kasıt, Buhârî dışındakilerin, bir kitabın özeti şeklinde değil, muhtevalarının kısa ve detaydan uzak olmalarıdır. Buhârî'nin *duafâ*'sı ise hem bu cihetle hem de bir eserin özeti olması manasında muhtasardır.⁷⁸

Cüzcânî'nin eseri dışındakilerde râviler, ne zaman yaşadıklarına ve ölüm tarihlerine bakılmaksızın, yarı alfabetik olarak oluşturulmuştur. Ancak sadece ilk harfler alfabetik olup isimlerin ikinci veya üçüncü harflerinde alfabetik tertip gözetilmemiştir.⁷⁹ Yine Cüzcânî dışındaki mezkûr eserlerin musannifleri, mukaddime veya buna benzer bir kısma yer vermemişlerdir. Cüzcânî, kitabı hakkında bazı bilgiler vermiştir.⁸⁰

Bu dönemde kaleme alınan duafâ eserleri az sayıda isim ihtiva etmekte ve birbirine yakın sayıda râviye yer vermektedir. Meselâ Buhârî'nin *Duafâ*'sı 418, Cüzcânî'nin *Ahvâlü'r-ricâl*'i 388, Ebû Zür'a'nın *Duafâ*'sı 382, Nesâî'nin *Kitâbü'd-duafâ ve'l-metrûkîn*'i ise 675 râvi içermektedir.⁸¹

⁷⁵ M. Yaşar Kandemir, “Nesâî”, *DİA*, XXXII, 563-565, İstanbul 2006, s. 564.

⁷⁶ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 68-69.

⁷⁷ Nesâî, Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali, *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, Thk., Mahmud İbrahim Zâyed, Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396, s. 116, No: 672.

⁷⁸ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 70.

⁷⁹ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 72.

⁸⁰ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 74-75.

⁸¹ A.g.e., s. 76.

Buhârî dışındaki mezkûr eserler, önceki münekkitlere oldukça az atıfta bulunmuşlardır. Buhârî, önceki münekkitlere 149 yerde atıfta bulunurken, Cûzcânî 59, Ebû Zür'a 9 ve Nesâî ise sadece iki kişiye atıfta bulunmuştur.⁸²

2. Gelişim Dönemi Duafâ Eserleri

İleride mevzûât literatürünün temelini oluşturacak olan Duafâ edebiyatının üçüncü asırdan sonra genişlediğini ve bu eserlerde yer alan şahıs sayısının arttığını görmekteyiz. Hicrî III. asırda, ayrıntılı ve sistematik üç eser öne çıkmaktadır. Bunlar, Ukaylî'nin (ö. 322/934) *Kitâbü'd-duafâ'sı*, İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Kitâbü'l-mecrûhîn*'i ve İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*'idir. Bu dönemde kaleme alınan eserlerin konumuz açısından en önemli özelliği ise erken dönemdekilerin aksine hadis uyduran veya uydurulmuş olan rivayetleri nakleden zaif veya metrûk râvilerle birlikte onların naklettikleri ya da uydurdukları rivayetlere de bol miktarda örnekler zikretmeleridir. Zira, ileride yazılacak olan mevzûât literatüründeki uydurma rivayetler bunlardan alınacaktır. Hicrî dördüncü asırda kaleme alınan bu eserler hakkında kısaca bilgi vermek istiyoruz.

a. Ukaylî'nin (ö. 322/934) *Kitâbü'd-duafâ'sı*

Ukaylî'nin *Kitâbü'd-duafâ'sı* zayıf râvileri inceleyen ve duafâ literatürünün gelişim evresinin ilk örneğini oluşturan eserdir. Söz konusu eserde 2105 râvi ele alınmaktadır.⁸³ Yahyâ b. Maîn, Buhârî ve Ahmed b. Hanbel Ukaylî'nin çokça yararlandığı münekkitlerdir. Ukaylî râvilerin tenkit edilen özelliklerini verir, sonra da naklettikleri rivayetlerdeki kusurları belirten açıklamalar yapar.⁸⁴ Onun eseri, her ne kadar ricâl hakkında olsa da tanıtılan şahısların naklettiği veya uydurduğu mevzû rivayetleri de ihtiva etmektedir.

⁸² A.g.e., s. 80.

⁸³ Mehmet Emin Özafşar, "Ukaylî", *DİA*, XLII, 59, İstanbul: 2012.

⁸⁴ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 87-89.

b. İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Kitâbü'l-mecrûhîn*'i

Ukaylî'nin ardından gelişim sürecinin ikinci halkasını oluşturan *Kitâbü'l-mecrûhîn*'de toplam 1.139 râvi değerlendirilmiştir.⁸⁵ Ukaylî'de yer alan bazı biyografilerin çok uzun, bazılarının çok kısa olmasına karşın İbn Hibbân'da ortalama bir uzunluğun kitap boyunca korunduğu söylenebilir. İbn Hibbân'ın râvileri cerh gerekçeleri arasında ihtilât, sika râvilerin hadislerine benzemeyen hadisler nakletme, mürselleri ref' etme, hadis uydurma, teferrüd ve rivayette fâhiş hatalar yapma gibi sebepler öne çıkmaktadır. Sahâbîlere ve güvenilir râvilere eserinde yer vermeyen İbn Hibbân'ın incelediği kişilerin zayıflık dereceleri farklı olup, bunlardan bazılarının sika râvilere muvafık olarak naklettiği haberler, delil olarak veya i'tibâr amaçlı kullanılabilir.⁸⁶

İbn Hibbân'ın mezkûr kitabında cerh sebeplerinin yanında bazen rivayetin kime ait olduğu da belirtilmiştir. Meselâ İbn Hibbân "*Helâli haramlaştırmak, haramı helalleştirmek gibidir*" rivayetinde râvilerinden İbrahim b. İsmail'in isnadları kalbettiği, mürselleri de ref' ettiği şeklinde cerh edilmiştir. O, bu rivayetin İbn Ömer'in sözü olduğunu zikretmiştir.⁸⁷

c. İbn Adî'nin (ö. 365/976) *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl*'i

İbn Adî'nin mezkûr eseri sadece kendi zamanındaki duafâ literatürünün değil bütün duafâ eserlerinin en önemlisi olarak nitelendirilebilecek özelliindedir. Eserde hadis münekkitlerinin tenkidine uğramış 2.200'den fazla zayıf râvi yarı alfabetik tertiple incelenmiştir.⁸⁸ Bu kitap, içerdiği biyografilerin hem sayısı hem de uzunluğu bakımından, yalnızca zayıf râvilere yer veren en kapsamlı çalışmadır. Önceki münekkitlere yapılan atıflar da en yüksek seviyeye ulaşmıştır.⁸⁹ Musannifin, tenkidlerinden çokça yararlandığı muhaddisler arasında İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel,

⁸⁵ Mehmet Ali Sönmez, "İbn Hibbân", *DİA*, XX, 63-64, İstanbul: 1999, 64.

⁸⁶ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 97.

⁸⁷ İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Büstî, *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn* (I-III), Thk. Mahmûd İbrahim Zâyed, Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396/1976, I, 103, Farklı örnekler için bkz. *A.e.*, I, 207.

⁸⁸ Selman Başaran, "İbn Adî", *DİA*, XIX, 296-298, İstanbul, 1999, 297.

⁸⁹ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 101.

Buhârî (ö. 256/870), Nesâî (ö. 303/915), İbrahim b. Yakub el-Cûzekânî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân ve Amr b. Ali el-Fellâs bulunmaktadır.⁹⁰

İbn Adî, biyografi başlıklarını künye, nisbe ve lakap bilgilerini içerecek şekilde uzun tutmasına karşın, incelediği râvinin talebe ve hocalarını zikretme konusunda önceki musannifler kadar hassas davranmaz. *el-Kâmil*'in muhtevasının en büyük bölümünü râvilerin münker sayılan hadislerinden verilen örnekler teşkil eder. İbn Adî bazı durumlarda râvinin isminden hemen sonra zayıflık derecesini belirten kısa bir ifade kullanmış olsa da nihaî kararını biyografinin sonunda belirtmiştir. Musannif bazen râvinin güvenilir olup olmadığına dair kanaat belirtmeksizin elindeki verileri ortaya koymakla yetinmiştir.⁹¹ İbn Adî eserinde zayıf râvileri toplamakla beraber sika râvilere de yer vermektedir.⁹²

İbn Adî'nin râvileri başlıca tenkit sebepleri hadis uydurmak, sikaların hadislerini farklı veya onlara muhalif rivayet etmek, teferrüd, rivayette hata yapmak, senedi veya metni münker hadis rivayet etmek, mütâbi'i olmayan hadis rivayet etmek, hadis hırsızlığı yapmak, hadis rivayetiyle tanınmıyor olmak vs. şeklinde sıralanabilir.⁹³

Hicrî üçüncü asırda kaleme alınan Duafâ eserlerinin bazı ortak özellikleri olduğu gibi dördüncü asırda yazılmış olan bu üç eser de ortak özelliklere sahiptir. Bunlarda ilk dönem yazarlarının yaptığı yarı alfabetik sistemin devam ettiği görülmektedir. Yalnızca İbn Adî *el-Kâmil*'inde her harfin içinde ismi aynı olanları, aynı alt başlıkta tetkik etmekte olup, diğer iki musanniften farklılık arz etmektedir.⁹⁴

Dördüncü asır musannifleri, kitaplarında Resûlullah'tan yalan hadis rivayet etmenin vebâlini vurgulayan ve hadis tenkidinin meşru oluşunu ortaya koyan mukaddimelere yer vermişlerdir. Hz. Peygamber'e ait olmayan sözleri O'na isnad edenin akıbeti, "*men kezebe*" hadisi ve benzer rivayetlerle ortaya konulmuştur. Râvileri tenkidin meşruiyetini, Hz. Peygamber'den, sahâbeden ve sonraki nesillerden misaller vererek göstermişlerdir.⁹⁵

⁹⁰ Başaran, "İbn Adî", *DİA*, XIX, 297.

⁹¹ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 102.

⁹² Başaran, "İbn Adî", *DİA*, XIX, 297.

⁹³ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 103.

⁹⁴ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 108.

⁹⁵ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 109.

Gelişim dönemi olarak nitelendirilen dördüncü asırdaki eserlerin öne çıkan bir başka özelliği de ihtiva ettikleri râvi sayısındaki artıştır. Duafâ literatürünün doğuş dönemindeki eserlerinde kitap başına ortalama 465 râvi düşerken, meselâ Ukaylî'nin *Kitâbü 'd-Duafâ'*'sında 2.105, İbn Hibbân'ın *el-Mecrûhîn*'inde 1.282 ve İbn Adî'nin *el-Kâmil*'inde 2.206 râvi bulunmaktadır.⁹⁶

Yine mezkûr üç eserde hem tetkik edilen râvi sayılarının fazlaştığı hem de biyoğrafi muhtevalarının cerh sebeplerini kapsayacak şekilde genişlediği görülmektedir.⁹⁷ Bu dönemde eser yazmış olan Ukaylî, İbn Hibbân ve İbn Adî, kendilerinden önceki tenkidçi muhaddislerin râviler ile ilgili görüşlerini aktarmaya ihtimam göstermişlerdir. Onların tenkidlerini biyoğraflerin temel unsurlarından biri haline getirmişlerdir.⁹⁸ Mevzûât musannifleri eserlerini telif ederken râvi tenkidlerinde Buhârî ve Nesâî gibi ilk dönem münekkit muhaddislerden istifade etmişler⁹⁹ ve gelişim dönemindeki kitaplardan rivayetlerini eserlerine alma hususunda sıkça yararlanmışlardır.

Konumuz açısından bu dönemde yazılan eserlerin en önemli özelliği, yer verdikleri ve cerh-ta'dile tabi tuttıkları râvilerin uydurdukları veya naklettikleri mevzû rivayetlere de bol miktarda yer vermiş olmalarıdır. Bunlar arasında bilhassa İbn Adî'nin ayrı bir yeri vardır. O, tercemesini verdiği şahısların naklettikleri problemleri rivayetlerden büyük bir kısma yer vermiştir. Daha sonra bu eserlerde yer alan rivayetler esas alınarak konularına göre veya alfabetik olarak mevzûât eserleri tasnif edilmiştir. Bu eserler aynı zamanda sonraki dönemlerde yazılan Duafâ literatürünün temelini teşkil etmiştir.

3. Mevzûât Literatürünün Teşekkülü

Mevzûât literatürü, yukarıda da ifade edildiği üzere Duafâ eserlerinden hareketle oluşturulmuştur. Hadis tarihinde isnadlarıyla birlikte hadisleri ihtiva eden

⁹⁶ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 117.

⁹⁷ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 120-121.

⁹⁸ Karagözoğlu, *Zayıf Râviler*, s. 127.

⁹⁹ Örnek için bkz. İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn, *Kitâbü 'l-mevzûât* (I-III), Thk., Abdurrahman Muhammed Osman, Medine: Mektebetü's-Selefiyye, c. I-II, 1386/1966; c. III, 1388/1968, I, 106; 216; İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Kinânî, *Tenzîhü 'ş-şerî'atil-merfû'a ani'l-ahbâri 'ş-şenî'ati'l-mevzû'a* (I-II), Thk., Abdülvehhâb Abdullatif-Abdullah Muhammed es-Siddîk, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399, I, 145; II, 173.

eserlerden sonra, hadisleri nakleden râvileri tanıtmak maksadıyla ricâl veya tabakât eserleri kaleme alınmıştır. Bunlardan bir kısmı bazı eserlerdeki râvilerle sınırlı olabildiği gibi sadece sika veya yukarıda örneklerini gördüğümüz üzere yalnızca zaif râvileri dikkate almışlardır. Özellikle zaif râvileri esas alanlar, dördüncü asırdan itibaren bu şahısların naklettikleri veya uydurdukları rivayetleri de belirtmişlerdir. Bu eserler adeta hadis metinlerini ve râvi tanıtlarını birlikte ihtiva etmişlerdir. Mevzû hadisleri bir araya toplamak isteyenler, ağırlıklı olarak bu eserlerdeki rivayetleri alarak müstakil metin kitapları oluşturmuşlardır. Rivayetleri isnadlarıyla birlikte nakletmiş olan İbnü'l-Cevzî'nin eseri bunun dışındadır. Bu tarz eserlerin yazılmasının oldukça geç başladığını söyleyebiliriz. Zira sadece mevzû rivayetlere yer veren müstakil eserlere hicrî V. asrın sonlarından itibaren rastlayabiliyoruz.

İlk dönemlerde zayıf ve metrûk râviler eserlerde toplanırken onların rivayet ettikleri hadisler de beraberinde kaydedilmiştir. Nitekim İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-mecrûhîn*'i ile İbn Adî'nin *el-Kâmil* isimli eseri râvilerin cerh sebepleri ile zayıf ve uydurma rivayetleri tanımada önemli bilgiler içermektedir. Bu sebeple ilk dönem ricâl eserleri aynı zamanda mevzû rivayetlerin de menşeidir.¹⁰⁰

V. asra kadar ricâl üzerine eserler telif ediliyorken bu dönemden itibaren genellikle râvinin uydurduğu metinler bir araya getirilmeye başlanmıştır. Bunların ilki, İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) *Tezkiratü'l-mevzûât* adlı eseridir. Bu asırdan sonra gelişerek devam eden Duafâ literatüründe yine mevzû rivayetler kısmen azalsa da yer almaya devam etmiştir.

Mevzûât alanında eser yazan musannifler önceki duafâ edebiyatından çokça istifade etmişler, hatta tamamen onlara dayanmışlardır. Nitekim mevzû rivayetler hakkında ilk eserin musannifi olan Makdisî, *Tezkiratü'l-mevzûât*'ta isnadlarını hafiferek alfabetik olarak İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-mecrûhîn*'inde tenkid edilen 1139 rivayete yer vermiştir. *Tezkiratü'l-mevzûât*, müstakil bir eser olmayıp, *Kitâbü'l-mecrûhîn* esas alınarak hazırlanan bir kitap olup,¹⁰¹ *el-Mecrûhîn*'in muhtasarı niteliğindedir.

¹⁰⁰ Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 121.

¹⁰¹ Murat Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, Doktora Tezi, Van 2016, s. 96; Sebahattin Yıldırım, *İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî (ö. 507/1113) ve Hadisçiliği*, Konya 2011, s. 44; Kandemir, M. Yaşar, "İbnü'l-Kayserânî", *DİA*, XXI, 109-111, İstanbul: 2000, s. 110.

Mevzûât alanının en önemli eserlerinden biri de İbnü'l-Cevzî'nin *Kitâbü'l-mevzûât*'ıdır. İbn Arrâk'ın belirttiğine göre, İbnü'l-Cevzî eserine aldığı hadislerin çoğunu Ukaylî (ö. 322/934) ve İbn Hibbân'ın (ö. 354/965) *Duafâ*'ları, Taberânî'nin (ö. 360/970) *Mu'cem*'leri, İbn Adî'nin (ö. 365/975) *el-Kâmil*'i, Ezdî'nin (ö. 374/984) *Duafâ*'sı, Dârekutnî'nin (385/995) *el-Efrâd*'ı, İbn Şâhin'in (ö. 385/995) eserleri, Hâkim'in (ö. 405/1014) *Târîhu Nisâbûr* ve diğer eserleri, İbn Merdûye'nin (ö. 416/1025) *Tefsir*'i, Ebû Nuaym'ın (ö. 430/1038) *Hilyetü'l-evliyâ*, *Târîhu İsfahân* ve diğer eserleri, Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1070) ile Cûzekânî'nin *el-Ebâtîl*'inden almıştır.¹⁰² Görüldüğü üzere onun kaynaklarının neredeyse tamamı, ricâl ve bilhassa *Duafâ* eserleridir.

İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ından sonra bu alanda eser telif edenler, genel olarak bu eseri göz önünde bulundurarak kitaplarını yazmışlardır. Musannifler mezkûr eseri ya genişletmiş ya da üzerine reddiye yazmışlardır. Örneğin, Süyûtî, *Mevzûât*'ın uydurma kabul edilmemesi gereken zayıf, hasen ve sahih gibi üç yüz kadar rivayeti ihtiva ettiğini belirtmektedir. Tenkid hususunda İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ı üzerine birçok kitap telif ettiği için “Süyûtî'nin mevzûât kitapları elde bulunmadıkça İbnü'l-Cevzî'ye itimad edilmez” ifadesi kullanılır. Süyûtî'nin, *Mevzûât* üzerine yazdığı tenkid eserleri şunlardır: *el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, *et-Ta'akkubât ale'l-Mevzûât*, *en-Nüketü'l-bedâ'ât ale'l-Mevzûât*. Süyûtî, *Zeylü'l-Leâli'l-masnûa* isimli eserinde ise *Mevzûât*'da yer almayan diğer uydurma rivayetleri cem etmiştir.¹⁰³

Biz burada mevzûât literatüründe yer alan mevkuf rivayetleri tespit maksadıyla müracaat edeceğimiz uydurma hadislerle ilgili temel kaynaklar hakkında biraz ayrıntılı bilgi vermek istiyoruz. Mevzûât alanında yazılan bazı eserleri şu şekilde sıralayabiliriz.

a. İbnü'l-Kayserânî'nin (ö. 507/1113) *Tezkiratü'l-mevzûât*'ı

İbnü'l-Kayserânî bu kitabında İbn Hibbân'ın *Kitâbü'l-mecrûhîn*'inde tenkit edilen 1139 veya 1113 rivayete senedlerini hafzederek alfabetik olarak yer vermiştir. O, kısa olan metinlerin tamamını, uzun olanların ise başından bir bölümünü zikrederek

¹⁰² İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, I. 4; Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 143-144.

¹⁰³ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 146; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 203.

isnaddaki zayıf, münker ve metrûk ravileri tenkid etmiş, yer yer rivayetin gerçek söyleyenini belirtmiştir. *Tezkiratü'l-mevzûât*, orijinal bir eser olmayıp, *Kitâbü'l-mecrûhîn* esas alınarak hazırlanmıştır.¹⁰⁴ Musannif, rivayetin senedi hakkında bir sıkıntı mevcutsa, hem râvinin adını belirtmekte hem de cerh sebebini açıklamaktadır.¹⁰⁵

Tezkiratü'l-mevzûât'ta, özellikle İbn Hibban (ö. 354/965) ve İbn Adî (ö. 365/975) olmak üzere Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/813), Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/847), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Buhârî (ö. 256/869), Nesâ'î (ö. 303/915) ve Dârekutnî (ö. 385/995) gibi âlimlerin tenkidlerinden faydalanılmıştır.¹⁰⁶ İbnü'l-Kayserânî'nin eserinde tenkit ettiği râviler olduğu gibi tevsik ettikleri de bulunmaktadır. Meselâ Ahmed b. Davud, İbrahim b. Abdullah b. Halid, Esrâm b. Havşeb, Muhammed b. Abdurrahman el-Beylamânî, Salih b. Bişr el-Merî gibi râvileri bir kısım rivayetleri sebebiyle tenkit etmiştir.¹⁰⁷

b. Cûzekânî'nin (ö. 543/1148) *el-Ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr*'i

Cûzekânî, *el-Mevzûât mine'l-ehâdisi'l-merfûât* ismiyle de anılan eserini, bazılarının zayıf, mevzû, yalan ve bir temele dayanmayan sözlere karşılık olarak sahih ve meşhur hadislerin toplanmasını istemeleri üzerine yazdığını belirtir.¹⁰⁸ Mevzûât literatüründe önemli bir yere sahip olan İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*'sını telif ederken Cûzekânî'nin *el-Ebâtîl* isimli eserini de esas almıştır.¹⁰⁹

el-Ebâtîl'de bâtil ve sahih toplam rivayet sayısı 741 olup, rivayetler senedleriyle birlikte zikredilmiştir. Bir konuya dair hadislere yer verilirken başta mevzû, metrûk, münker ve zayıf rivayetler verilmiştir. Daha sonra sahih olan hadisler

¹⁰⁴ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 96; Sebahattin Yıldırım, *İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî (ö. 507/1113) ve Hadisçiliği*, s. 44; Kandemir, "İbnü'l-Kayserânî", *DİA*, XXI, 110.

¹⁰⁵ Nevzat Aydın, "İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî'nin 'Tezkiratü'l-mevzûât'ının Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Nisan 2016), cilt, IX, sayı: 43, 2346-2359.

¹⁰⁶ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 140; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 97.

¹⁰⁷ Nevzat Aydın, "İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî'nin 'Tezkiratü'l-mevzûât' Adlı Eserindeki Ricâl Tenkit Metodu", *Ekev Akademi Dergisi – Sosyal Bilimler*, (2016), cilt, XX, sayı: 66, 519-550.

¹⁰⁸ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 141; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 195.

¹⁰⁹ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 195; Selman Başaran, "Cûzekânî", *DİA*, VIII, 99, İstanbul: 1993.

takdim edilmiştir. Cûzekânî, sahih olan rivayetlerin çoğunu Buhârî ve Müslim'den seçmiştir.¹¹⁰

Cûzekânî, eserde yaptığı değerlendirmelerde Yahyâ b. Saîd el-Kattân (ö. 198/813), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), Yahyâ b. Ma'în (ö. 233/847), Buhârî (ö. 256/869) ve Abdurrahman b. Ebî Hâtim er-Râzî (ö. 327/938) gibi âlimlerin tenkidlerinden faydalanmıştır.¹¹¹

Cûzekânî'nin hadislerin değerlendirmesi noktasında çok sert olması, bazı sözleri sadece Sünnet'e ters düştüğünü belirterek mevzû kabul etmesi, cem ve te'lif yöntemiyle rivayetleri birleştirme ihtimali bulunurken söze uydurma veya zayıf damgası vurması eleştiri konusu olmuştur.¹¹²

c. İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1200) *el-Mevzûât mine'l-ehâdisi'l-merfûât*'ı

İbnü'l-Cevzî, eserini öğrencilerinin mevzû rivayetleri derlemesini ısrarla talep etmeleri üzerine telif etmeye başladığını ve devrin fakihlerinin dinî meselelerde uydurma rivayetleri kullanmaları, kıssacıların mevzû sözleri Resûlullah'tan nakletmeleri ve dindar insanların da söz konusu rivayetlerle amel etmelerinin bu kararı almasında etkili olduğunu belirtir. İbnü'l-Cevzî önceki âlimlerin sahih olan ile sahih olmayan rivayetleri temyiz etme hususunda yeterli olduklarını, sonra gelen kuşakların ise selefın eserleriyle iktifa etmeleri sebebiyle taklitten öteye geçemediklerini zikretmektedir.¹¹³

Eserdeki rivayetlerin tanzimi, konulara göre olup toplam elli kısımdan oluşmakta ve bütün kısımlar kendi içinde bâblara ayrılmaktadır. İbnü'l-Cevzî, eserinde 1850 kadar rivayete yer vermiştir.¹¹⁴

¹¹⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 141; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 195.

¹¹¹ Örnekler için bkz. Cûzekânî, Ebû Abdillâh el-Huseyn b. İbrahim el-Hemedânî, *el-Ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr* (I-II), Thk., Abdurrahman b. Abdilcebbar el-Feryevâi, Riyad: 4. Baskı, Dârü's-Sumay'î, 1422/2002, No: 34,54,66, 82, 112, 116, 133, 186.

¹¹² Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 141; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 195; Başaran, "Cûzekânî", *DİA*, VIII, 99.

¹¹³ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 142; a.mlf., Kandemir, "*el-Mevzûât*", *DİA*, XXIX, 496-498, İstanbul: 2009, s. 496;497; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 199;200.

¹¹⁴ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 143; a.mlf., "*el-Mevzûât*", *DİA*, XXIX, 497; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 200.

İbnü'l-Cevzî rivayet değerlendirmelerinde Yahyâ b. Ma'în, Ahmed b. Hanbel, Buhârî, Ebü'l-Hasen el-İclî (ö. 261/875), Ebû Zür'a er-Râzî (ö. 264/878), İbn Hibbân (354/965), Nesâî (303/915), Ukaylî (323/934), İbn Adî (365/975), Dârekutnî (385/995), Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/1038) gibi muhaddislerin tenkidlerinden yararlanmışır.¹¹⁵

Musannif, uydurma rivayetler için “mevzû”, “aslı yok”, “sabit değil”, “râvileri meçhul”, “batıl”, “yalan” ve “aklı olan uydurma olduğunda şüphe etmez” gibi tenkit kavramları kullanırken, râviyi eleştirirken “hadis uydururdu”, “ona güvenmek caiz değil”, “hadiste bir şey değil”, “dürüst değil”, “Allah bunu uydurana lanet etsin ve ona merhamet etmesin” gibi tenkid lafızlarına yer vermektedir.¹¹⁶

İbnü'l-Cevzî, bazı zayıf rivayetler hususunda muhaddislerin muhtelif düşüncelere sahip olduklarını, bu gibi rivayetlerin bazılarını hasen ve diğer bazılarını bir kısmını ise mevzû addettiklerini, kendisinin uydurma olmayan sözleri *İlelü'l-mütenâhiye* adlı eserinde zikrettiğini, *Mevzûât*'ına ise uydurma olduğu konusunda kuşku duyulmayan rivayetleri aldığını belirtir. Onun bu ifadeleri kullanmasına rağmen eseri birçok tenkide maruz kalmıştır.¹¹⁷

İbn Hacer (ö. 852/1448), İbnü'l-Cevzî'nin eserini tenkid ederken “Hâkim'in *el-Müstedrek* adlı eserinde sağlam ve sahih olmayan rivayetleri sağlam gibi sunmuşken, *Mevzûât*'da tam aksine uydurma olmayan sözlerin uydurma rivayetlere ilhak edildiğini belirtir.”¹¹⁸ İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ı sahih, hasen ve zayıf rivayetler ihtiva etmesi sebebiyle muhaddislerin sert tenkidine maruz kalmışsa da yazıldığı zamandan günümüze kadar alanının en önemli eserleri arasında yer almıştır.

d. Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Leâli'l-masnûa*'sı

Süyûtî, İbnü'l Cevzî'nin *el-Mevzûât* isimli eserine uydurma olmayan rivayetleri aldığını hâlbuki bu rivayetlerin içinde pek çok zayıf, hasen ve sahih hadislerin bulunduğunu belirterek eserinin telif sebebini açıklamaktadır.¹¹⁹ O,

¹¹⁵ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 200; Kandemir, “el-Mevzûât”, *DİA*, XXIX, 497.

¹¹⁶ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 200-201.

¹¹⁷ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 144; a.mlf., “el-Mevzûât”, *DİA*, XXIX, 497.

¹¹⁸ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 144-145.

¹¹⁹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 154-155; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 110-111; Halit Özkan, “Süyûtî”, *DİA*, XXXVIII, 188-198, İstanbul: 2010, s. 192.

hadisleri analiz noktasında Tirmizî (ö. 275/888), İbn Hibbân (ö. 354/965), Dârekutnî (ö. 385/995), Ebû Nuaym el-İsfehânî (ö. 430/1038), Beyhâkî (ö. 458/1066), Zehebî (ö. 748/1347) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) gibi münekkit âlimlerin tenkid ve tespitlerinden yararlanmışır.¹²⁰ Süyûtî, tenkidleri esnasında İbnü'l-Cevzî'nin uydurma dediği fakat kendisinin öyle düşünmediği rivayetleri destekleme mahiyetinde mütâbî ve şevâhid getirmektedir.¹²¹

Süyûtî, hadislerin analizinde: “*Sahih değil*”, “*mevzû*”, “*aslı yok*”, “*aklen ve şer'an bâtil olduğu kesin*”, “*İbnü'l-Cevzî bu hadisi el-Mevzûât'ına alarak hata etmiştir, çünkü bu hadis sahihtir*” gibi tabirler kullanırken; râviler için “*yalancı*”, “*deccal*” veya “*mechul*” gibi tenkid lafızlarını tercih eder.¹²²

e. İbn Arrâk'ın (ö. 963/1556) *Tenzîhü's-şerî'a'sı*

İbnü'l Cevzî'nin *Mevzûât*'ı ile Süyûtî'nin *el-Leâli'l-masnûa*'sını telhis ederek ve bu eserlerde bulunmayan birçok uydurma rivayeti cem ederek eserini meydana getiren İbn Arrâk, kitabını Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim etmiştir.¹²³ Tertip konusunda mevzûat literatürünün en mühim kitaplarından biri olan ve konularına göre tertip edilmiş olan *Tenzîhü's-şerî'a*'da rivayetler isnadsız zikredilmekte ve ardından muhaddislerin o hadis hakkındaki analizine yer verilmektedir.¹²⁴

Musannif, mevzû hadisleri analiz etme hususunda İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve Süyûtî (ö. 911/1505)'nin yanında Buhârî (ö. 256/869), İbn Hibbân (ö. 354/965), İbn Adî (ö. 365/975), Zehebî (ö. 748/1347), Irâkî (ö. 806/1404) ve İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) gibi münekkit muhaddislerin eleştiri ve tespitlerinden faydalanmıştır.¹²⁵

İbn Arrâk, İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ı ile Süyûtî'nin *el-Leâli'l-masnûa*'sını ihtisar etmek kastıyla *Tenzîhü's-şerî'a* isimli eserini kaleme almıştır. Yazar kitabını bâblara ayırmış ve her bir bâbı da “İbnü'l-Cevzî'nin uydurma olduğunu belirttiği ve Süyûtî'nin de muhalif olmadığı rivâyetler”, “İbnü'l-Cevzî'nin uydurma olduğunu belirttiği fakat Süyûtî'nin muhalefet ettiği rivâyetler” ve “İbnü'l-Cevzî'nin *el-*

¹²⁰ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 111.

¹²¹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 155.

¹²² Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 111.

¹²³ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 158; Selman Başaran, “İbn Arrâk”, *DİA*, XIX, 318, İstanbul: 1999.

¹²⁴ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 158; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 119.

¹²⁵ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 159; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 120.

Mevzûât'ında bulunmadığı halde Süyûtî'nin uydurma olarak tesbit ettiği rivayetler” şeklinde üç fasıla ayırmıştır.¹²⁶

f. Fettenî'nin (ö. 986/1578) *Tezkiratü'l-mevzûât*'ı

Mevzû rivayetleri belirleme hususunda insanların ifrat ve tefrite gittiğini ifade eden Fettenî, bir rivayette bulduğu kusur sebebiyle mevzû diyerek aşırı gidenlerin olduğunu, buna mukabil cahil kimselerin ise uydurma hadislere mevzû demenin güzel bir yöntem olmadığını söylediğini, bunu dikkate alarak kitabını telif ettiğini zikretmiştir.¹²⁷

Yazar, eserinde münekkid muhaddislerin uydurma ya da zayıf olduğunda ihtilaf etmedikleri veya neden makbul kabul etmediklerini belirttikleri rivayetler hakkındaki düşüncelerini aktarmaktadır. O, aynı zamanda haberleri isnadsız olarak bâblara göre düzenlemiş ve yer yer kendi fikirlerini de beyan etmiştir.¹²⁸

Musannif, haberleri analizinde daha çok Sehâvî'nin (ö. 902/1496) *el-Mekâsîdü'l-hasene* adlı eserinden faydalanmakla beraber, Buhârî (ö. 256/869), İbn Hibbân (ö. 354/965), İbn Adî (ö. 365/975), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Sâğânî (ö. 650/1252), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Zehebî (ö. 748/1347), Irâkî (ö. 806/1404), İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449) ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi münekkit muhadislerden istifade etmiştir.¹²⁹ Eserin mukaddime bölümünde bazı hadis terimleri, hadis uyduran kimseler ve mevzû rivayetlerin bulunduğu bazı eserlerle ilgili kısa bilgiler zikredilmiştir.¹³⁰

g. Aliyyü'l-Kârî (1014/1605) *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*'sı

Aliyyü'l-Kârî, eserin başında “من كذب علي” rivayetinin tariklerine, kussâs ve vâizlerin hadis uydurmadaki yerlerine, râvilerin hadis rivayetinde dikkatli olmalarının önemine yer verdiği toplam 17 sayfa kadar uzun bir mukaddimeye yer vermiştir.¹³¹

¹²⁶ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 158; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 119-120.

¹²⁷ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 160; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 123.

¹²⁸ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 160; K. A. Nizami, “Fettenî”, *DİA*, XII, İstanbul: 1995, 486.

¹²⁹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 160; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 124.

¹³⁰ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 160; Nizami, “Fettenî”, *DİA*, XII, 486.

¹³¹ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 161; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 128.

Eserde 625 hadis tahlil edilmiştir. İsnadı verilmeyen bu rivayetler kısa metin şeklinde zikredilmiş, akabinde tenkidlere yer verilmiştir. Aliyyü'l-Kârî bir rivayet hakkında fikir beyan edecekse onu “*ben de derim ki*” ifadesiyle belirtir.¹³²

Musannif, eserinde yer verdiği rivayetleri alfabetik olarak tanzim etmiş ve rivayetleri tenkid ederken en çok Sehâvî (ö. 902/1496)’den istifade etmiştir. Yine Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Sâgânî (ö. 650/1252), İbn Teymiyye (ö. 728/1328), Zerkeşî (ö. 794/1392), Irâkî (ö. 806/1404), İbn Hacer (ö. 852/1449) ve Süyûtî (ö. 911/1505) gibi münekkid âlimlerden istifade etmiştir.¹³³

Hadis analiz ederken Aliyyü'l-Kârî, “*hadis değildir*”, “*muhaddislerin ittifakıyla mevzûdur*”, “*uyduranı deccaldır*”, “*bâtıldır*”, “*aslı yoktur*”, “*hadis değildir*”, “*sokak sözüdür*” ve “*dillerde dolaşmaktadır fakat lafzına ulaşamadım*” gibi eleştiri ifadelerini kullanmıştır.¹³⁴

Aliyyü'l-Kârî’nin eseri, zikrettiği metinler sonrasında yaptığı değerlendirmelerde rivayetin mevkufl olduğuna ve hangi sahâbîye ait olduğuna dair verdiği bilgiler açısından çalışmamızda oldukça faydalı olmuştur.

h. Şevkânî’nin (ö. 1250/1834) *el-Fevâidü'l-mecmûa*’sı

Müteahhir âlim olmasının verdiği avantajla Şevkânî, kendisinden önce telif edilmiş olan mevzûat literatürünün tamamına yakınından istifade etmiş, bunları cem etmeye çalışmıştır. Musannif, bu avantajın sağladığı imkânla eserini kaleme almış, “*el-Fevâidü'l-mecmûa* adlı eserine sahip olanın başkasına ihtiyaç duymayacağını belirtmiştir.¹³⁵

Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*’yı bâblara göre düzenlemiştir. O, fıkıhla ilgili konuları öncelikle ele almış, daha sonra Kur’an, Hulefâ-i râşidîn ve bazı zaman ve mekânların fazileti gibi konuları esas almıştır.¹³⁶ Musannife ait farklı bir

¹³² Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 128.

¹³³ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 162; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 128.

¹³⁴ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 128.

¹³⁵ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 163; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 233.

¹³⁶ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 163; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 233.

değerlendirmeye pek rastlanılmamıştır. Eserde yer alan toplam rivayet sayısı Kandemir'e göre 1423, Murat Kaya'ya göre 1436 olarak verilmiştir.¹³⁷

4. Mevzûât Eserlerinin Ortak Özellikleri

Çalışmamıza esas olacak olan mevzûât kaynaklarını kısaca tanıttıktan sonra bu eserlerin sahip oldukları bazı ortak özellikleri üzerinde de kısaca durmak istiyoruz. Hicrî V. asırdan son asırlara kadar geniş bir zaman diliminde kaleme alınmış olan bu literatürün bazı benzerlikler taşıdıklarına şahid olunmaktadır.

a. Mukaddime ile başlamaları

Mevzûât eserleri geç bir dönemde tedvin edilmeleri nedeniyle eserlerine kısa veya uzun bir mukaddime ile başlamışlardır. Genellikle mukaddimelerde Resûlullâh'ın “*Kim bana kasten yalan isnad ederse cehennemdeki yerine hazırlansın*”¹³⁸ hadisine ve bu anlamdaki rivayetlere yer vererek bu sözleri söyleyenlerin ağır bir vebâlin altına girdiklerine dikkat çekilmektedir.

b. Rivayetleri konularına göre veya alfabetik olarak tertip etmeleri

Mevzûât literatürüne bakıldığında uydurma rivayetlerin iki şekilde tanzim edildiği görülür. Birincisi ale'l-ebvâb (konularına göre) diğeri ise ale'l-ahruftur (alfabetik).

Fellâte, mevzûât eserlerinin konularına göre tasnifinin sebebi olarak hadis külliyyatının bu şekilde tertib edilmelerini göstermektedir.¹³⁹ Mevzû rivayetleri konularına göre sıralayan musanniflerin başında Cûzekânî gelmektedir. Ancak Fellâte bu eserin ale'l-ebvâb veya ale'l-ahruf sayılamayacağını belirtmektedir.¹⁴⁰ İbnü'l-

¹³⁷ Kandemir, *Mevzû Hadisler*, s. 163; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 233. Eser, 2006 yılında Ankara'da Mehmet Emin Akın tarafından *Mevzû Hadisler* ismiyle Türkçe'ye tercüme edilmiş ve Medarik Yayınları tarafından basılmıştır. Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 235; Eyyüp Said Kaya - Nail Okuyucu, “Şevkânî”, *DİA*, XXXIX, 22-28, İstanbul: 2010, 27.

¹³⁸ Buhârî, “İlim”, 107; Tirmizî, “İlim”, 8.

¹³⁹ Fellâte, Ömer b. Hasen, *el-Vad'u fi'l-hadis* (I-III), Dımaşk: Mektebetü'l-Gazzâlî Müessesetü Menâhili'l-İrfân, 1401/1981, III, 452.

¹⁴⁰ Müellif iki sebepten dolayı ale'l-ebvâb sayılamayacağını söylemektedir. Geniş bilgi için bkz. Fellâte, *el-Vad'u fi'l-hadis*, III, 452.

Cevzî, Süyûtî (ö. 911/1505), İbn Arrâk (ö. 963/1556), Fettenî (ö. 986/1578) ve Şevkânî (ö. 1250/1834) eserlerini ale'l-ebvâb tertip etmişlerdir. Bu eserlerde konulu hadis literatüründeki bölümler bulunmaktadır.

Daha az olmakla birlikte mevzû rivayetleri farklı bir yol izleyerek ale'l-ahruf telif eden âlimler de bulunmaktadır.¹⁴¹ Alfabetik olarak eserini tertip eden ilk kişi, aynı zamanda ilk mevzûât musannifi olan İbnü'l-Kayserânî'dir. O, eserinin mukaddimesinde şu cümlelere yer vermektedir: “*Bu hadisler yalancı, mecrûh, duafâ ve metrûk râvilerin rivayetleridir. İnsanlar düşmanlarına karşı ihticâc ve münâzara maksadıyla bu rivayetleri öne sürmüşlerdir. Ben hadisleri alfabetik olarak tertip ettim ki rivayeti arayan onu kolayca bulabilsin. Rabbimizden bizleri hata ve yanlışlardan korumasını niyaz ederiz.*”¹⁴²

İbnü'l-Kayserânî dışında Aliyyü'l-Kârî'nin *Mevzûâtü'l-kübrâ ve's-suğrâ'sı*, Ahmed b. Abdülkerim Gazzî'nin *el-Ceddü'l-Hasîs'i* ve Muhammed el-Beşîr Zâfir'in (ö. 1325/1907), *Tahzîru'l-müslimîn'i* alfabetik olarak kaleme alınan eserlerdendir.

c. Râvi ve rivayetle ilgili değerlendirmelerde bulunmaları

Mevzûât musannifleri genel olarak uydurma addettikleri rivayetin ardından isnaddaki râvi için cerh lafızları kullanmışlar ve rivayetler için değerlendirmeler yapmışlardır. Bu cerh ifadeleri, rivayetin neden Hz. Peygamber'e ait olmadığı hususunda yardımcı olmaktadır.

Mevzûât musannifleri zayıf ve yalancı râviler için “*kezzâb*”, “*deccâl*”, “*münkerü'l-hadîs*”, “*metrûkü'l-hadîs*”, “*leyse bişey*” gibi cerh ifadeleri kullanmışlardır. Meselâ, İbnü'l-Cevzî “*Kur'an Allah kelâmıdır. Ne hâlık ne de mahlûktur. Kim bunun dışında bir şey söylese kâfirdir*” şeklindeki rivayetin mevzû olduğunu zikretmektedir. İbn Adî, isnadda yer alan Ahmed b. Muhammed b. Harb'ın *yalancılık ve hadis uydurma ile meşhur olduğunu* belirtir. Ebû Hâtim İbn Hibbân,

¹⁴¹ Fellâte, *el-Vad'u fi'l-hadîs*, III, 483.

¹⁴² İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l Fazl Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî, *Tezkiratü'l-huffâz etrâfü ehâdisi Kitâbi'l-Mecrûhîn li'bn Hibbân*, Thk., Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Riyad: Dâru's-Sami'î, 1415/1994, s. 7.

Ahmed b. Muhammed b. Harb'ın *kezzâb* olduğunu ve *hadis uydurduğunu*, Dârekutnî ise *metrûk olduğunu* belirtmektedir.¹⁴³

Süyûtî, *Allahım muallimlere mağfiret eyle, ömürlerini uzun eyle, kendi gölgede gölgelendir. Muhakkak ki onlar senin kitabını öğretiyorlar*” tarzındaki rivayeti eserine almaktadır. Gerekeç olarak ise isnadında *hadis uyduran* Ebü't-Tayyib'in yer aldığını söyler.¹⁴⁴ Her iki örnekte olduğu gibi rivayetin mevzû olduğu belirtilmiş ve ravileri hakkında değerlendirme yapılmıştır.

Mevzûât alanında eser telif eden musannifler genellikle rivayetin sahih olmadığını ve Hz. Peygamber'e atılan bir iftira olduğunu göstermek için, hadis hakkında “*bâtıl*”, “*mevzû*”, “*lâ asle leh (aslı yok)*”, “*merfû olarak sahih değildir*” ya da “*sabit değildir*” gibi tenkid terimleri kullanmışlardır. Meselâ, İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî eserlerinde “*Kim kameti tek tek okursa bizden değildir*” rivayetinin *mevzû, isnadındaki ricâlin de mecrûh ve mechul olduğunu* ifade ederler.¹⁴⁵ Musannifler bu rivayette olduğu gibi, bir rivayetin tahlilini yaparken sadece metin veya isnadı değil, her ikisini inceleyerek hüküm vermeye gayret etmişlerdir.

Çalışmamızda rivayetin Resûlullah'a ait olmadığını belirttiğimizden sonra eğer mevkuf ise kime ait olduğunu ifade eden musanniflerin değerlendirmeleri yardımcı olmuştur. Bununla birlikte onlar bazı hadislerin Hz. Peygamber'e nispeti sahih olmadığı için “*aslı yoktur*”, “*sâbit değildir*”, “*bâtıldır*” gibi ifadeler kullanmışlar, bununla rivayetin sadece merfû olmadığına işaret etmişlerdir. Hâlbuki böyle değerlendirmeler yapılan bazı rivayetler mevkuf veya maktû olabilmektedir. İleride genişçe ele alınacağı üzere bazı mevkuf rivayetlerin mevzûât literatüründe yer almalarına bu durum sebep olmuştur.

d. Önceki münekkitlerin görüşlerinin nakledilmesi

Mevzû hadisler hakkında yazılan eserler incelendiğinde musanniflerin önceki münekkit muhaddislerin tenkidlerinden çokça istifade ettikleri görülecektir. Bu atıflar

¹⁴³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 107-108.

¹⁴⁴ Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, *el-Leâli'l-masnûa fi'l-ehâdîsi'l-mevzûa* (I-II), Thk., Ebü Abdirrahman Salâh b. Muhammed, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996, I, 181.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 92; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 13.

mevzûât literatüründe başlıca münekkîd muhaddislerin belirlenmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin; İbn Arrâk “*Kim namazda ellerini kaldırırsa namazı olmaz*” şeklinde rivayete yer verirken, Zehebî'nin *Telhîsü'l-mevzûât* isimli eserinde *Me'mûn'un bu hadisi uydurduğunu, İbn Ukkâşe el-Kirmânî'nin de ondan çaldığını* söylediğini belirtmektedir.¹⁴⁶ Şevkânî ise “*Gündüz namazı yarım*” sözü hakkında Dârekutnî'nin bunun bazı fukahânın sözü olduğunu söylediğini, Nevevî'nin ise rivayetin bâtil ve aslının olmadığını ifade ettiğini belirtmektedir.¹⁴⁷ İbn Arrâk, Zehebî'nin değerlendirmesine, Şevkânî de Dârekutnî ve Nevevî'nin ifadelerine dayanarak rivayetin uydurma olduğuna hükmetmiş ve eserlerine almışlardır.

e. Mevkuf ve maktû hadislerin bulunması

Mevzûât eserlerinin ortak özelliklerinden olan ve konumuzu teşkil eden başka bir husus bu kitaplarda sahâbe ve tâbiîne ait rivayetlerin mevcudiyetidir. Aliyyü'l-Kârî, vazzâların kendi sözlerini hadis olarak sunmanın yanında bazen de Hz. Ali (ö. 40/661), Mâlik b. Dinâr (ö. 131/748), Fudayl b. İyâz (ö. 187/803), Cüneyd el-Bağdâdî (ö. 297/910) gibi selef-i sâlihînin sözlerini de hadis diye naklettiklerine dikkat çekmektedir.¹⁴⁸ Bu rivayetler, Hz. Peygamber'e isnad edilmeleri sebebiyle mevzûât eserlerine alınmışlardır. Meselâ, (النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا) “*İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar*” ifadesinin Hz. Ali'nin sözü olduğu başta Sehâvî, Süyûtî ve Aliyyü'l-Kârî olmak üzere birçok muhaddis tarafından belirtilmiştir.¹⁴⁹ Diğer bir misâl, (رُوحَ اللَّهِ)

¹⁴⁶ İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-şerî'a*, II, 79.

¹⁴⁷ Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Muhammed, *el-Fevâidü'l-mecmûa fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, Thk., Abdurrahman b. Yahyâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts., s. 28, No: 53.

¹⁴⁸ Aliyyü'l-Kârî, Ebû'l-Hasan Nüreddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî (ö. 1014/1605, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fi mustalahâti ehli'l-eser*, Thk., Muhammed Nezzâr Temîm-Heyssem Nezzâr Temîm, Beyrut: Dârü'l-Erkâm, ts, s. 444.

¹⁴⁹ Bkz. Sehâvî, Ebû'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdîrahmân b. Muhammed, *el-Mekâsîdü'l-hasene fi beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire ale'l-elsine*, Nşr., Muhammed Osman el-Huşt, Beyrut: Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî, 1405/1985, s. 691; Süyûtî, *ed-Düerü'l-müntesira fi'l-ehâdisi'l-müştehirâ*, Thk., Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, Riyad, yy.: İmâdetü Şüûni'l-Mektübât, s. 197; Aliyyü'l-Kârî, *el-Esrâru'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevzûa (el-Mevzûâtü'l-kübrâ)*, Thk., Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985s. 250, No: 996; a.mlf., *el-Masnû fi ma'rifeti'l-hadîsi'l-mevzû (el-Mevzûâtü's-suğrâ)*, Thk., Abdülfetâh Ebû Gudde, Beyrut: 2. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1398/1978, s. 199; Muhammed el-Hût, Ebû Abdillâh Muhammed b. Dervîş, *Esne'l-metâlib fi ehâdisi muhtelifeti'l merâtib*, Thk., Mustafa Abdülkâdir Ata, Beyrut: Dârü'l Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997, s. 309; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye fi ehâdisi'l-mekzûbe alâ hayri'l-beriyye*, Thk., Züheyr eş-Şâviş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1409/1988, s. 127.

(التَّوَانِي بِالْكَسَلِ فَوُلِدَ بَيْنَهُمَا الْفَاقَةُ) “Allah gevşeklik ve tembelliği evlendirdi (eşleştirdi). Bunlardan fakirlik, yoksulluk doğdu”¹⁵⁰ sözüdür. İbnü'l-Cevzî bu rivayetin merfû olarak sahih olmadığını, benzer bir sözün Amr b. As'tan (ö. 43/664) rivayet edildiğini belirtmiştir.¹⁵¹ Yine Süyûtî,¹⁵² İbn Arrâk,¹⁵³ Şevkânî¹⁵⁴ ve Fettenî¹⁵⁵ de Amr b. As'ın sözü olarak bilindiğini ifade etmektedir. Ayrıca Mevsilî de mevkuf ve maktû rivayetleri bir araya getirdiği eserinde bu rivayete yer vermektedir.¹⁵⁶

C. DEĞERLENDİRME

Hadisler söyleyeni açısından merfû, mevkuf ve maktû hadis diye isimlendirilmiştir. Mevkuf hadis denilince, genel olarak sahâbî söz ve fiilleri anlaşılmıştır. Sahâbe takrirlerinin bu kapsamda ele alınıp alınamayacağı âlimler nezdinde tartışılmıştır. Ali Yardım bunun araştırılması gerektiğini belirtmiştir. Abdullah Aydınli ise mevkuf hadisi “sahâbenin söz, fiil ve bunlarla ilgili haber” şeklinde tanımlarken sahâbenin takrirlerini kastetme ihtimali yüksektir. Ayrıca Aydınli, mevkuf terimi mevzûât eserlerinde geçtiğinde zaman zaman sözün merfû olabileceğini söylemektedir. Merfû hadiste olduğu gibi mevkuf hadisin de isnadı munkatı olabilmektedir. Mevkuf rivayetler içerik bakımından Kur'an'ın tefsirinden zühd ve takvâya dair konulara, hukukî meselelere ait beyan ve icthadlardan gaybî ve uhrevî bahislere kadar çok geniş bir alanı içine almaktadır.

İslâm'ın ilk yıllarında “hadis” kavramı sadece Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirleri için kullanılmışsa da daha sonraki dönemlerde sahâbe ve tâbiînin söz ve fiilleri için de kullanılmıştır. Hadis mecmûalarına bakıldığında muhaddislerin çok sayıda mevkuf ve maktû rivayete yer verdikleri görülmektedir. Sahâbe ve tâbiînin açıklamaları, Resûlullah'ın hadislerinin daha iyi anlaşılmasına destek olmaktadır.

¹⁵⁰ Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali, *Târihu Bağdâd* (I-XVI), Thk., Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1422/2002, IV, 38.

¹⁵¹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 142, benzer bir rivayet: “نَكَحَ الْعَجْزُ التَّوَانِي فَوُلِدَ بَيْنَهُمَا الْعَدَامَةُ”

¹⁵² Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 275.

¹⁵³ İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-şerî'a*, II, s. 287.

¹⁵⁴ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 242, No: 73.

¹⁵⁵ Fettenî, Muhammed Tâhir b. Ali, *Tezkiratü'l-mevzûât fi'l-ehâdîsi'l-merfûât*, yy.: İdâretü't-Tabâati'l-Münriyye, 1343/1924, s. 135.

¹⁵⁶ Mevsilî, Ebû Hafs Ömer b. Bedr b. Saîd, *el-Vukûf ale'l-mevkuf*, Thk., Ümmü Abdillâh bint Mahrûs el-Aselî, Riyad: Dârü'l-Âsime, 1407/1987, s. 80, No: 57.

Resûlullah'a ait olmayan bir kısım söz bazı râviler tarafından O'na nisbet edilmiştir. Bu sözler arasında sahâbe, tâbîn gibi kimselerin rivayetleri de bulunmaktadır. Bu râvilerin bilinmesi amacıyla muhaddisler ricâl eserleri telif etmişlerdir.

Mevzûât literatürü olarak adlandırılan bu eserler arasında İbnü'l-Cevzî'nin (ö. 597/1201) *Mevzûât*'ı, Süyûtî'nin (ö. 911/1505) *el-Leâli'l-masnûa*'sı, İbn Arrâk'ın (ö. 963/1556) *Tenzihü'ş-şeri'a*'sı, Aliyyü'l-Kârî'nin (ö. 1014/1605) *el-Mevzûâtü'l-kübrâ* ve Şevkânî'nin (ö. 1250/1834) *el-Fevâidü'l-mecmûa*'sı gibi eserler yer almaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE MEVKUF RİVAYETLERİN BULUNMASI

Duafâ kaynaklarından hareketle mevzûât literatürü teşekkül ederken, gerçekte mevzû olmayıp mevkuf veya maktû olduğu halde râvilerin kasıt veya dikkatsizlikleri sebebiyle bazı rivayetler uydurma hadisleri bir araya toplayan kitaplara intikal etmiştir. Ali Yardım, mevkuf veya maktû diye bilinen bazı sözlerin, nakil konusunda fazla titiz davranmayan şahıslarca, Hz. Peygamber'in sözü olarak kaydedildiğini belirtmekte ve şöyle demektedir: “Bu durum, hadis ve haberleri senediyle birlikte nakletme geleneğinin terkedilmeye başlandığı hicrî beşinci asır sonlarından itibaren kendini göstermektedir. Meselâ “*kâle İbnü Abbas*” ve “*kâle Hasenü 'l-Basri*” denileceği yerde, sahâbeden veya tâbiûndan birisine ait bir sözün başına “*kâle Rasûlullah*” ifadesi ilave edilerek, o söz, “hadis”; daha doğrusu “merfû hadis” hüviyetiyle nakledilmiştir. Mevzûât ile meşgul olan musannifler ise, bu gibi sözlere -Hz. Peygamber'in hadisleri arasında bulunmadığı için- “mevzû hadis” hükmünü vermekte tereddüt göstermemişlerdir. Bu yüzden, “mevzû hadis” hükmü verilmiş birçok sözün, gerçekte “mevkuf hadis” veya “maktû hadis” yani sahâbe veya tabiûn sözü olduğu görülecektir.¹⁵⁷

Çap ise konuyu ele alırken şöyle bir değerlendirmede bulunmaktadır: “Mevzû hadislerin tesbiti ile ilgili bazı eserlerde gerçekte mevkuf iken Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetlerin de mevzû diye nitelendirildiği görülür. Bunun en önemli sebebi, bu tarz eserlerin bir sözün sadece Resûlullah'a ait olup olmadığının tesbitini hedeflemesidir. Bu nedenle mevzûât nevi eserlerdeki 'sahih değildir, hadis olarak sabit değildir, bu Resûlullah'tan sahih olmayan bir hadistir, münkerdir, bâtil bir hadistir...' gibi ifadelerden hareketle bu rivayetlerin mevkuf veya maktû olabilecekleri ihtimali göz ardı edilmemelidir.”¹⁵⁸

¹⁵⁷ Yardım, *Hadis*, I, 42.

¹⁵⁸ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 181.

Mevzûât litaratürüne bakıldığında rivayetlerin gerçek sahiplerini zikretme hususunda son dönem mevzûât musannifleri daha ön plana çıkmaktadır. İlk dönem mevzûât musannifleri ref' olundukları sebebiyle mevkuf sözleri ve fiilleri mevzû başlığı altında değerlendirmiş fakat kime ait olduğunu pek fazla belirtmemişlerdir. Son dönem musannifleri -bilhassa Aliyyü'l-Kârî- yer verdikleri rivayetin sıhhatini araştırırken hadisin merfû olmadığını ifade ettikten sonra sözün kime ait olduğunu belirtmişlerdir. Bu kısımda biz önce gerçekte mevkuf olduğu halde mevzû hadisleri bir araya toplamaya çalışan muhaddislerin eserlerinde bu rivayetlere yer verme sebeplerini ele alacağız.

I. MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE MEVKUF RİVAYETLERİN BULUNMA SEBEPLERİ

Mevzûât musannifleri hangi gerekçeyle sahâbe veya tâbiîn gibi Resûlullah'ın hadislerini daha sonraki nesillere ulaştıran şahısların söz ve fiillerini uydurma kabul etmişlerdir? Musanniflerin bu tür hadisleri eserlerine almalarının birkaç nedeni bulunmaktadır. Bu sebeplerden bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz.

A. RİVAYETİN SİHHATİNİN TESPİTİNDEKİ İHTİLAFLAR

Hadislerin sıhhatini tespitte muhaddislerin birbirinden farklı prensipleri, râvileri tanıma durumu ve bilhassa rivayetin uydurma veya sahih olduğu hükmünü vermesinde müteşeddid-mütesahil olmaları etkili olmuştur. Bunun bir sonucu olarak bir muhaddis bir rivayetin mevkuf olduğunu tercih ederken bir diğeri aynı rivayetin merfû naklini sahih kabul edebilmektedir. Neticede merfû olmayan ve mevkuf şekli de sahih kabul edilmeyen bir rivayet mevzû kabul edilmektedir.

Mevzûât musannifleri bir hadisin sıhhatinin tahlilini yaparken bazı kaideler belirlemişlerdir. Bu kaideler sebebiyle bazı musannifler bir söze mevzû diyebiliyorken, diğeri bir kısmı rivayetin merfû olarak zayıf olduğunu söylemişler veya mevkuf-maktû olduğu kanaatine varmışlardır. Örneğin, “*Evlatlarınıza lakap*

takılmadan önce onlara künye vermede acele edin”¹⁵⁹ rivayetine Dârekutnî, merfû olarak yer vermekte ancak isnadının zayıf olduğunu ve sahih olanın İbn Ömer’e ait mevkuf bir söz olduğunu zikretmektedir.¹⁶⁰ Zehebî (ö. 748/1348) ve İbn Hacer (ö. 852/1449) bu rivayetin sahih olmadığını zikretmişlerdir.¹⁶¹ Süyûtî ise Dârekutnî ve İbn Adî’nin bu sözü tahric ettiklerini ancak rivayetin sahih olmadığını belirtmiştir.¹⁶² İbn Arrâk isnadında Hubeş b. Dînâr’ın olduğunu, bu sebeple sözün merfû olamayacağını söylemekte,¹⁶³ Elbânî (ö. 1420/1999) ise rivayete uydurma demektedir.¹⁶⁴

Farklı bir misal, “*Kalpler kendisine iyilik edenlere sevgi, kötülük edenlere nefret duyacak yapıda yaratılmıştır.*”¹⁶⁵ Bu rivayeti Ebû Nuaym,¹⁶⁶ Kudâî¹⁶⁷ (ö. 454/1062) ve Mâverdî¹⁶⁸ (ö. 450/1058), (İbn Mes‘ûd’dan (ö. 32/652-53) merfû olarak nakletmektedirler. İbn Adî,¹⁶⁹ Ebü’ş-Şeyh b. Hayyân¹⁷⁰ (ö. 369/979), ve Beyhakî¹⁷¹ (ö. 458/1066) rivayeti İbn Mes‘ûd’a isnad ederek mevkuf olarak aktarmaktadırlar.

¹⁵⁹ Hadisin Arapça metni, (بَادِرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالْحَسَنَى قَبْلَ أَنْ تَغْلِبَ عَلَيْهِمُ الْأَقَابُ), Süyûtî, *el-Leâli’l-masnûa*, I, 102; Şevkânî, *el-Fevâidü’l-mecmûa*, s. 138, No: 74

¹⁶⁰ İbn Hacer, *Nüzhetu’l-elbâb fi’l-elkâb* (I-II), Thk., Abdülaziz Muhammed b. Sâlih, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1409/1989, I, 41.

¹⁶¹ Zehebî, *Mizânü’l-i’tidâl*, I, 320; İbn Hacer, Ebü’l-Fazl Şihabüddin Ahmed b. Ali el-Askalânî, *Lisânü’l-mizân* (I-VI), Beyrut: 2. Baskı, Dâiretü’l-Ma’rûfi’n-Nizâmiyye, Müessesetü’l-A’lâmî, 1390/1971, II, 26.

¹⁶² Süyûtî, *el-Leâli’l-masnûa*, I, 102.

¹⁶³ Şevkânî, *el-Fevâidü’l-mecmûa*, s. 138, No: 74.

¹⁶⁴ Elbânî, Ebû Abdîrahmân Muhammed Nâsirüddîn b. el-Hâc el-Eşkûdrî, *Silsiletü’l-ehâdisi’z-zaîfe ve’l-mevzû’a ve eseruhe’s-seyyi’ü fi’l-ümme* (I-XIV), Riyad: Dâru’l-Maârif, 1412/1992, IV, 215.

¹⁶⁵ Hadisin arapça metni (جَبَلَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حَبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغِضَ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا) Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 102.

¹⁶⁶ Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü’l-evliyâ ve tabakâtü’l-asfiyâ*, Mısır: Nşr., es-Saade, 1394/19740, IV, 121.

¹⁶⁷ Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme b. Cafer, *Müsnedü’ş-şihâb* (I-II), Thk., Hamdî Abdülmeccid es-Selefi, Beyrut: 2. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985, I, 350-351.

¹⁶⁸ Mâverdî, Ebü’l-Hasan Alî b. Muhammed, *Edebü’d-dünya ve’l-dîn*, Dâru’l-Mektebetü’l-Hayât, 1406/1986, s. 183.

¹⁶⁹ İbn Adî, Abdullah el-Cürcânî, *el-Kâmil fi’l-duafâi’r-ricâl* (I-IX), Thk., Adil Ahmed Abdulmevcüd–Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dâru’l-Kütübü’l-İlmiyye, 1418/1997, III, 98.

¹⁷⁰ Ebü’ş-Şeyh b. Hayyân, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Ca’fer el-Ensârî el-İsfahânî, *Kitâbü’l-emsâl fi’l-hadîsi’n-nebevî*, Thk., Abdülâlî Abdülhamîd Hâmid, Bombay: 2. Baskı, Dâru’s-Selefiyye, 1408/1987, I, 195-196.

¹⁷¹ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn (ö. 458/1066), *Şuabü’l-îmân* (I-XIV), Thk., Abdülâlî Abdülhamîd Hâmid, Riyad: Mektebetü’r-Rüşd, 1423/2003, XI, 306-307-308.

İbnü'l-Cevzî¹⁷² ve Sehâvî¹⁷³ (ö. 902/1497) hadisin merfû ve mevkuf olarak bâtil, Elbânî ise rivayeti mevzû olarak değerlendirmiştir.¹⁷⁴

“(Namazda) selâmu kısa kesip uzatmamak sünnettir,”¹⁷⁵ rivayeti de benzer özelliktedir. İbn Huzeyme¹⁷⁶ (ö. 311/924), Hâkim¹⁷⁷ (ö. 405/1014) ve Beyhakî¹⁷⁸ eserlerinde hadisi hem merfû hem de mevkuf şekilde nakletmektedirler. Ahmed b. Hanbel¹⁷⁹ ve Ebû Dâvud¹⁸⁰ (ö. 275/889), sözü Ebû Hüreyre cihetiyle merfû olarak aktarırlar. Tirmîzî¹⁸¹ (Hükmü açısından hasen-sahih tabirini kullanır), İclî¹⁸² (ö. 261/875), Bezzâr¹⁸³ (ö. 292/905) ve Begavî¹⁸⁴ (ö. 516/1122) hadisi Ebu Hüreyre’ye isnad ederek mevkuf olarak eserlerine almaktadırlar. Yahyâ b. Maîn¹⁸⁵ ve Ebû Dâvud¹⁸⁶ merfû olarak bu söze yer verirken İsa b. Yunus’un şöyle dediğini belirtirler: İbnü'l-Mübârek’in (ö. 181/797) bu rivayeti ref’ etme konusunda bizi nehyettiğini, Firyâbî’nin ise Mekke’den döndükten sonra hadisi merfû rivayet etmeyi bıraktıklarını ve Ahmed b. Hanbel’in kendilerini bundan nehyettiğini ifade ederler. Dârekutnî hadis

¹⁷² Aclûnî, Ebû'l-Fidâ İsmail b. Muhammed b. Abdülhâdî (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs ammâ iştehera mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs* (I-II), Thk., Abdülhamîd Hindâvî, yy.: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1420/2000, I, 381.

¹⁷³ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, I, 280-281.

¹⁷⁴ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife*, II, 65.

¹⁷⁵ (حَدَّثَ السَّلَامُ سُنَّةً), Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 112.

¹⁷⁶ İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak (ö. 311/924), *Sahîh* (I-IV), Thk., Muhammed Mustafa el-Azâmî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts., I, 362.

¹⁷⁷ Müslim’in şartlarına göre sözün sahih olduğunu belirtir. Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (I-IV), Thk., Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990, I, 355.

¹⁷⁸ Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr* (I-IV), Thk., Abdülmü'ti Emîn Kal'acî, Pakistan: Câmîatü'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, 1410/1989, I, 182. وَهُوَ أَنْ لَا يَمُدَّ السَّلَامَ وَيَحْدِفُهُ şeklinde bu rivayete yer vermektedir.

¹⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned* (I-XLV), Thk., Şuayb Arnaût-Adil Mürşid vd., yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001, XVI, 515, No: 10885.

¹⁸⁰ Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, *Sünen* (I-IV), Thk., Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts, “Salat”, 4.

¹⁸¹ Tirmîzî, “Salat”, 297.

¹⁸² İclî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih, *Târîhu's-sikât*, Thk., Abdülalîm Abdülazîz el-Bestevî, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985, s. 513.

¹⁸³ Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî, *el-Müsnedü'l-kebîr (el-Bahru'z-zehhâr ismiyle neşredilmiş)*, (I-XVIII), Thk., Mahfûzürrahman, Âdil b. Sa'd, Sabri Abdülhâlik, Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 1988/2009, XIV, 296.

¹⁸⁴ Begavî, *Şerhu's-sünne*, III, 92; III, 209.

¹⁸⁵ Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekeriyya, *Târîhu İbn Maîn* (I-IV), Thk., Ahmed Muhammed Nurseyf, Mekke: Merkezü Bahsi'l-İlmî ve İhyai't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1399/1979, III, 89.

¹⁸⁶ Ebû Dâvud, “Salât”, 4.

için sahih olanın mevkuf,¹⁸⁷ İbn Kattân ise merfû ve mevkuf olmasının sahih olmadığını belirtir.¹⁸⁸

Yukarıdaki rivayetlere bakıldığında muhaddislerin muhtelif kurallar benimseleri sebebiyle farklı sonuçlara ulaştıklarını görmekteyiz. Bir kısım muhaddis bir rivayete merfû hükmünü veriyorken diğer bir kısmı mevkuf olduğunu ifade etmektedirler. Hatta hadislere mevzû hükmünü veren muhaddisler de bulunmaktadır. Bilhassa ikinci örnekte bazıları sözü mevkuf kabul ediyorken, İbnü'l-Cevzî ve Sehâvî rivayetin hem merfû hem de mevkuf şeklinin sahih olmadığını belirtmektedirler.

Bir rivayetin merfû ya da mevkuf olduğunun tespiti noktasında sözün hem senedi hem de metni ele alınmaktadır. Bu sebeple münekkit muhaddisler, sika râvilerin rivayetleri de dâhil olmak üzere hadisleri iyice analiz ettikten sonra bir neticeye varmışlardır.¹⁸⁹

B. MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNÜN TASNİF METODU

Mevkuf rivayetlerin mevzûât literatüründe yer almasının diğer bir sebebi de muhaddislerin eserlerini teşekkül ettirirken takip ettikleri metottur. Muhaddislerin hadis tanımları da birbirinden farklı olabilmektedir. Çap bu hususta hadisi sadece Hz. Peygamber'e ait olan rivayetlere hasredip sahâbe ve tâbiûna ait olan söz ve fiilleri eser veya haber olarak değerlendirmenin, mevkuf bir rivayetin yanlışlıkla da olsa Hz. Peygamber'e nispet edildiğinde onun "mevzû hadis" kabul edildiğine dikkat çekmekte ve şöyle demektedir: "*Mevzûât kitaplarındaki mevkuf veya maktû rivayetlerin mevzû olarak nitelendirilmesinin diğer bir sebebi ise hadis kavramını sadece merfû rivayetlere hasretme ve merfû olmayan rivayetler için hadis kelimesinin kullanılmaması anlayışı da olabilir. Buradan hareketle mevkuf, maktû hatta mevzû için sıfat olarak hadis kelimesinin kullanılması kelimenin sözlük mânasındadır denilebilir. Buna göre mevzû hadis denildiğinde Hz. Peygamber'e ait olmayan söz kastedilmektedir.*"¹⁹⁰

¹⁸⁷ Dârekutnî, *İlel*, IX, 245-246.

¹⁸⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 112, No: 421; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 361.

¹⁸⁹ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 214.

¹⁹⁰ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 181-182.

Eğer herhangi bir rivayet Hz. Peygamber'e ait değilse gerçekte kime ait olduğuna bakılmaksızın, ki ister bu rivayet mevkuf isterse maktû olsun “*sahih merfû hadis olmayıp, Hz. Peygamber'e isnad edilmişse*” eserlerine almakta tereddüt etmemişlerdir. Bu sebeple gerçekte mevkuf ve maktû olan hadisler sadece merfûlaştırıldıkları için mevzû damgası almışlardır.

Örneğin; “*Peygamberimiz'e salât getirmek bir köle azad etmekten daha faziletlidir*”¹⁹¹ şeklindeki söz için Sehâvî, Aliyyü'l-Kârî ve Aclûnî (ö. 1162/1749), Teymî'nin *Tergîb* adlı eserinde Hz. Ebû Bekir'den rivayet ettiğini ondan da İbn Asâkir'in rivayet ettiğini söylemektedirler. Nemîrî, İbn Beşkuvâl ve diğer bazı kimselerin “*salât*” kavramına mukâbil “*selâm*” kelimesini kullanarak Teymî'den rivayet ettiklerini belirtirler. İbn Hacer bu rivayetin merfû olarak Hz. Peygamber adına yapılan bir yalan ve uydurmadan ibaret olduğunu ifade etmektedir.¹⁹² Fettenî (ö. 986/1578), Muhammed el-Hût (ö. 1276/1860), Ahmed b. Abdülkerim Gazzî ve Muhammed el-Emîr, bu sözü Hz. Ebû Bekir'e nisbet etmektedir.¹⁹³

Farklı bir örnek, “*Evlenmeden önce fıkıh öğreniniz*,”¹⁹⁴ Rivayetini başta Buhârî¹⁹⁵ olmak üzere Vekî¹⁹⁶ (ö. 197/812), İbn Ebî Şeybe¹⁹⁷ (ö. 235/849), Ebû Hayseme¹⁹⁸ (ö. 234/849), Hattâbî¹⁹⁹ (ö. 388/998), Dârimî²⁰⁰ (ö. 255/869) ve Beyhakî²⁰¹ gibi muhaddisler Hz. Ömer'e nisbet ederek mevkuf olarak nakledeleler.

¹⁹¹ Hadisin Arapça metni, (الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ أَفْضَلُ مِنْ عِتْقِ الرَّقَابِ), Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 149, No: 574.

¹⁹² Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 427; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 149, No: 574; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 33.

¹⁹³ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 89; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 175; Muhammed el-Emîr el-Kebîr *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 75; Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs fi beyânî mâ leyse bi'l-hadîs*, Thk., Bekr Abdullah Ebû Zeyd, Riyad: Dârü'r-Râye, s. 128.

¹⁹⁴ (تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوِّدُوا), Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 96, No: 369.

¹⁹⁵ Buhârî, “İlim”, 72.

¹⁹⁶ Vekî, *Zühd*, s. 327-328.

¹⁹⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, V, 284, No: 26116.

¹⁹⁸ Ebû Hayseme Züheyr b. Harb b. Şeddâd en-Nesâî, *Kitâbü'l-ilm*, Muhammed Nâsıreddin Elbânî, Beyrut: 2. Baskı, Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983, s. 8.

¹⁹⁹ Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd (Ahmed) b. Muhammed b. İbrâhîm b. Hattâb el-Büstî, *Kitâbü'l-uzle (Kitâbü'l-İ'tisâm bi'l-uzle)*, Matbaatü's-Selefiyye, Kahire: 2. Baskı, 1399, s. 83. Müellif biraz daha uzun olan şu rivayete yer vermektedir. تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تُسَوِّدُوا يُرِيدُ أَنْ مَنْ لَمْ يَخْدَمْ الْعِلْمَ فِي صِغَرِهِ اسْتَحْبَى أَنْ يَخْدُمَهُ فِي كِبَرِ السِّنِّ وَإِذْ رَأَى السُّودَ فِي

²⁰⁰ Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), *Sünen (I-IV)*, Thk., Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Suudi Arabistan: Dârü'l-Muğnî, 1421/2000, “Mukaddime”, 26.

²⁰¹ Beyhakî, *Medhal*, I, 265; a.mlf., *Şuabü'l-îmân*, III, 206.

Mevzûat müellifleri Aliyyü'l-Kârî, Fettehî ve Ahmed b. Abdülkerim Gazzî de bu rivayetin Hz. Ömer'in sözü olduğunu belirtirler.²⁰²

Yukarıdaki ifadelerden söz konusu hadisin mevzûât eserlerine girmesinin tek nedeni merfûlaştırılması görülmektedir. Bu da musanniflerin tasnif metodunu göstermekte olup mevkuf rivayetlerin mevzûât eserlerinde yer bulmasına yol açmıştır.

C. HADİSİN FARKLI RÂVİLERDEN MERFÛ VE MEVKUF NAKLEDİLMESİ

Râvi kaynaklı bazı nedenlerden dolayı merfû olan bir kısım rivayet mevkuf olarak aktarıldığı gibi bunun tam tersi olarak sahâbenin söz ve icthatları da yer yer merfû olarak aktarılmıştır.²⁰³ Diğer taraftan hata ile merfû bir hadis mevkuf veya mevkuf bir rivayet merfû olarak aktarıldığı gibi bazı metinler hem merfû hem de mevkuf olarak nakledilmiş olabilmekte ve bunların her ikisi de sahih kabul edilebilmektedir. Bu rivayetler aynı sahâbîden nakledildiği gibi farklı sahâbe tarafından da rivayet edilebilmektedir. İki farklı sahâbîden merfû ve mevkuf nakledilen bir hadisi sonraki râviler hangisinin merfû naklettiğini karıştırıp mevkuf nakleden bir sahâbîden hadisi merfû olarak nakledebilmektedir. Bu durumda isnadından dolayı hadis sahih kabul edilmemekte, o isnadla Resûllah'a ulaşmadığından dolayı mevzû olarak nitlendirilebilmektedir.

Mevzûât musannifleri farklı râvilerden hem merfû hem de mevkuf olarak nakledilen hadisleri eserlerine almaktadırlar. Örneğin; “*Mescide komşu olan kimsenin namazı sadece mescidedir*”²⁰⁴ rivayeti hem merfû hem de mevkuf olarak hadis eserlerinde yer almaktadır. Abdürrezzâk es-San'ânî²⁰⁵ (ö. 211/826-27), İbn Ebî

²⁰² Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 96, No: 369; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 81; Fettehî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, 19; Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 78.

²⁰³ Muhittin Düzenli, *Hadislerde Gizli Kusurlar -İlet ve Şâz-*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016, s.186.

²⁰⁴ Hadisin Arapça metni, (لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ), İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 390; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 15; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, s. 99; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 21, No: 27.

²⁰⁵ Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr b. Hemâm b. Nâfi el-Himyerî, *el-Musannef fi'l-hadîs* (I-XI), Thk., Habîburrahman el-A'zamî, Hindistan: 2. Baskı, el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983, I, 497, No: 1915.

Şeybe²⁰⁶ ve İmam Şâfiî²⁰⁷ (ö. 204/820), rivayete Hz. Ali'den mevkuf olarak yer verirken; Dârekutnî,²⁰⁸ Hâkim,²⁰⁹ İbn Hibbân²¹⁰ ve Gazzâlî,²¹¹ Ebû Hüreyre'den merfû olarak aktarmaktadırlar. Beyhakî ise hem merfû hem de mevkuf olarak eserinde yer vermektedir.²¹²

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin merfû olarak sahih olmadığını söylemekte ve devamla isnadda yer alan Süleyman b. Davûd el-Yemâmî'yi “*leyse bişey*” ifadesiyle cerh etmektedir.²¹³ Mevsilî (ö. 622/1225) bu konuda merfû olarak sahih rivayetlerin bulunmadığını,²¹⁴ İbn Hazm (ö. 456/1064) ise rivayetin zayıf olduğunu ve Hz. Ali'nin sözü olmasının daha sahih olduğunu, Said b. Mansur'un (ö. 227/842) da bu şekilde tahrir ettiğini belirtmektedir.²¹⁵ Şevkânî, Sağanî'nin mevzû, Fîrûzâbâdî'nin (ö. 817/1415) zayıf bir rivayet dediğini belirtmektedir.²¹⁶ Elbânî rivayetin zayıf olduğunu ifade etmektedir.²¹⁷

D. RÂVİLERİN HADİSLERİ REF ETMESİ

Yukarıda zaman zaman merfû bir rivayetin mevkuf, mevkuf bir hadisin merfûlaştırılması söz konusu olduğunu belirtmiştik. Fakat bir sözün ref'i bazen bilerek bazen de râvinin hatası sebebiyle yanlışlıkla olmaktadır. Bu da mevkuf ve maktû hatta sahih olan bazı merfû rivayetlerin mevzûât eserlerine girmelerine ve mevzû sayılmalarına sebep olmuştur.

²⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm, *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* (I-VII), Thk., Kemâl Yûsuf el-Hût, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989, I, 303, No: 3469.

²⁰⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 49.

²⁰⁸ Dârekutnî, *Sünen* (I-V), Thk., Şuayb el-Arnaût-Hasan Abdülmun'im Çelebî-Abdüllatîf Hirzullah-Ahmed Berhûm, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1424-2004, II, 292-293.

²⁰⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, I, 373.

²¹⁰ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 94.

²¹¹ Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, (I-IV), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, I, 151.

²¹² Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn, *es-Sünenü'l-kübrâ* (I-X), Thk., Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: 3. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003, III, 81.

²¹³ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye fi ehâdisi'l-vâhiye* (I-II), Thk., İrşâdü'l-Hak el-Eserî, Faysalâbâd: 2. Baskı, İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1401/1981, I, 413.

²¹⁴ Mevsilî, Ömer b. Bedr, *el-Muğni'ani'l-hıfz ve'l-kitâb*, (*Cünnetü'l-murtâb bi nakdi'l-muğni'ani'l-hıfz ve'l-kitâb* (I-II) adlı eserin içinde), Tasnif: Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987, II, 271.

²¹⁵ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 726-727.

²¹⁶ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 21-22, No: 27.

²¹⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-za'ife*, I, 332.

1. Râvilerin Rivayeti Kasıtlı Olarak Ref Etmesi

Adalet ve zabt özelliklerini barındırmayan bazı râviler maksatlı bir şekilde mevkuf ve maktû bir kısım hadisi Hz. Peygamber'in sözüymüş gibi aktarmışlardır. Hadis uydurma sebeplerinin bir kısmı, aynı zamanda mevkuf rivayetlerin merfûlaştırılma nedenleri arasında zikredilmektedir. Mevkufları bilerek merfûlaştıran râviler vazzâ' ve güvenilir râvilerden münker hadis rivayetiyle suçlanmıştır. Dolayısıyla maksatlı merfûlaştırılan sahâbe ve tâbiîn sözleri, uydurma rivayetlerin tespiti çerçevesinde değerlendirilmiştir. Mevkuf hadisi merfûlaştıran râvilerle ilgili “mevkufları ref' ederdi” gibi ifadeler kullanılmaktadır.²¹⁸

Merfû ve mevkuf olma hususunda İbn Ebî Hâtim *İlel* isimli kitabında 203 hadisi değerlendirmiş ve 168 tanesinin mevkuf olduğunu zikretmiştir. Dârekutnî de *İlel*'inde merfû-mevkuf olması bakımından 503 hadisten 305 adedinin mevkuf olduğunu belirtmiştir. Bu konuya eserinde yer veren bir başka musannif İbnü'l-Cevzî'dir. O, *el-İlelü'l-mütenâhiye*'de 92 hadisi ele almış ve 75 tanesinin sahâbe sözü olduğunu ifade etmiştir.²¹⁹

İbnü'l-Cevzî, “Bir fakîh şeytanın karşısında bin abidden daha güçlüdür” tarzındaki rivayetin ref'i'nin sahih olmadığını, rivayetin (Muhammed b. Abdilbâki el-Bizîrû > İbrahim b. Ömer el-Bermekî > Ebû Muhammed b. Mâsi > İshâk b. Mâleveyh > Ali b. Bahr el-Kattân > Velid b. Müslim > Rûh b. Cenâh > Mücahid > İbn Abbas > Hz. Peygamber) isnadında yer alan Rûh'un ref'le itham edildiğini belirtir. İbnü'l-Cevzî, rivayetin İbn Abbas'ın sözlerinden olduğunu, Rûh isimli râvinin bilerek veya yanlışlıkla hadisi ref' ettiğini ifade etmektedir. Ebû Hâtim'in (ö. 277/890) de Rûh b. Cenâh'ın hadis alanında yeterli bilgiye sahip olmayan kimselerden işittiklerini ve hadis alanında sika olan şahıslardan rivayet ettiğini, hadis uyduranlardan olduğunu zikretmektedir.²²⁰

Farklı bir örnek, “Kişi mescide tüküreceğinden kaygılanırsa, rükünlerini telaşla yerine getirerek ve derisini ateşten kaçıracağı gibi kaçırarak tükürüğünü yutarsa

²¹⁸ Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 175.

²¹⁹ Düzenli, *Hadislerde Gizli Kusurlar*, s. 187.

²²⁰ Rivayetin Arapça metni, (فَقِيَهُ وَاجِدُ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ), İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, I, 126.

Allah (c.c) ondan yetmiş iki hastalığı def edip, ona binlerce sevap yazar,”²²¹ hadisidir. Irâkî, bu rivayetin ref’ini kabul etmemekte, Ebû Hüreyre’nin sözü olduğunu belirtmektedir.²²² Deylemî ise, Enes b. Mâlik yoluyla hadisi merfû olarak zikretmektedir.²²³ Fetteî senedde bulunan Hüseyin b. İlvân’ın Hz. Peygamber adına hadis uydurduğunu, Ebân’ın ise metrûk olduğunu ifade etmektedir. Fetteî ve Şevkânî eserlerinde bu rivayete yer vermişler fakat sözün kime ait olduğu hususunda bir açıklamada bulunmamışlardır.²²⁴

Her iki rivayetin mevzûata dahil edilmesinin sebebi Hz. Peygamber’e nisbet edilmeleri görülmektedir. Mevkuf sözler uydurma kabul edilmiş ve mevzûât eserlerine alınmıştır.

2. Râvinin Rivayeti Hatalı Olarak Ref Etmesi

Mevkuf rivayetleri kasten ref’ edenler olduğu gibi, bilmeyerek, yanlışlıkla veya farklı nedenlerden dolayı merfû nakledenler de bulunmaktadır. Râvinin bilmeyerek mevkufu ref’ ettiğini göstermek amacıyla muhaddisler râvinin ref’ etme sebebini zikretmişlerdir. Örneğin; İbn Hibbân, Hâris b. İmrân için *mürsellersi ref’ eder ve mevkufuları isnad ederdi*” dedikten sonra sebebini belirtirken “*ezberi kötüdür*” diyerek açıklamaktadır.²²⁵ Bir kısım râvi için ise *mevkufuları ref’ ederdi, ama bilerek değil* ifadesine yer vermektedir. Abdurrahman b. Zeyd el-Adevî’nin (ö. 182/798) de “*bilmeyerek hadisleri kalbettiğini, mürsellersi ref’ edip mevkufuları isnad ettiğini*” zikretmektedir.²²⁶

İbnü’l-Cevzî (ö. 597/1200) rivayetlerinde uydurma, yalancılık ve maktûb ifadeler yer alan râvileri beş kısma ayırmaktadır. Bu beş kısım arasında zühd ve takvalarıya birlikte ezberi kötü olup gaflette bulunanlar vardır. Yine bunlar içinde eserini kaybetmiş veya yakmış, daha sonra da ezberinden hadisi rivayette bulunmuş

²²¹ İbn Arrâk, *Tenzihü ’ş-şerî’a*, II, 115.

²²² İbn Arrâk, *Tenzihü ’ş-şerî’a*, II, 115.

²²³ Deylemî, Ebû Şücâ Şirûye b. Şehredâr b. Şirûye, *el-Firdevs bi-me’sûri’l-hitâb* (I-V), Thk., Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1406/1986, I, 291.

²²⁴ Fetteî, *Tezkiratü’l-mevzûât*, I, 36; Şevkânî, *el-Fevâidü’l-mecmûa*, s. 26, No: 43.

²²⁵ İbnü’l-Cevzî, *el-İlelü’l-mütenâhiye*, II, 126.

²²⁶ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 57-59; Bu hususta geniş bilgi için bkz. Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 176-177.

ve yanlış söylemiş olanlar bulunmaktadır. Bu kimseler kimi zaman *mürseli vasl*, *mevkufu ref*, *isnadı mablûb* ve kimi zaman da *idrâc yapıp bir hadisle başka bir hadisi iç içe koyarlar*.²²⁷

Leys, Ebû Hüreyre'den merfû olarak “ *Namaz kıl, çünkü namaz her hastalığa şifadır*” hadisini nakletmektedir. İbnü'l-Cevzî bu rivayetin merfû olarak sahih olmadığını zikreder. Musannif, İbn Uyeyne'nin onun hakkında *zayıf dediğini*, Ahmed b. Hanbel'in *muzdaribü'l-hadîs*, İbn Hibbân'ın ise *ömrünün son zamanlarında ihtilât ettiğini*, *isnadları kalb ve mürsellersi ref* ettiğini, *sika râvilere ait olmayan hadisleri onlardan rivayet ettiğini*, Yahyâ el-Kattân, Yahyâ b. Maîn, İbn Mehdî ve Ahmed b. Hanbel'in *kendisini terk ettiğini* ifade etmektedir. İbnü'l-Cevzî “*bu hadis Ebû Hüreyre'den mevkuf olarak rivayet edilmektedir ve sahih olan da budur*” demektedir.²²⁸

Yukarıdaki ifadelerden muhaddislerin zaman zaman râvinin kasıtlı bir şekilde hadisi ref ettiklerini belirttikleri gibi hata ve bilmeyerek ref ettiklerini de zikrettikleri anlaşılmaktadır.

Mevzûât literatüründe bulunan bazı rivayetler Hz. Peygamber veya bir sahâbiye isnad ediliyorken bazen de aynı rivayet birkaç sahâbeye nisbet edilebilmektedir. Meselâ, “*İnsanlar babalarıyla değil, zamanlarıyla uyumlu olmalıdırlar*,”²²⁹ rivayeti buna örnektir. Mâverdî bu rivayeti merfû olarak nakleden tek muhaddistir.²³⁰ Hattâbî²³¹ ve ilk sûfî muhaddislerden Ebû Saîd İbnü'l-Arâbî²³² hadisi İbn Abbas'a nispet ederek mevkuf olarak nakletmektedirler. Süyûtî, bu sözü Hz. Ali'ye nisbet etmekte,²³³ Tîbî ise Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet edildiğini

²²⁷ Çap, *Hadis İliminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, s. 176.

²²⁸ Hadisin Arapça metni; (قَالَ مَرَّ بِي رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا اشْتَكِي بَطْنِي فَقَالَ: " يَا أَبَا هُرَيْرَةَ أَشْكُمُ دَرْدًا؟ فَقُلْتُ: نَعَمْ فَقَالَ عَلَيْنِكَ بِالصَّلَاةِ فَإِنَّهَا شِفَاءٌ مِنْ كُلِّ سَقَمٍ) İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, I, 171-172.

²²⁹ Hadisin Arapça metni (النَّاسُ بِزَمَانِهِمْ أَشْبَهُ مِنْهُمْ بِأَبَائِهِمْ), Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 250, No: 991.

²³⁰ Mâverdî, Ebû'l-Hasan Alî b. Muhammed, *el-Emsâl ve'l-hikem*, Thk., Fuad Abdülmün'im Ahmed, Riyad: Dârü'l-Vatan, 1420/1999, s. 256.

²³¹ Hattâbî, *Kitâbü'l-uzle*, s. 68.

²³² İbnü'l-Arâbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî, *Kitâbü'l-mu'cem* (I-III), Thk., Abdülmuhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Hüseynî, Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997, II, 455.

²³³ Süyûtî, *Ukûdü'z-zeberced alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed* (I-III), Nşr., Selmân el-Kuzât, Beyrut: Dârü'l-Cil, 1414/1994, II, 459.

belirtmektedir.²³⁴ İbnü'l-Mibred, Hz. Ömer'in faziletini konu alan *Mahzü's-savâb fi fezâili Emîri'l-mü'minîn Ömer b. el-Hattâb* isimli eserinde bu sözün Hz. Ömer'den mevkuf olduğunu ifade etmektedir.²³⁵

Aliyyü'l-Kârî mezkûr rivayetin hem Hz. Ömer'in hem de Hz. Ali'nin sözü olabileceğini ancak Hz. Ali'ye isnad edilmesinin daha çok meşhur olduğunu,²³⁶ diğer bir yerde ise sadece rivayeti Hz. Ali'ye mevkuf şekilde nispet etmektedir.²³⁷ Fettenî²³⁸ ve Aclûnî²³⁹ söz konusu rivayetin Hz. Ömer'in sözü olduğunu söylemektedirler. Rivayetin Hz. Ömer'e ait olduğunu belirten bir başka musannif Muhammed el-Hût'dur.²⁴⁰ Kâvukci ise sadece merfû olmadığını belirtmekle iktifa etmiştir.²⁴¹

Zerkeşî,²⁴² Sehâvî²⁴³ ve Süyûtî, Sarîfinî'nin bazı cüzlerinde bu rivayeti Hz. Ömer'in sözü olarak rivayet ettiğini belirtirler.²⁴⁴

Farklı bir misal, “*Sarı ayakkabı giyen kişide kaygı, gam azalır*,”²⁴⁵ rivayetidir. Ukaylî²⁴⁶ ve İbnü'l-Arabî²⁴⁷ bu sözü İbn Abbas'tan mevkuf olarak nakletmektedirler. Taberânî ise biraz daha uzun olan bir sözü İbn Abbas'a isnad ederek mevkuf olarak rivayet etmektedir.²⁴⁸

²³⁴ Tibî, Ebû Muhammed Şerefüddin Hüseyin b. Abdullah b. Muhammed, *Şerhu't-Tibî alâ Mişkâtî'l-mesâbih (el-Kâşif an hakâ'iki's-sünen)*, (I-XIII), Thk., Abdülhamîd Hindâvî, Riyad: Mektebetü Nezzâr Mustafa Bâz, (1417/1997, III, 1026.

²³⁵ İbnü'l-Mibred, Ebü'l Mehâsin Cemâlüddin Yusuf b. Hasan b. Ahmed, *Mahzü's-savâb fi fezâ'ili emîri'l-mü'minîn Ömer b. el-Hattâb*, (I-III), Thk., Abdülaziz b. Muhammed b. Abdülmuhsin, Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1420/2000, II, 725.

²³⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 250, No: 991.

²³⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 198.

²³⁸ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 182.

²³⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, II, 376. Ayrıca Aclûnî, rivayeti Hz. Ali'ye isnad edenlerin de bulunduğunu belirtmektedir.

²⁴⁰ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 308.

²⁴¹ Kâvukci, Muhammed b. Halil b. İbrahim Ebü'l-Muhâsin, *el-Lü'lü'ü'l-mersû fi mâ lâ asle lehû ev biaslihi'l-mevzû*, Thk., Fevvâz Ahmed Zemerlî, Beyrut: Nşr., Dârü'l-Beşâir'il İslâmiyye, 1415/1994, s. 208.

²⁴² Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et- Türkî el-Mısrî, *et-Tezkira fi'l-ehâdîsi'l-müştehira (el-Leâli'l-mensûra fi'l-ehâdîsi'l-meşhûra)*, Nşr., Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986, s. 221.

²⁴³ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 689.

²⁴⁴ Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira*, s. 195.

²⁴⁵ Hadisin Arapça metni, (مَنْ لَيْسَ نَعْلًا صَفْرَاءَ قَلَّ هَمُّهُ), Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 242, No: 957.

²⁴⁶ Ukaylî, Ebü Ca'fer Muhammed b. Amr, *Kitâbü'd-duafâi'l-kebîr (I-IV)*, Thk., Abdulmu'ti Emîn Kal'acî, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984, I, 235.

²⁴⁷ İbnü'l-Arabî, *Mu'cem*, II, 499.

²⁴⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr (I-XXV)*, Thk., Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefi, Kahire: 2. Baskı, Mektebetü İbni Teymiye, ts., X, 263 (مَنْ لَيْسَ نَعْلًا صَفْرَاءَ لَمْ يَزَلْ فِي سُرُورٍ مَا دَامَ لَا يَسْتَهَا).

Zemahşerî mezkûr hadisi Hz. Ali'den mevkuf şekilde nakletmektedir.²⁴⁹ Zeylaî ise sözü Hz. Ali'ye isnad edilmesi noktasında garîb bulduğunu, sadece İbn Abbas'tan mevkuf olarak bildiğini, Taberânî'nin de İbn Abbas'tan rivayet ettiğini belirtir.²⁵⁰ Sehâvî eserinde Ukaylî, Taberânî ve Hatîb el Bağdâdî'nin, İbn Abbas'tan (قَالَ هُمُهُ) lafzı yerine (لَمْ يَزَلْ فِي سُرُورٍ مَا دَامَ لَا يَسْبِهَا) şeklinde rivayet ettiklerini ifade etmektedir.²⁵¹

Söz konusu rivayet farklı sahâbîlere isnad edilmektedir. Ayrıca mevzûât musannifleri de bu sözü farklı sahâbeye nisbet etmektedirler. Aliyyü'l-Kârî rivayeti Hz. Ali'ye nisbet ediyorken, Fettenî ve Aclûnî, Hz. Ömer'den mevkuf olduğunu zikretmişlerdir. Hadisin İbn Abbas'dan mevkuf olduğunu ifade eden bir mevzûât musannifine rastlanılmamıştır.

Yukarıda bir hadisin birkaç sahâbeden mevkuf olarak rivayet edilebileceğini ifade etmiştik. Aynı şekilde bir rivayet hem sahâbî hem de başka kimselerden (maktû olarak) nakledilebilmektedir. Örneğin, “*İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar*”²⁵² rivayeti buna örnektir. Mevzûât musanniflerinden başta Sehâvî, Süyûtî ve Aliyyü'l-Kârî olmak üzere birçok muhaddis bu rivayetin Hz. Ali'den mevkuf olduğunu zikretmişlerdir.²⁵³ İmam Gazzâlî *İhyâü ulûmi'd-dîn* ve *el-Münkızu mine'd-dalâl* isimli eserlerinde²⁵⁴ bu sözü Resûlullah'a isnad edip merfû olarak kaydederken *İhyâ*'nın tahrîcini yapmış olan Irakî ise bu hadisi merfû olarak bulamadığını, Hz. Ali'ye atfedildiğini belirtir.²⁵⁵ Münâvî²⁵⁶ ve Molla Gürânî²⁵⁷ de bu rivayeti Hz.

²⁴⁹ Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Hârîzmî, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvil fi vücûhi't-te'vil* (I-IV), Beyrut, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987., I, 150.

²⁵⁰ Zeylaî, Ebü Muhammed Cemâlüddîn Abdullah b. Yûsuf, *Tahrîcü'l-ehâdisi'l-âsâri'l-vâka fi Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî* (I-IV), Thk., Abdullah b. Abdîrrahman es-Sa'd, Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414, I, 65.

²⁵¹ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 668.

²⁵² Hadisin Arapça metni (النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا), Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 250, No: 996; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 256, No: 119.

²⁵³ Bkz. Sehâvî *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 691; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira*, s. 197; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 250, No: 996; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 199; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, 309; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 127.

²⁵⁴ Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, IV, 23; a.mlf., *el-Münkızu mine'd-dalâl*, Thk, Abdulhalîm Mahmud, Mısır: Dâru'l-Kütübi'l-Hadîse, s. 114.

²⁵⁵ Irakî, Ebü'l-Fazl Zeynüddin el-Hâfız, *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ'i mine'l-ahbâr*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005, s. 1358.

²⁵⁶ Münâvî, Muhammed Abdurraûf, *Feyzü'l-kadîr Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* (I-VI), Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356, V, 56.

²⁵⁷ Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmail, *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâzi ehâdisi'l-Buhârî*, (I-XI), Thk., Şeyh Ahmed İzzü İnâye, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, , 1429/2008, VII, 30.

Peygamber'e nispet ederek merfû olarak nakletmişlerdir. Kavukcî ise bu rivayetin merfû olmadığını belirtmekle iktifa etmiş, sözün kime ait olduğuna dair bir açıklama yapmamıştır.²⁵⁸

Söz konusu hadisi Hz. Ali'ye ait olduğunu belirten Aclûnî²⁵⁹ ise devamlı Şa'rânî'nin *Tabakat*'ında Sehl et-Tüsterî'ye nispet ettiği “*İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar. Öldüklerinde pişman olup, pişmanlıkları kendilerine fayda etmez*” şeklinde bir rivayeti de zikretmektedir. Beyhakî de “*öldükleri*” lafzını kullanmaksızın Şa'rânî'nin yer verdiği rivayeti Sehl b. Abdullah'a isnad ederek nakletmektedir.²⁶⁰ Mezkûr rivayetin Hz. Ali'den başka Süfyan es-Sevrî'nin sözü olduğunu ifade edenler de vardır.²⁶¹ İbn Sübkî rivayetin isnadını bulamadığını söylemekte, Zebîdî ise Şîî âlim Şerîf er-Radî'nin de bu rivayeti Hz. Ali'nin sözlerine yer verdiği *Nehcü'l-belâğa*'da naklettiğini belirtmektedir.²⁶²

Ali b. Nâyif eş-Şuhûd ise mezkûr sözün Bişr b. Hâris ve Süfyan es-Sevrî'ye ait olduğunu söyler.²⁶³ Son dönem mevzûât musanniflerinden Fettenî bu sözün Hz. Ali'den başka kimseye atfedilmediğini belirtmiştir.²⁶⁴ Çağdaş dönem muhaddislerden Elbânî bu sözü Gazzâlî'nin merfû olarak rivayet ettiğini, Irâkî ve Sübkî'nin görüşlerine yer vererek nakletmekte ve rivayet için *la asle leh* (aslı yok) diyerek görüşünü beyan etmektedir.²⁶⁵ Farklı bir örnek, “*Acele şeytanın ismidir,*”²⁶⁶ rivayetidir. Sehâvî, bu rivayetin hem İbn Ömer'den mevkuf hem de İbrahim en-Nehai'den maktû olarak nakledildiğini zikretmektedir.²⁶⁷ Süyûtî de aynı görüşü aktarmaktadır.²⁶⁸

²⁵⁸ Kâvukcî, *el-Lü'lü'ü'l-mersû*, s. 208.

²⁵⁹ Aclûnî, *Kesfü'l-Hafâ*, II, 378.

²⁶⁰ Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn, *Kitâbü'z-zühdi'l-kebîr*, Thk., Âmir Ahmed Haydar, Beyrut: 3. Baskı, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfe, 1996, s. 207.

²⁶¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII, 52.

²⁶² İbn Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddin; Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî, *Tahrîcü ehâdîsi İhyâi ulûmi'd-dîn* (I-VII), İstihrâc, Ebû Abdillâh Mahmud b. Muhammed, Riyad: Dârü'l-Âsime, 1408/1987, V, 2094.

²⁶³ Ali b. Nâyif eş-Şuhûd, *el-İsti'dâd li'l-mevt*, Malezya: 4. Baskı, Nşr., Dârü'l-Ma'mûr, 1430/2009, s. 45.

²⁶⁴ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 200.

²⁶⁵ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, s. 219.

²⁶⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 260, No: 1033.

²⁶⁷ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 708.

²⁶⁸ Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira*, s. 202.

Aliyyü'l-Kârî, bu rivayetin Hz. Ömer'in veya İbrahim en-Nehaî'nin sözü olabileceğini belirtmektedir.²⁶⁹ Muhammed el-Hût ise İbrahim en-Nehaî'nin sözü olarak rivayet edildiğini beyan eder.²⁷⁰

Mevkuf olan bir kısım rivayetin mevzûât eserlerinde yer almasının nedenleri arasında sayılacak başka bir sebep bazı râvilerin mevkuf rivayetlere yaptıkları idraclardır. Örneğin, “ *Ya Ali tuz kullan. Tuz, delilik, Cüzzam ve baras'ın (deride leke bulunan bir hastalık) içinde bulunduğu yetmiş hastalığa şifadır,*”²⁷¹ rivayeti böyledir. Beyhakî benzer bir hadisi Hz. Ali'den mevkuf olarak aktarmaktadır.²⁷² İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Arrâk ve Fettenî isnadda râvi Abdullah b. Ahmed b. Âmir'in yer aldığını ve bu sebeple ref'i'nin sahih olmadığını belirtmektedirler. Mezkûr musannifler Abdullah b. Ahmed b. Âmir ve babasının Ehl-i beyt ile ilgili bir nüshayı rivayet ettiklerini ve bu rivayetlerin tümünün bâtıl olduğunu ifade etmişlerdir.²⁷³ İbnü'l-Cevzî dışındaki mezkûr muhaddisler bu hadisi İbn Mende'nin merfû, Beyhakî'nin ise Hz. Ali'den mevkuf olarak tahrir ettiklerini zikretmektedirler. Şevkânî ise (يَا عَلِيُّ عَلَيَّكَ بِالْمَلْحِ) (فَأِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً) şeklindeki söze mevzû demekle birlikte Beyhakî'nin benzer bir hadisi Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet ettiğini söylemiştir.²⁷⁴

Rivayet muhaddisler tarafından genellikle Hz. Ali'den mevkuf kabul edilmektedir. Ancak Abdullah b. Ahmed b. Âmir'in Ehl-i beyt hakkında bazı bâtıl hadisleri rivayet ettiği ifade edilmektedir. Bu rivayette de hadisin baş kısmına “Ya Ali” ifadesi koyularak yeniden düzenlenip merfûlaştırılmıştır.

²⁶⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 260, No: 1033.

²⁷⁰ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 313.

²⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 289; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 179; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 243; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 161.

²⁷² Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VIII, 100-101 (مَنْ ابْتَدَأَ غَدَاءَهُ بِالْمَلْحِ، أَذْهَبَ عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعًا مِنَ الْبَلَاءِ).

²⁷³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 289; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 179; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 243; Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 141.

²⁷⁴ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 102.

II. MEVSİLÎ'NİN *EL-VUKÛF ALE'L-MEVKÛF* ADLI ESERİ

Tez konumuzla ilgili daha önce yapılan en ayrıntılı çalışmanın Ömer b. Bedr el-Mevsilî (ö. 622/1225) tarafından yapıldığını görmekteyiz. Onun *el-Vukûf ale'l-mevkûf* adlı eseri doğrudan konumuzla ilgilidir. Bu sebeple burada onun hayatı, eserleri ve bilhassa *el-Vukûf ale'l-mevkûf* adlı kitabı hakkında bilgi vermeye çalışacağız.

A. MEVSİLÎ VE HAYATI

Musul'da 557/1162 yılında doğan Ömer b. Bedr el-Mevsilî, “Safiyüddin ve Diyâuddîn” lakablarının yanında “Kürdî, Verrânî ve Hanefî” nisbeleriyle de anılmaktadır. İlk mevzûat musanniflerinden İbnü'l-Cevzî'nin talebelerinden olan Mevsilî, Halep, Dımaşk, Kudüs gibi ilim merkezlerinde hadis rivayet etti.²⁷⁵ Ömrünün sonuna kadar ilimle işigâl etti.²⁷⁶ Bağdat'ta İbnü'l-Cevzî'den başka hocalardan da rivayette bulunan Mevsilî, daha çok muhaddis kimliğiyle tanınmasının yanında fakîh, hâfiz, imam bir âlimdir.²⁷⁷ Mevsilî 622/1225 yılında Dımaşk'te vefat etti.²⁷⁸

B. MEVSİLÎ'NİN ESERLERİ

Mevsilî birçok eser telif etmiş bir muhaddistir. Önce onun mevzûat alanında yazdığı *el-Muğnî* adlı esere kısaca değindikten sonra diğer eserlerini tanıtmaya çalışacağız.

1. *el-Muğnî ani'l-hıfz ve'l-kitâb bi-kavlihim lem yasihha şey'un fi hâze'l-bâb*

Mevsilî'nin önemli eserlerinden birisi olup mevzû hadisler hakkında kaleme alınmıştır. O bu eserinde sahih hadis bulunmayan konuları açıklamaya çalışmıştır. Mevsilî, mezkûr eserinin girişinde bu kitabı yazma sebebi hakkında bilgi vermekte ve

²⁷⁵ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Süfi Müellifler*, s. 488.

²⁷⁶ Kandemir, “Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 488-489, İstanbul: 2004, s. 488.

²⁷⁷ Kehhâle, Ömer Rızâ, *Mu'cemü'l-müellifin terâcimü musannifi'l-kütubi'l-arabî* (I-IV), Beyrut; Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993, II, 555; Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Süfi Müellifler*, s. 205; Kandemir, “Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 488.

²⁷⁸ Kandemir, “Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 488.

“ilimle meşgul olanların çalışmalarını hafifletmek, halktan ilimle iştigal etmeyen ümerâ, vezir, kadı ve muhtelif halk tabakalarına da bazı ilmî meselelerde yardımcı olmak ve az bilgiden çok bilgiye teşvik etme maksadıyla kitabını yazdığını” ifade etmektedir.²⁷⁹

Mevsilî, kitabında imanın artması/eksilmesi, Mürcie, Cehmiyye, Kaderiyye ve Eş‘arî gibi itikadî mezhepler, Halku’l-Kur’an, meleklerin yaratılması, akıl ve Ebû Hanîfe ile İmam Şâfi’yi methetme ve zemmetme vb. yüz bir konuyu bâb başlığı yaparak bu alanda sahih rivayetlerin olmadığını ifade etmektedir. Mevsilî, metin ve sened vermeden konu başlığı altında hangi konularda “sahih rivayetlerin bulunmadığını” veya “Hz. Peygamber’den bu hususta rivayetlerin sabit olmadığını” belirterek kısa ifadelerle sözün zayıf ya da mevzû olduğunu ifade eder.²⁸⁰

Müellif, eserini telif ederken münekkit muhaddis İbnü’l-Cevzî²⁸¹, Ahmed b. Hanbel²⁸² ve Ukaylî’nin²⁸³ tenkid ve tespitlerinden istifade etmiştir. Musannif, mezkûr muhaddislerin yanında başka münekkidlerden de faydalanmıştır.²⁸⁴ Mevsilî, (قال المصنف) diyerek eserin çoğu yerinde hocası olan İbnü’l-Cevzî’nin görüşlerini nakletmiştir.²⁸⁵

Mevsilî ve eseri *el-Muğnî*, bazı münekkidlerin tenkidlerine konu olmuştur. Meselâ İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), Mevsilî’yi hadis münekkidi olmamak ve bazı değerlendirmelerde kendisinden bir şey katmadan söz konusu tespiti olduğu gibi İbnü’l-Cevzî’nin kitabından tahrir etmekle suçlamıştır. Süyûtî (ö. 911/1505) ve Sehâvî de (ö. 902/1496) muhtelif örneklerle *el-Muğnî* hakkında birçok tenkidin bulunduğunu belirtmişlerdir. Ayrıca Hüsameddin el-Kudsî (ö. 1400/1980) *İntikâdü’l-muğnî* adlı bir çalışma ile kitaba geniş çaplı eleştiriler yöneltmiştir. Kitabın üçte birinin hata olduğunu belirten Ebû İshak Muhammed b. Şerif el-Huveynî de eleştirilerini *Cünnetü’l-mürtâb bi nakdi’l-muğnî* adlı eserinde toplamıştır.²⁸⁶

²⁷⁹ Mevsilî, *el-Muğnî*, I, 23.

²⁸⁰ Mevsilî, *el-Muğnî*, I, 25; 29; 53.

²⁸¹ Mevsilî, *el-Muğnî*, I, 53, II, 495.

²⁸² Mevsilî, *el-Muğnî*, I, 105; 177; 231.

²⁸³ Mevsilî, *el-Muğnî*, I, 59; 173, II, 279.

²⁸⁴ Örnek olarak bkz. Mevsilî, *el-Muğnî*, I, 195; II, 225; 229; 257.

²⁸⁵ Mevsilî, *el-Muğnî*, I, 25; 29; 153, II, 205; 247; 255.

²⁸⁶ Kaya, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfi Müellifler*, s. 208.

C. DİĞER ESERLERİ

Mevsilî'nin *el-Muğnî* dışında çoğu hadisle ilgili olmak üzere muhtelif konularda birçok eseri daha bulunmaktadır. Biz konumuzla doğrudan ilgisi olmaması sebebiyle bunların sadece isimlerini zikretmekle yetineceğiz. Mevsilî'nin;

1. *el-Cem'ü beyne's-Sahîhayn ma'a hazfi's-sened ve'l-mükerrer mine'l-beyn*²⁸⁷

3. *el-Akîdetü's-sahîha fi'l-mevzûâtî's-sarîha,*

4. *İstinbâtu'l-ma'în mine (fi)'l-ilel ve't-târîh li'bni Ma'în,*

5. *İhtiyâru ahyâri'l-ahbâr,*

6. *el-İntisâr ve't-tercîh li-mezhebi's-sahîh (mezhebi Ebî Hanîfe),*

7. *el-Asabiyyetü'l-mezhebiyyetü'l-makîte* adlı çalışmaları bulunmaktadır.²⁸⁸

III. MEVSİLÎ'NİN *EL-VUKÛF ALE'L-MEVKÛF* ADLI ESERİNDEKİ METODU

Mevsilî'nin konumuz açısından en önemli eseri muhtelif kaynaklarda gerçekte mevkuf olduğu halde bazı ravi kusurları sebebiyle merfû olarak rivayet edildikleri için mevzû olarak nitelendirilen rivayetleri bir araya topladığı *el-Vukûf ale'l-mevkûf* adlı eseridir.²⁸⁹ Mevsilî'nin bu eseri, mevzû hadisleri bir araya getirme maksadıyla telif edilmiş eserlerde yer alan mevkuf ve maktû rivayetleri tespit etmeyi hedefleyen bildiğimiz kadarıyla ilk tasnif olması sebebiyle önem arz etmektedir. Bu sebeple onun söz konusu eserini biraz geniş olarak ele almaya çalışılacaktır. Mevsilî'nin eserinin tanıtımı ile birlikte onun takip ettiği metod ve müracaat ettiği kaynaklar hakkında bilgi verilecektir.

²⁸⁷ Kandemir, "Mevsilî", *DİA*, XXIX, 488.

²⁸⁸ Kandemir, "Mevsilî", *DİA*, XXIX, 489.

²⁸⁹ Eser Ümmü Abdillâh bint Mahrûs el-Aselî tarafından, hadislerin tahkikinde yer yer notlar düşen hocası Ebû Abdillâh Mahmûd b. Muhammed el-Haddâd'ın idaresinde neşre hazırlanmış ve yayımlanmıştır (Riyad 207) Murtazâ ez-Zeyn Ahmed de mezkûr eser üzerine bir yüksek lisans tezi yapmıştır. (Bkz. Kandemir, "Mevsilî", *DİA*, XXIX, 489). Yüksek lisans tezine ulaşma imkânımız olmadı. Muhakkik eserin giriş kısmında merfû ve mevkuf hadisin birbirine karışması, hükmen merfû, tek sahâbîden bir rivayetin merfû ve mevkuf olarak sabit olması, mevkuf hadisin önemi, bir sahâbîden merfû farklı bir sahâbîden hadisin mevkuf olarak sabit olması vb. konular hakkında bilgi vermektedir. Bkz. Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 6-9.

Mevsilî kitabına başlarken mukaddime niteliğinde kısa bir açıklamayla eseri niçin kaleme aldığını belirtmekte ve “Bazı muhaddislerin mevkuf rivayetleri mevzûât eserlerine aldıklarını ve böyle yapmakla yanlış yaptıklarını ifade eder. Mevzû sözlerle amel edilmesinin vacib olmadığını, ancak sahâbeye nisbet edilen mevkuf hadislerle amel edilmesinin vacib olduğunu belirtir. Musannif, kitabını mevzû rivayetleri toplayan eserlerde rastladığı bu tür hadislerle tahsis ettiğini ve bu sebeple eserini ‘*el-Vukûf ale’l-mevkûf*’ diye isimlendirdiğini söylemektedir.”²⁹⁰

Mevsilî, eserinde mevzû olarak nitelendirilen fakat gerçekte mevkuf ve maktû olduğunu belirttiği 151 rivayetinin sıhhat derecesini tesbit etmeye çalışmaktadır.²⁹¹ Bu 151 rivayetinin 82’si mevkuf olup, 27 kadarı bizim de mevkuf olarak tespit ettiğimiz ve tezimizde yer vermiş olduğumuz hadislerdir. Bu rivayetlerden bazıları şunlardır: “*Dostunu severken ölçülü sev, günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da buğzunu ölçülü yap, günün birinde dostun olabilir.*”²⁹² “*Cenin tüylendiğinde kesimi annesinin kesimi gibidir. Hem kesilir hem de kanı akıtılır.*”²⁹³ “*Allah gevşeklik ve tembelliği evlendirdi (eşleştirdi). Bunlardan fakirlik, yoksulluk doğdu.*”²⁹⁴

A. MEVSİLÎ’NİN *EL-VUKÛF ALE’L MEVKUF* ADLI ESERİNDEKİ KAYNAKLARI VE METODU

Mevsilî’nin kısa açıklamalarla bir rivayetinin uydurma olmadığını, mevkuf veya maktû olduğunu ispat etmek için görüşlerine başvurduğu en önemli kaynakları Dârekutnî ve İbnü’l-Cevzî’dir.²⁹⁵ O, mezkûr musanniflerin yanında Makdisî, İbn Adî, Ukaylî, Hatîb el-Bağdâdî ve başka münekkit muhaddislerin görüşlerine de başvurmuştur.²⁹⁶ Genellikle bir hadiste tek münekkidin görüşüne yer veren musannif, zaman zaman iki kişinin görüşlerini de zikretmektedir.²⁹⁷ Örneğin, *Üç kişiye merhamet*

²⁹⁰ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 13.

²⁹¹ Çap, *Hadis İlminde Merfû-Mevkuf İlişkisi*, s. 181; Aydın, “Mevkuf”, *DİA*, XXIX, 438; Kandemir, “Mevsilî”, *DİA*, XXIX, 489.

²⁹² (أحبب حبيبك هونا ما، عسى أن يكون بغيضك يوماً ما، وأبغض بغيضك هونا ما عسى أن يكون حبيبك)، Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 58, No: 33.

²⁹³ (ذَكَاهُ الْجَنِينِ ذَكَاهُ أُمِّهِ إِذَا أَشْعَرَ، وَلَكِنَّهُ يُذْبَحُ حَتَّى يَنْصَبَ مَا فِيهِ مِنَ الدَّمِ) Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 43, No: 19.

²⁹⁴ (زَوَّجَ اللَّهُ النَّوَّانِي بِالْكَسَلِ قَوْلًا بَيْنَهُمَا الْفَاقَةُ) Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 80, No: 57.

²⁹⁵ Örnekler için bkz. 1, 3, 4, 8, 11, 12, 13, 14, 15, 18, 22, 23, 29, 31, 32, 38 No’lu hadisler.

²⁹⁶ Örnekler için bkz. 2, 17, 19, 26, 27, 34, 43, 44, 52, 61, 75, 80; İbn Hibbân, 54, 62, 140; İbn Şahin, 42; Ebû Hâtim b. Hibbân, 55 No’lu hadisler.

²⁹⁷ Örnekler için bkz. 24, 25, 46, 76, 110, 114 No’lu hadisler.

edin; şerefli iken zelil olana, zenginlikten sonra fakirliğe düşene, cahiller arasında kalan âlime²⁹⁸ şeklindeki rivayetle ilgili Mevsilî, İbnü'l-Cevzî'nin, İbrahim b. Bişr'in ref'i hususunda teferrüd ettiğini ve bu rivayetin Fudayl b. İyaz'ın sözü olarak bilindiğini belirtmektedir. Farklı bir örnek, *Allah'a ma'siyet konusunda mahluka itaat edilmez* sözüdür. Musannif, söz konusu rivayet hakkında Dârekutnî'nin mevkuf olmasının daha sahih dediğini belirtmektedir.²⁹⁹ Diğer bir örnek ise, *Dört şey vardır ki bunlar herkesin beğenisini kazanır; İbadetlerin başı olan susmak, tevazu, Allah'ı zikretmek ve bir şeyin azlığıdır* rivayetidir. İbn Adî bu rivayetin Enes'ten mevkuf olması gerektiğini, zayıf râvi Humejd b. Rabî'nin sözü merfûlaştırdığını belirtmektedir.³⁰⁰

Mevsilî eserini oluşturduğu hadislerin çoğunu İbnü'l-Cevzî'nin *İlel'i* ile *Mevzûât* adlı eserlerinden tahrir ederek derlemiştir.³⁰¹ Bunun yanında İbnü'l-Kayserânî,³⁰² az sayıda da olsa Ukaylî ve İbn Adî gibi muhaddislerin eserlerinden tahrir ettiği rivayetler de bulunmaktadır.³⁰³ Ayrıca musannif rivayetlerin tekrarlarından uzak durmaktadır.

Mevsilî, (قال المصنف - musannif dedi ki) ifadesini kullanarak naklettiği son iki hadis hakkında hocası İbnü'l-Cevzî'nin mevkuf değil, merfû dediğini ifade etmektedir. İbnü'l-Cevzî'nin merfû olduğunu belirttiği birinci hadis, (لا عطين الراية) *Sancağın kime verilmesi* şeklindeki rivayetidir. Musannif, Yahyâ'nın Ebû Hüreyre'ye isnad ettiğini ancak İbnü'l-Cevzî'nin söz için ref'inin sahih dediğini belirtmektedir. İkinci rivayet ise, (أَمَرَ بِلَالاً أَنْ يَشْفَعَ الْأَذَانَ وَيُوتِرَ الْإِقَامَةَ) *Bilal'e ezanı ikişer ikişer, kameti ise tek tek okumasını emretti* sözüdür. Yahyâ b. Maîn, Abdülvehhâb'ın dışında kimsenin hadisi merfû olarak rivayet etmediğini, hatta ondan rivayette bulunan İsmail ve Vehb'in bile hadisi merfû olarak rivayet etmediğini, İbnü'l-Cevzî söz konusu rivayetin merfû olarak sahih olduğunu zikretmektedir.³⁰⁴

²⁹⁸ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 35, No: 13.

²⁹⁹ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 61, No: 36.

³⁰⁰ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 67, No: 43.

³⁰¹ Mevsilî, 80'den fazla yerde *İlel* adlı esere başvurmuştur. Örnekler için bkz. No: 3, 11, 12, 15, 16, 50, 59, 91, 92. O, 25'den fazla yerde de *Mevzûât* isimli esere başvurmuştur. Bkz. 1, 7, 10, 13, 14, 118, 119, 131 No'lu hadisler.

³⁰² Örnekler için bkz. No: 22, 23, 39, 40, 55, 82, 90.

³⁰³ Örnekler için bkz. No: 19, 28, 36, 81, 86.

³⁰⁴ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 163;164.

Ayrıca Mevsilî hadis üzerine telif ettiği her iki eserinde de hocası İbnü'l-Cevzî'den bir hayli istifade etmektedir. O, *el-Muğni* adlı eserinde rivayetlerin sahih olmadığını göstermek için, *el-Vukûf* isimli eserinde ise hadislerin merfû olmadığını, mevkuf veya maktû olduğunu delillendirme kastıyla hocası İbnü'l-Cevzî'nin değerlendirmelerine başvurmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Mevsilî *el-Vukûf*'u kaleme alırken 80'den fazla yerde *İlel*'e, 25'den fazla yerde de *Mevzûât* adlı esere başvurmuştur. Musannif bazen rivayeti İbnü'l-Cevzî'nin eserinden tahrir etmiş ancak mevkuf olduğu hususunda başka muhaddislerin görüşlerine de başvurmuştur. Bazen de hem rivayeti İbnü'l-Cevzî'nin eserinden tahrir etmiş hem de İbnü'l-Cevzî'nin o rivayetle ilgili düşüncelerini aktarmıştır. Birincisine Örnek, “*Kim namazda gülerse abdest tazelesin daha sonra namazı tekrar kılsın*” tarzındaki rivayeti İbnü'l-Cevzî'nin *İlel*'inden tahrir etmektedir. Ancak bu rivayet hakkında Dârekutnî'nin Câbir'den mevkuf olarak sahih dediğini söylemektedir.³⁰⁵ İkincisine örnek, “*Kim oruçlu iken bir kadını elbisesi içinde kemikleri belli olana kadar düşünürse orucu bozulur*” rivayetidir. Mevsilî bu sözü İbnü'l-Cevzî'nin eserinden tahrir etmiş ve musannifin Huzeyfe'den mevkuf dediğini belirtmiştir.³⁰⁶ Görüldüğü üzere Mevsilî hocasının hem eserinden hem de o rivayetle ilgili kanaatlerinden önemli ölçüde yararlanmışır.

Mevsilî her ne kadar mevkuf ve maktû rivayetleri derlemeye çalışmış olsa da tespit edebildiğimiz kadarıyla onun yer verdiği iki rivayete bâtil denildiği görülmektedir. Bunlardan birincisi olan, (دانق من حلال يعدل عند الله بسبعين ألف حجة) şeklindeki rivayet hakkında Mevsilî, İbn Ömer'den mevkuf şekilde rivayet edildiğini belirtmekte fakat muhakkik dipnotta hocası Ebû Abdullah'ın merfû ve mevkuf olarak, metin ve sened açısından rivayete bâtil dediğini zikretmektedir.³⁰⁷ Biz de yaptığımız araştırmalar neticesinde hadis eserlerinde böyle bir rivayete rastlamadık. Ancak (حلال) kavramına mukabil (حرام) terimiyle rivayetle karşılaştık. İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî rivayetin merfû olarak mevzû olduğunu zikretmektedir. Bununla birlikte (لَرْدُ دَانِقٍ مِنْ) - *Haram yoldan gelen bir dirhem altıda biri kadar bir parayı sahibine geri vermek Allah katında kendi yolunda*

³⁰⁵ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 102, No: 77. Farklı örnekler için bkz. 79; 80 No'lu hadisler.

³⁰⁶ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 123, No: 101. Farklı örnekler için bkz. 92; 95 No'lu hadisler.

³⁰⁷ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 65, No:41.

infak edilen yüzbinden daha hayırlıdır.) tarzındaki sözün İbn Ömer'den rivayet edildiği ifade edilmektedir.³⁰⁸

Bâtıl denilen ikinci rivayet, (مِنَّا السَّفَاحُ وَالْمُنْصُورُ وَالْمُهْدِيُّ) – *Seffâh, Mansûr ve Mehdî bizdendir*) sözüdür. Mevsilî, bu sözün İbn Abbas'tan rivayet edildiğini belirtir. İbnü'l-Cevzî bu rivayetin merfû veya mevkuf olarak sabit olmadığını zikretmektedir.³⁰⁹ Biz de yaptığımız araştırmalar sonucunda bu rivayeti sadece Hatîb el-Bağdâdî³¹⁰ ve İbn Asâkir'in³¹¹ eserlerinde merfû olarak naklettiklerini belirtmek isteriz.

Musannif, sahâbî ve tâbiîn rivayetlerini tahrir etmenin yanında az da olsa tâbiînden sonra gelen tebeü't-tâbiînin sözlerine de yer vermiştir. Örneğin; Mevsilî (ارْحَمُوا ثَلَاثَةَ عَزِيزُ قَوْمٍ ذَلَّ وَعَنِي قَوْمٌ أَفْقَرٌ وَعَالِمٌ يَتَلَاغِبُ بِهِ الصِّبْيَانُ) sözüne eserinde yer vermiştir. İbnü'l-Cevzî, bunun Fudayl b. İyâz'ın (ö. 187/803) sözü olarak bilindiğini belirtmektedir.³¹²

Yine Mevsilî'nin zikrettiği (مَا عَزَّتِ النَّيَّةُ فِي الْحَدِيثِ إِلَّا لِشَرِّهِ) rivayeti hakkında Hatîb el-Bağdâdî merfû olarak mahfûz olmadığını, bunun Yezîd b. Hârûn'un sözü olarak rivayet edildiğini zikretmektedir.³¹³

Mevsilî birkaç yerde hadisin metnine yer vermeden sadece başlık vererek rivayet için mevkuf olması daha sahihtir veya sadece isnaddaki râvi için münkerü'l-hadîs diyerek cerh etmekte ve sözün kime ait olduğunu zikretmektedir.³¹⁴

Mevsilî, bir rivayetin Hz. Peygamber'e ait olmadığını, başkasının sözü olduğunu farklı ifadelerle belirtmektedir. (هذا باطل عن رسول الله والصحيح انه قول فلان) “*Resûlullah'tan bâtil olup, sahih olan filân kişinin sözü olduğudur*”, “يعرف هذا من كلام) “*(فلان) filân kişinin sözü olarak biliniyor*”, “(روي عن فلان) *filândan rivayet edildi*”, “(روي نحو هذا من فلان) *benzer söz filân kişiden rivayet edildi*”, “(يروى عن فلان) *filândan*

³⁰⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 117-118; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 255.

³⁰⁹ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 93, No: 68.

³¹⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, I, 370.

³¹¹ İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen, *Târîhu Dımaşk* (I-LXXX), Thk., Amr b. Garâme el-Umrevî, yy.: Dârü'l-Fikr, 1415/1994, XXXII, 302.

³¹² Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 13, No: 35.

³¹³ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 83, No: 61.

³¹⁴ Örnekler için bkz. No: 113, 133, 138, 148.

rivayet ediliyor” şeklindeki ifadeler onun sözün mevzû olmadığını ve kime ait olduğu veya kimden rivayet edildiği hakkında kullandığı ifadelerden bazılarıdır.³¹⁵

B. MEVSİLÎ’NİN ESERİNDEKİ RİVAYETLERİN AİT OLDUĞU SAHÂBÎLER

Mevsilî’nin *el-Vukûf ale’l-mevkûf* adlı eserinde mevkuf olduğunu belirttiği 151 rivayetin hangi sahâbîlere ait olduğuna da kısaca yer vermek istiyoruz. Mevsilî bu eserinde tespit edebildiğimiz kadarıyla 82 mevkûf, 47 maktû rivayete yer vermiş, 20 kadar rivayetin ise mevkuf veya maktu olduğunu belirtmemiştir. İki rivayetin ise merfû olduğu belirtilmiştir. Bu rivayetlerden 16’sı İbn Ömer’e; 10’u İbn Abbas’a; 9’u Ebû Hüreyre’ye; altışar adedi Hz. Ömer, İbn Mes’ûd ve Hasan’a; beş adedi Hz. Ali’ye; dörder adedi Enes ve Urve b. Zübeyr’e; üçer adedi Ebü’d-Derdâ, Mücâhid ve Süfyân es-Sevrî; ikişer adedi Hz. Aişe, Hasan-ı Basrî, Mekhûl, İbn Cüreyc, Zührî, A’meş ve Said b. Müseyyeb’e aittir.

Ebû Bekr, Zübeyr b. Avvâm, Vâsile b. Eskâ’, Amr b. As, Câbir, Ebû Zer, Ubâde, Abdullah b. Amr b. As, Huzeyfe, Abdullah b. Selâm, Ka’b, Muâz b. Cebel, Abdulah b. Zübeyr, Semure, Vehb b. Münebbeh, Ata, Yunus b. Ubeyd, Hâlid b. Ma’dân, Yahyâ b. Saîd, Makbûrî, Bilâl b. Sa’d, Tâvûs, Yezîd b. Şecere, Şa’bî, Fudayl b. İyâz, Süfyân b. Uyeyne, Mâlik b. Dinâr, Şerîk b. Abdullâh, Muhammed b. Münteşir, Mâlik, Amr b. Kays el-Mülâî, Yezîd b. Hârûn, Amr b. Mürre, Hâlid b. Ebî İmrân, Sa’d, Şakîk, İbrâhim gibi sahâbî, tâbiî ve tebeü’t-tâbiîne ise sadece bir rivayet nispet edilmiştir.

Eserde yer alan konular ve rivayet sayıları şöyledir: Tevhid 2; İman 12; Nafaka 3; Et’ime 6; Eşribe 2; Edeb 3; Muâşeretü’n-nâs 8; Ahkâmü’s-sultaniyye 19; Mevâiz 13; Tahâret 23; Zekat 6; Fiilü’l-ma’rûf 8; Hac 5; Ticaret 9; Nikâh 5; Zikir 6; Melâhim ve’l-fiten 5; Hastalık 15; Tıp 1.

³¹⁵ Örnekler için bkz. No: 2, 3, 5, 13, 14, 27, 44, 45, 121, 124.

IV. DEĞERLENDİRME

Mevzûât musannifleri sahâbe, tâbiîn ve tebeü't-tâbiîn başta olmak üzere kimin söylediği belli olan bir kısım sözleri eserlerine almaktadırlar. Musanniflerin bu rivayetlere yer vermelerinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Bu sebepler dolayısıyla mevkuf veya maktû bir rivayet merfûlaştırıldığı için böyle bir yol izlemişlerdir. Musannifler merfûlaştırılan hadisleri eserlerine almakta, ancak asıl sahibini pek fazla zikretmemektedirler (Bilhassa ilk dönem mevzûât eserleri).

Uydurma kabul edilerek mevzûât eserlerine alınan sahâbî, tâbiîn veya tebeü't-tâbiîne ait hadisler aslında mevzû değildir. Bilakis bu sözlerle ihticâc etmek gerekir. Bu sebeple musannif mevzûât eserlerinde yer verilmiş mevkuf ve maktû rivayetleri tahrir etmiştir. *el-Vukûf ale'l mevkuf*, alanında ilk olması nedeniyle önem taşımaktadır. Mevsilî bu çalışmasında mevkuf ve maktû olduğu belirtilen 151 rivayeti tesbit etmiştir.

Mevsilî, hocası İbnü'l-Cevzî'nin değerlendirmelerinden bir hayli istifade etmiş ve bu sebeple muhaddislerin tenkidlerine maruz kalmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE BULUNAN MEVKUF RİVAYETLER

Bazı kimseler (milliyetçilik, İslâm dinine hizmet arzusu, şahsî menfaat veya İslâm'a düşmanlık gibi) farklı sebeplerle Hz. Peygamber adına hadis uydurmuşlardır. Buna karşılık muhaddisler uydurulan rivayetlerin sahih rivayetlerle karışmasını engelleme ve halkı bilgilendirme maksadıyla mevzû rivayetleri müstakil eserlerde cem etmeye çalışmışlardır. Bu sözleri toplarken bazen sadece Hz. Peygamber'e isnad edildikleri gerekçesiyle sahâbenin söylediği mevkuf hadisleri, tâbiîne ait maktû rivayetleri de mevzûat eserlerine alıp uydurma kabul etmişlerdir. Gerçekte ise bu rivayetler mevkuf veya maktû olarak sahih isnadlarla nakledilmiş olabilmektedir. Bu rivayetlerin Hz. Peygamber'e nispet edilmesi ise kabul edilebilecek bir durum değildir.

Biz bu bölümde gerçekte mevkuf olarak sahih olduğu halde mevzûat literatüründe yer alan rivayetleri tespit etmeye çalışacağız. Az sayıda da olsa maktû rivayetlere de yer vereceğiz. Araştırmamızda temel mevzûat eserlerinin tamamını dikkate almaya çalışacağız. Musanniflerin bu rivayetler hakkındaki sıhhat açısından veya mevkuf ya da merfû olması bakımından yaptıkları değerlendirmeleri de nakletmeye gayret edeceğiz.

Mevzûat eserlerinde tespit ettiğimiz rivayetleri alfabetik olarak sıralayacağız. Bu hadislerin önce Arapça metnine, daha sonra Türkçe tercümesine yer vereceğiz. Uzun olan bazı rivayetlerin Türkçesinin tamamını değil sadece baş tarafından bir kısmını zikredeceğiz.

Çalışmamızda mevzûat literatüründe tespit ettiğimiz rivayetlerin bir kısmını ayrıntılı olarak tahlil etmeye gayret edeceğiz. Bir grup rivayeti ise tafsilâta girmeden sadece hangi sahâbiye ait olduğunu ve hangi eserlerde yer aldığını belirtmekle yetineceğiz. Tespit edilen bütün rivayetlerin teferruatlı tahlili tezi gereğinden fazla uzatacağından böyle bir metot uygun görüldü.

I. MEVZÛÂT LİTERATÜRÜNDE BULUNAN MEVKUF RİVAYETLER

1. اتَّبِعُوا وَلَا تَتَّبِعُوا

“*Tabi olunuz. Bid‘at çıkarmayınız.*”³¹⁶

Aclûnî, bu rivayeti Dârimî’nin İbn Mes‘ûd’a nisbet ederek mevkuf şekilde rivayet ettiğini zikretmektedir.³¹⁷ Muhammed el-Emîr el-Kebîr ve Muhammed el-Hût bu sözün İbn Mes‘ûd’dan mevkuf olduğunu belirtmektedirler.³¹⁸

2. اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنْتَ إِلَيْهِ

“*İyilik yaptığın kimsenin şerrinden sakın.*”³¹⁹

Selefin sözü olabileceği, Hz. Ali’den de mevkuf olarak nakledildiği ifade edilmektedir.³²⁰

3. اتَّقُوا مَوَاضِعَ النَّهْمِ

“*Sû-i zanna sevkedecek durumlardan kaçınınız.*”³²¹

Aliyyü'l-Kârî bu sözün Hz. Ömer’e ait olan (مَنْ سَلَكَ مَسَالِكَ النَّهْمِ اتُّهِمَ) şeklindeki rivayetle aynı anlama geldiğini, Harâitî’nin eserinde Hz. Ömer’den mevkuf olarak naklettiği (مَنْ أَقَامَ نَفْسَهُ مَقَامَ النَّهْمِ فَلَا تُلُومَ مَنْ أَسَاءَ الظَّنَّ بِهِ) şeklinde benzer bir söze yer verdiğini söylemektedir.³²²

4. أَحِبُّ حَبِيبَكَ هَوْنًا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا وَأَبْغَضُ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا، عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبَكَ يَوْمًا مَا

“*Dostunu severken ölçülü sev, günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanın da buğzunu ölçülü yap, günün birinde dostun olabilir.*”³²³

Bu rivayete mevzûât musanniflerinden İbnü'l-Kayserânî (ö. 507/1113) ve Şevkânî (ö. 1250/1834) eserlerinde yer vermektedirler. Söz hem merfû hem de mevkuf

³¹⁶ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 27; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 25.

³¹⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 44.

³¹⁸ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 27; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 25.

³¹⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 50, No: 152.

³²⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 50, No: 152.

³²¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 49, No: 151.

³²² Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 49, No: 151.

³²³ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 16; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 255, No: 117.

olarak rivayet edilmekte olup İbn Vehb³²⁴ (ö. 197/813), Ebû Ya'la³²⁵ (ö. 446/1055) (İbn Ömer'den ö. 73/692) ve Taberânî³²⁶ (ö. 360/971) (Ebû Hüreyre (ö. 58/678) ve İbn Ömer'den) merfû olarak nakletmektedirler. Mezkûr rivayeti İbn Ebî Şeybe³²⁷ (ö. 235/849), Buhârî³²⁸ (ö. 256/870), Beyhakî³²⁹ (ö. 458/1066) ve İbnü'l-Megâzilî³³⁰ (ö. 483/1090), Hz. Ali'ye (ö. 40/661) isnad ederek mevkuf olarak aktarmaktadırlar.

Tirmizî (ö. 279/892), Ebû Hüreyre'den merfû olarak naklettiği hadisin garîb olduğunu, sahih olanın Hz. Ali'ye mevkuf olarak isnad edilen şeklinin olduğunu söylemektedir.³³¹ Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise daha uzun olan rivayeti Hz. Ali'den mevkuf olarak nakletmektedir.³³²

İbn Hibbân³³³ (ö. 354/965), Dârekutnî³³⁴ (ö. 385/995), İbnü'l-Kayserânî³³⁵ ve Begavî³³⁶ (ö. 516/1122) hadisin ref'i'nin sahih olmadığını, Hz. Ali'den mevkuf olduğunu zikretmektedirler. Ayrıca İbnü'l-Kayserânî, isnadda yer alan râvi Süveyd'in sahih isnadlara vâhi (zayıf) metinler eklediğini söylemektedir.³³⁷

³²⁴ İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim el-Fihri el-Mısri, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, Thk., Mustafa Hasan Hüseyin Muhammed Ebû'l-Hayr, Riyad: Dâru İbni'l-Cevzi, 1416/1995, s. 332.

³²⁵ Ebû Ya'la el-Halîfî, Halil b. Abdillâh el-Kazvîni, *Fevâidü Ebî Ya'la*, Thk., Ebû Mus'ab Talat b. Fuad, Cidde: Dâru Mâcid Asîri, 1422/2001, s. 50.

³²⁶ Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb, *el-Mu'cemü'l-evsat*, (I-X), Thk., Târik b. İvazullâh b. Muhammed, Abdülmuhsin b. İbrahim el-Hüseynî, Kahire: Dâru'l-Haremeyn, ts, III, 357; V, 213-214.

³²⁷ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VII, 260, No: 35876 تَدْرِي مَا قَالَ الْأَوَّلُ؟ أَحِبُّ حَبِيبَكَ هَوْنَا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضًا
يَوْمًا مَا وَأَبْغَضُ بَغِيضًا هَوْنَا مَا عَسَى أَنْ يَكُونَ حَبِيبًا يَوْمًا مَا

³²⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmail, *el-Edebü'l-müfred*, Muhammed Fuad Abdülbâki, yy.: 3. Baskı, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, Beyrut, 1409/1989. s. 447, No: 1321. İbn Ebî Şeybe ile aynı metni nakletmektedir.

³²⁹ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VIII, 514-515.

³³⁰ İbnü'l-Megâzilî, Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Tayyib, Thk., Ebû Abdirrahman Türkî b. Abdillâh, *Menâkıbü emîri'l-mü'minin Ali b. Ebî Tâlib*, San'a: Dâru'l-Âsâr, 1424/2003, s. 336.

³³¹ Tirmizî, "Birr ve's-Sıla", 60.

³³² Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh b. Muhammed b. Hilal b. Esed eş-Şeybânî, *Kitâbü Fezâilî's-sahâbe* (I-II), Thk., Vasîyyullâh b. Muhammed Abbas, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1403/1983, I, 336, No: 484, Rivayete uzun bir metnin son kısmında yer vermiştir.

³³³ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 351.

³³⁴ Dârekutnî, Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer el-Bağdâdî, *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisi'n-nebeviyye* (I-XV) Thk., Mahfûzürrahmân Zeynullâh es-Selefi, c. I-XI arası Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985; c. XII-XV, Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzi, 1427, VIII, 110.

³³⁵ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 16.

³³⁶ Begavî, Ebû Muhammed Muhyisünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ, *Şerhu's-sünne* (I-XV), Thk., Züheyr eş-Şâviş-Şuayb el-Arnaût, Dimâşk: 2. Baskı, el-Mektebetü'l-İslâmi, 1403/1983, XIII, 65.

³³⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 16-17.

Şevkânî, San'ânî'nin bu rivayeti mevzû kabul ettiğini belirtmektedir.³³⁸ Muhammed el-Hût (ö. 1276/1860) sözü çok zayıf bulduğunu, Dârekutnî'nin merfû olarak gelen bütün tariklerin *metrûk* olduğunu söylediğini, ref'i'nin sahih olmadığını ifade etmektedir.³³⁹ Çağdaş hadis münekkitlerinden Elbânî (ö. 1914/1999) de rivayetin mevkuf olduğunu söylemekte ve rivayet için *hasen li-ğayrihî* tâbirini kullanmaktadır. Elbânî hadisin merfû kabul edilmesinin de sahih olabileceğini belirtmiştir.³⁴⁰ Mevsilî (ö. 622/1225) ise bu rivayeti mevkuf ve maktû hadisleri topladığı *el-vukuf ale'l-mevkuf* adlı eserinde zikretmektedir.³⁴¹ Dârekutnî'nin ifadelerine yer veren Mevsilî'nin, rivayeti Hz. Ali'den mevkuf şekilde kabul ettiği anlaşılmaktadır.

Söz konusu rivayet muhaddisler tarafından merfû ve mevkuf olarak nakledilmektedir. Ancak merfû olarak nakledilen rivayetin isnadında cerhe uğrayan bazı şahıslar bulunmaktadır. Ayrıca bazı münekkit muhaddisler de merfû rivayetin sahih olmadığını ifade ederek Hz. Ali'ye mevkuf şekilde isnad etmişlerdir. Bu bilgilerden hareketle rivayetin mevkuf ve Hz. Ali'nin sözü olduğu sonucuna ulaşabiliriz. Söz konusu rivayetin merfû veya mevkuf olduğuna dair tartışmalar sebebiyle mevzûât literatüründe yer aldığı anlaşılmaktadır.

5. أَجْرُ أَرْبَعَاءَ فِي الشَّهْرِ يَوْمَ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ

“Her ayın son çarşambası devam eden bir bela ve felakettir.”³⁴²

İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201), Süyûtî (ö. 911/1505) ve İbn Arrâk (ö. 963/1556) bu rivayeti mevzûâta dair telif ettikleri eserlerine almışlardır. İbnü'l-Cevzî sözün İbn Abbas'tan mevkuf olarak rivayet edildiğini söylemektedir.³⁴³ Süyûtî ve İbn Arrâk da aynı şekilde, bu sözün İbn Abbas'tan mevkuf şekilde rivayet edildiğini ve bu hadisin ve mevkuf olarak mütâbaatının olduğunu belirtmektedirler.³⁴⁴ Süyûtî isnadda yer alan Mesleme b. Salt'ın rivayetleri *metrûk* ve mevkuf olarak rivayet eden Ebzerî'nin kezzâb olduğunu,³⁴⁵ İbn Arrâk, Mesleme b. Salt için *metrûk* denildiğini ancak kendisi bu

³³⁸ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 255, No: 117.

³³⁹ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 30.

³⁴⁰ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 447, No: 1321. Muhakkik Elbânî'nin görüşüne yer vermektedir.

³⁴¹ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 58, No: 33.

³⁴² İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 73; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 441; İbn Arrâk, *Tenzihü's-ş-şerî'a*, II, 55.

³⁴³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 73. Müellif *يَوْمَ الأَرْبَعَاءِ لَا يُؤْرُ يَوْمَ نَحْسٍ مُسْتَمِرٍّ* tarzındaki bu hadisi İbn Abbas'a mevkuf olarak isnad etmektedir.

³⁴⁴ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 441; İbn Arrâk, *Tenzihü's-ş-şerî'a*, II, 55.

³⁴⁵ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 441.

Tahlil ettiğimiz bu hadisin Abdürrezzâk es-San‘ânî tarafından merfû olarak nakledildiğini söyleyen tek muhaddis Süyûtî’dir. Fakat biz Abdürrezzâk es-San‘ânî’nin *Musannef*’inde hadisin İbn Mes‘ûd’dan mevkuf olarak nakledildiğini tespit edebildik. Ayrıca İbnü’l-Hümâm, rivayetin ref‘i’nin sahih olmadığını, İbn Mes‘ûd’un sözü olduğunu zikretmiştir. Söz konusu rivayeti bazı mevzûât musannifleri de İbn Mes‘ûd’a mevkuf şekilde nispet etmektedir.

7. اِحْتَشَوْنُوا وَتَمَعَّدُوا وَاجْعَلُوا الرَّأْسَ رَأْسَيْنِ³⁵⁷

Tercüme edemedik.

Sehâvî ve Aclûnî, Ebû Ubeyd’in *Garîb* adlı eserinde Hz. Ömer’den mevkuf olarak naklettiğini belirtmektedir.³⁵⁸ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu rivayetin Hz. Ömer’den mevkuf olduğunu zikretmektedir.³⁵⁹

8. إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ

“Kamet getirildiğinde sadece farz namaz kılınır.”³⁶⁰

İbnü’l-Kayserânî bu rivayetle ilgili sahih olanın Ebû Hüreyre’den mevkuf olduğu ifadelerine yer vermektedir.³⁶¹

9. إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ أَرْبَعِينَ فُلَّةً لَمْ يَحْمِلِ الْخَبَثَ

“Su kırk kulleye ulaştığı zaman necis olmaz.”³⁶²

Bu rivayete mevzûata dair yazdıkları eserlerde Cûzekânî (ö. 543/1148), İbnü’l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk yer vermişlerdir. İbn Ebî Şeybe, bazı lafız farklılığı bulunmakla birlikte İbnü’l-Münkedir’e (ö. 131/748) isnad ederek bu rivayeti nakletmektedir.³⁶³

Söz konusu rivayeti Dârekutnî, İbnü’l-Münkedir cihetiyle Câbir b. Abdillâh’tan merfû şekilde aktarmaktadır. O, senedde yer alan râvi el-Kâsım el-Ömerî’nin isnadda vehm ettiğini, zayıf ve hatalarının çok olduğunu, buna mukâbil Revh b. Kâsım, Ma‘mer b. Râşid (ö. 153/770) ve Süfyan-ı Sevrî’nin (ö. 161/778),

³⁵⁷ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 40.

³⁵⁸ Sehâvî, *el-Mekâsîdü’l-hasene*, s. 267; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, I, 78.

³⁵⁹ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 40.

³⁶⁰ İbnü’l-Kayserânî, *Tezkiratü’l-huffâz*, s. 25; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 104, No: 82.

³⁶¹ İbnü’l-Kayserânî, *Tezkiratü’l-huffâz*, s. 25; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 104, No: 82.

³⁶² Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve’l-menâkîr*, s. 510; İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 77; Süyûtî, *el-Leâli’l-masnûa*, II, 4; İbn Arrâk, *Tenzihü’ş-şerî’a*, II, 69.

³⁶³ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 133, No: 1529 (إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ أَرْبَعِينَ فُلَّةً لَمْ يَنْجَسْهُ شَيْءٌ أَوْ كَلِمَةٌ نَحْوَهَا).

Muhammed b. Münkedir tarikiyle Abdullah b. Amr'dan (ö. 65/684) mevkuf olarak rivayet ettiklerini söyler. Ayrıca Dârekutnî, Eyyüb es-Sehtiyânî'nin (ö. 131/749) ise bu rivayeti İbnü'l-Münkedir'in sözü olarak rivayet ettiğini belirtmektedir.³⁶⁴

Beyhakî, İbnü'l-Münkedir cihetiyle Câbir b. Abdillâh'tan gelen إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ أَرْبَعِينَ فَلَهُ şeklinde rivayetin ref'i hususunda hata yapıldığını ve sahih olanın İbnü'l-Münkedir tarikiyle Abdullah b. Ömer'e ait bir söz olduğunu belirtmektedir.³⁶⁵

Ukaylî bunu Hz. Peygamber'e isnad etmenin yanında birkaç lafız farklılığı bulunan başka rivayetleri de Abdullah b. Amr ve Muhammed İbnü'l-Münkedir'e isnad etmektedir. Merfû olan rivayetin senedinde yer alan râvi el-Kâsım el-Ömerî hakkında Yahyâ'nın "leyse bişey" dediğini, Ahmed b. Hanbel'in yalan söylediğini belirttiğini, İbn Ebî Meryem'in de *metrûkû'l-hadis* dediğini zikretmektedir.³⁶⁶

Cûzekânî,³⁶⁷ Zehebî (ö. 748/1348),³⁶⁸ Süyûtî³⁶⁹ ve İbn Arrâk³⁷⁰ hadisin Abdullah b. Amr'dan mevkuf olarak rivayet edildiğini, Eyyüb es-Sehtiyânî'nin ise İbnü'l-Münkedir'in sözü olarak rivayet ettiğini belirtirler. Yine Süyûtî ve İbn Arrâk bu sözün merfû olarak rivayet edilmesinin sahih olmadığını, Dârekutnî'nin *Sünen*'de farklı bir tarikle Câbir'den merfû olarak ve Ebû Hüreyre'den de mevkuf olarak tahrir ettiğini ifade etmektedirler.

İbnü'l-Cevzî, bu rivayetin Hz. Peygamber'den sahih olmadığını, cerh edilen mezkûr râvinin "ihtilâtlâ" ithâm edildiğini dolayısıyla cerh addedildiğini belirtmekte ise de sözün kime ait olduğu hakkında bir açıklamada bulunmamaktadır.³⁷¹ Fettenî (ö. 986/1578), el-Kâsım el-Ömerî'nin *ihtilâtlâ* ettiğini belirttikten sonra hadisin Câbir'den merfû, Ebu Hüreyre'den mevkuf olarak vârid olduğunu söylemektedir.³⁷² Elbânî rivayetin mevzû olduğunu beyan etmektedir.³⁷³

³⁶⁴ Dârekutnî, *Sünen*, I, 27-28.

³⁶⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, I, 397.

³⁶⁶ Ukaylî, *Duafâ*, III, 472-473, Abdullah b. Ömer'e isnad edilen rivayet; إِذَا كَانَ الْمَاءُ أَرْبَعِينَ فَلَهُ لَمْ يُنَجِّسْهُ إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ أَرْبَعِينَ فَلَهُ لَمْ يُنَجِّسْ; İbnü'l-Münkedir'e isnad edilen rivayet, إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ أَرْبَعِينَ فَلَهُ لَمْ يُنَجِّسْ; شَيْءٌ.

³⁶⁷ Cûzekânî, *el-Ebâtîl ve'l-menâkîr* I, 510.

³⁶⁸ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (I-XV), Thk., Beşşâr Avvâd Ma'rûf, yy.: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003, IV, 708.

³⁶⁹ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 4-5.

³⁷⁰ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 69.

³⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 77.

³⁷² Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 33.

³⁷³ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-za'ife*, IV, 125.

İncelediğimiz söz konusu rivayetin merfû isnadında cerh edilen râviler bulunmaktadır. Ayrıca mevzûât musannifleri rivayetin Hz. Peygamber'e isnad edilmemesi görüşünde olup Abdullah b. Amr'a nisbet etmektedirler.

10. إِذَا جَاءَ الْقَضَاءُ ذَهَبَ الْبَصَرُ

“Kader gerçekleşeceği zaman göz kör olur.”³⁷⁴

Sehâvî, İkrime'nin bu sözü İbn Abbas'tan mevkuf şekilde rivayet ettiğini ifade etmektedir.³⁷⁵ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ve Muhammed el-Emîr el-Kebîr, İbn Abbas'ın sözüdür demektedirler.³⁷⁶

11. إِذَا ذُكِرَ الصَّالِحُونَ فَحَيَّهَلْ بِعُمَرَ

“Salihler zikredildiğinde Ömer b. Hattab'ı da zikrediniz.”³⁷⁷

Bu söze Aliyyü'l-Kârî (ö. 1014/1605) eserinde yer vermektedir. Söz konusu rivayeti İbnü'l-Ca'd³⁷⁸ (ö. 230/844), İbn Ebî Şeybe,³⁷⁹ Ahmed b. Hanbel,³⁸⁰ Harâitü³⁸¹ (ö. 327/939), Hâkim en-Nisâbûrî³⁸² (ö. 405/1014), Taberânî³⁸³ ve Tîbî³⁸⁴ (ö. 743/1343), Abdullah b. Mes'ûd'un sözü olarak nakletmektedirler. Aliyyü'l-Kârî ve Aclûnî (ö. 1162/1749) eserlerinde Kadî İyaz, Kurtûbî ve İbnü'l-Esîr'in, İbn Mes'ûd'a isnad ederek mevkuf olarak aktardıklarını belirtmektedirler.³⁸⁵

İncelediğimiz rivayeti mezkûr hadis kitaplarında mevkuf olarak yer almaktadır. Dolayısıyla Abdullah b. Mes'ûd'dan mevkuf olarak nakledildiği söylenebilir.

³⁷⁴ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 42; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 31.

³⁷⁵ Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-hasene*, s. 80.

³⁷⁶ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 42; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 31.

³⁷⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 55, No: 178.

³⁷⁸ Ali b. el-Ca'd, Ebü'l-Hasen el-Cevherî, *Müsned*, Thk., Âmir Ahmed Haydar, Beyrut: Müessesetü Nâdir, 1410/1990, s. 99, No: 587.

³⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, VI, 354, No: 31975.

³⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü Fezâilî's-sahâbe*, I, 263, No: 340.

³⁸¹ Harâitü, Ebü Bekr Muhammed b. Cafer b. Muhammed es-Sâmerrî, *Mekârimü'l-ahlâk ve me'âlîhâ*, Thk., Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî, Kahire: Dârü'l-Âfâkî'l-Arabiyye, 1419/1999, s. 301 (إِذَا ذُكِرَ الصَّالِحُونَ، فَحَيَّهَلْ بِعُمَرَ، وَإِيْمَ اللّٰه، اِنِّيْ لِأَحْسِبُهُ اَنْ يَّبِيْنَ عَيْنَيْهِ مَلَكًا يُسَيِّدُهُ).

³⁸² Hâkim en-Nisâbûrî, *Müstedrek*, III, 100 (ان كان عمر حصنا حصينا يدخل الإسلام فيه، ولا يخرج منه، فلما أصيب) (عمر انتلم الحصن فالإسلام يخرج منه، ولا يدخل فيه إذا ذكر الصالحون فحيهلا بعمر).

³⁸³ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-avsât*, IX, 164.

³⁸⁴ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâtî'l-mesâbih*, III, 905.

³⁸⁵ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 55, No: 178; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 100.

12. إِذَا زَحْرَفْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ وَحَلَيْتُمْ مَصَاحِفَكُمْ فَالدمار عَلَيْكُمْ

“Mescidlerinizi ve mushaflarınızı süslediğinizde bela ve afetler sizi bulur.”³⁸⁶

Fettenî sözün mevkuf olduğunu belirtmekle iktifa etmiş kime ait olduğu hususunda bir bilgi vermemiştir.³⁸⁷

13. إِذَا مَاتَ الْعَالِمُ تَلَّمَ فِي الْإِسْلَامِ تَلْمَةً لَا يَسُدُّهَا شَيْءٌ إِلَّا يَوْمَ الْقِيَامَةِ

“Bir âlim vefat ettiğinde İslâmiyette kıyamete kadar hiçbir şeyin kapatamayacağı, bir gedik açılır.”³⁸⁸

Şevkânî, rivayetin Hz. Ali'nin sözü olarak nakledildiğini belirtmektedir.³⁸⁹

Hadis mecmûalarında merfû veya mevkuf olarak bu rivayete rastlayamadık. Şevkânî'nin açıklamasını dikkate alırsak rivayetin mevkuf olduğu söylenebilir.

14. إِذَا هَمَّ الْعَبْدُ أَنْ يَبْرُقَ فِي الْمَسْجِدِ اضْطَرَبَتْ أَرْكَانُهُ وَأَنْزَوَى كَمَا تَنْزَوِي الْجِلْدَةُ فِي النَّارِ فَإِنْ هُوَ ابْتَلَعَهَا أَخْرَجَ اللَّهُ مِنْهُ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ دَاءً وَكَتَبَ لَهُ بِهَا أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ

“Kişi mescide tükürmek istediğinde mescidin direkleri sarsılır, deri ateşte içine kapandığı gibi mescid de toplanıp dürülür. Eğer kul tükürüğünü yutarsa Allah (c.c) ondan yetmiş iki hastalığı def edip, ona binlerce sevap yazar.”³⁹⁰

Bu rivayete İbn Arrâk ve Şevkânî kitaplarında yer vermektedirler. Irâkî'den hadisin merfu değil, Ebû Hüreyre'nin sözü olduğunu ifade ettiği nakledilmektedir.³⁹¹ Deylemî (ö. 509/1115) ise, Enes b. Mâlik kanalıyla hadisi merfû olarak zikretmektedir.³⁹² Fettenî isnadda yer alan Hüseyin b. İlvân'ın hadis uydurduğunu, Ebân'ın ise metrûk olduğunu söylemektedir.³⁹³ Fettenî ve Şevkânî sözün kime ait olduğu hususunda bir açıklamada bulunmamışlardır.³⁹⁴

İncelediğimiz bu rivayeti Deylemî merfû olarak aktarmaktadır. Söz konusu rivayete başka hadis mecmûalarında ise ne merfû ne de mevkuf olarak rastladık.

³⁸⁶ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 36.

³⁸⁷ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 36.

³⁸⁸ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 287, No: 50.

³⁸⁹ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 287, No: 50.

³⁹⁰ Hadisin Arapça metni (إِذَا هَمَّ الْعَبْدُ أَنْ يَبْرُقَ فِي الْمَسْجِدِ اضْطَرَبَتْ أَرْكَانُهُ وَأَنْزَوَى كَمَا تَنْزَوِي الْجِلْدَةُ فِي النَّارِ فَإِنْ هُوَ ابْتَلَعَهَا أَخْرَجَ اللَّهُ مِنْهُ اثْنَيْنِ وَسَبْعِينَ دَاءً وَكَتَبَ لَهُ بِهَا أَلْفَ أَلْفِ حَسَنَةٍ), İbn Arrâk, *Tenzihü 'ş-şeri'a*, II, 115; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 26, No: 43.

³⁹¹ İbn Arrâk, *Tenzihü 'ş-şeri'a*, II, 115.

³⁹² Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb*, I, 291.

³⁹³ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, I, 36.

³⁹⁴ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, I, 36; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 26, No: 43.

Fettenî ise isnadda bulunan bazı râvileri cerh etmektedir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi mevkuf rivayetlerin mevzûât eserlerine alınmasının sebeplerinden biri de hadislerin merfûlaştırılmasıdır. Bu hadis de ref' edilmesi sebebiyle mevzûât eserlerine dahil edilmiştir. Buradan hareketle bu sözün merfû olmayıp Ebû Hüreyre'ye ait olduğu söylenebilir.

15. إِذَا وَلَغَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ فَلْيُرْفُهُ، وَلْيَغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ

“Köpek sizden birinizin kabından yediğinde içindekini dökünüz ve kabı üç defa yıkayınız”³⁹⁵

Bu sözün mevkuf olduğu ifade edilmektedir.³⁹⁶

16. أَرْبَعٌ لَا يُصْنَنُ إِلَّا بِعَجَبِ الصَّمْتِ وَهُوَ أَوَّلُ الْعِبَادَةِ وَالتَّوَاضُّعِ وَذِكْرُ اللَّهِ وَقَلَّةُ الشَّيْءِ

“Dört şey vardır ki bunlar herkesin beğenisini kazanır; İbadetlerin başı olan susmak, tevazu, Allah'ı zikretmek ve bir şeyin azlığıdır.”³⁹⁷

İbnü'l-Kayserânî, İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk bu söze eserlerinde yer vermişlerdir. Rivayet hem merfû hem de farklı sahâbîlere nispet edilerek mevkuf olarak nakledilmektedir.

Taberânî,³⁹⁸ Hâkim en-Nisâbü'rî³⁹⁹ (isnadın sahih olduğunu belirtiyor) ve Beyhakî,⁴⁰⁰ sözü Enes b. Mâlik'ten (ö. 93/711) merfû olarak nakletmektedirler. İbn Vehb, metninde birkaç kelime ziyade olan bir rivayeti Hz. Hasan'a (ö. 49/669),⁴⁰¹ İbn Şahin (ö. 385/996) ise hadisi Enes b. Mâlik'e isnad ederek mevkuf şekilde rivayet etmektedir.⁴⁰²

³⁹⁵ Cûzekânî, *el-Ebâtîl*, I, 546; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 99, No: 74.

³⁹⁶ Cûzekânî, *el-Ebâtîl*, I, 546; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 99, No: 74.

³⁹⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 52; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 135; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnâa*, II, 269; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 303.

³⁹⁸ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, I, 256.

³⁹⁹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, IV, 346.

⁴⁰⁰ Beyhakî, *Şuabü'l-ıman*, VII, 50.

⁴⁰¹ İbn Vehb, *el-Câmi' fi'l-hadîs*, s. 556 (وَأُولَئِكَ الصَّمْتُ، وَهُوَ أَوَّلُ الْعِبَادَةِ، وَذِكْرُ اللَّهِ عَلَى كُلِّ (حَالٍ، وَالتَّوَاضُّعُ، وَقَلَّةُ الشَّيْءِ

⁴⁰² İbn Şahin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân, *et-Terğîb fi fezâili'l-a'mâl ve sevâbü zâlik*, Thk., Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004, s. 116.

İbn Hibbân, rivayeti merfû olarak nakletmekle birlikte isnadda yer alan Âvvâm b. Cüveyriyye'nin uydurma olan sözleri sika râvilere nispet ettiğini belirtir.⁴⁰³ İbnü'l-Kayserânî ise bu rivayetin "Hasan-ı Basrî'nin (ö. 110/728) sözüdür" demektedir.⁴⁰⁴

İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî, İbn Adî'nin isnadda yer alan zayıf râvinin (bahsi geçen kişi Humejd b. Rebî' olup Yahyâ kezzâb olduğunu söylemektedir) bu rivayeti Ebû Muâviye tarîkiyle merfûlaştırdığını, devamla Enes b. Mâlik'e ait bir söz dediğini ifade etmektedirler.⁴⁰⁵

Çağdaş münekkit muhaddislerden Elbânî rivayetin mevzû olduğunu belirtmektedir.⁴⁰⁶ Mevsilî ise bu rivayete eserinde yer vererek mevkuf hadisler arasında saymaktadır.⁴⁰⁷ Mevsilî, İbn Adî'nin (ö. 365/976) ifadelerini aktararak rivayetin Enes b. Mâlik'ten mevkuf olduğunu kabul etmektedir.

Hülâsa bu rivayet farklı şekillerde (merfû, mevkuf ve maktû) nakledilmektedir. Yukarıdaki ifadelerden hareketle hadisin ref'i'nin kabul edilmediği görülmektedir. Ayrıca mevkuf rivayetleri cem eden Mevsilî de Enes b. Mâlik'e nisbet ederek hadisi mevkuf addetmektedir.

17. أَكَلِ السَّمَكِ يُذْهِبُ الْجَسَدَ

"Balık yemek vücudu zayıflatır."⁴⁰⁸

Sadece İbn Arrâk, rivayeti Vekî'in (ö. 197/812) Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet ettiğini belirtmektedir.⁴⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve Fettenî bu sözün doğru olmadığını, isnadın ve metnin bir değerinin olmadığını belirtir.⁴¹⁰ İbn Arrâk dışındaki musannifler rivayetin mevkuf şeklini de reddetmektedirler.

⁴⁰³ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 196.

⁴⁰⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, I, 52.

⁴⁰⁵ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 135; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 269.

⁴⁰⁶ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-zâife*, II, 197.

⁴⁰⁷ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 67, No: 43

⁴⁰⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 84; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 249-250; İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-şerî'a*, II, 239; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 229.

⁴⁰⁹ İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-şerî'a*, II, 239.

⁴¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 15; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 19; Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 153.

18. أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ، وَعَلِي بَابُهَا، فَمَنْ أَتَى الْعِلْمَ، فَلْيَأْتِ الْبَابَ

“Ben ilmin şehriyim, Ali ise onun kapısıdır. Kim ilmi istiyorsa kapıya gelsin.”⁴¹¹

Aliyyü'l-Kârî, Tirmizî'nin münker olduğunu belirterek bu rivayete yer verdiğini, Buhârî'nin bu sözün aslının olmadığını söylediğini, İbn Hacer'in de rivayet için *hasen* dediğini, Zehebî ve onun dışındaki bazı musanniflerin ise mevkuf olarak rivayet ettiklerini zikretmektedir.⁴¹² Muhammed el-Emîr el-Kebîr bu sözün İbn Abbas'tan mevkuf olduğunu ifade etmektedir.⁴¹³

19. إِنْ الرِّزْقُ لِيَطْلُبَ الْعَبْدَ كَمَا يَطْلُبُهُ أَجْلُهُ

“Şüphesiz rızık, ecelin kulu talep ettiği gibi kulu talep eder.”⁴¹⁴

Muhammed el-Hût, Beyhaki'nin Ebü'd-Derdâ'dan merfu ve mevkuf olarak rivayet edildiğini mevkuf olarak daha sahih dediğini belirtmektedir.⁴¹⁵

20. إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَجْعَلْ شِفَاؤَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ

“Allah size haram kıldığı şeylerde şifa yaratmamıştır.”⁴¹⁶

Fettenî bu sözün İbn Mes'ûd'dan mevkuf olduğunu, fakat merfû olarak rivayet edenlerin de bulunduğunu zikretmektedir.⁴¹⁷

21. إِنَّ اللَّهَ يَزَعُ بِالسُّلْطَانِ مَا لَا يَزَعُ بِالْقُرْآنِ

“Şüphesiz Allah, Kur'an'la yasaklamadığını sultanla yasaklar.”⁴¹⁸

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, bu rivayetin Hz. Osman'dan mevkuf olarak geldiğini benzer bir sözün ise Hz. Ömer'e ait olduğunu belirtmektedir.⁴¹⁹

22. إِنَّ اللَّهَ يَكْرَهُ الرَّجُلَ الْبَطَّالَ

“Allah tembel adamı sevmez.”⁴²⁰

⁴¹¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 71-72, No: 251; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 37.

⁴¹² Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 71-72, No: 251.

⁴¹³ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 37.

⁴¹⁴ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 76.

⁴¹⁵ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 76.

⁴¹⁶ Fetteî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 207.

⁴¹⁷ Fetteî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 207.

⁴¹⁸ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 60.

⁴¹⁹ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 60.

⁴²⁰ Fetteî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 134; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 95, No: 275.

Fettenî ve Aliyyü'l-Kârî, Zerkeşî'den bu rivayeti merfû olarak bulamadığını, İbn Mes'ûd'un (إِنِّي لَأَكْرَهُ الرَّجُلَ فَارِعًا لَا فِي عَمَلِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ) şeklindeki sözüyle aynı anlama geldiğini ifade etmektedirler.⁴²¹

23. إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمُنْذُوحَةً عَنِ الْكُذِّبِ

“Şüphesiz çelişki, yalanın alternatifidir.”⁴²²

Buhârî bu rivayeti İmrân b. Husayn'a nisbet ederek mevkuf olarak nakletmektedir.⁴²³ Ayrıca rivayetin mevkuf olmasının daha sahih olduğu ifade ediliyor.⁴²⁴

24. أَوَّلُ الْآيَاتِ طُلُوعُ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا

“Kıyamet alâmetlerinin ilki güneşin batıdan doğmasıdır.”⁴²⁵

İbnü'l-Kayserânî'nin belirttiğine göre İbn Hibbân bu rivayetin Abdullah b. Ömer'in sözü olduğunu belirtmektedir.⁴²⁶

25. إِيَّاكَ وَالسَّجْعَ يَابْنَ رَوَاحَةَ

“Ey İbn Revâha! Seci şeklinde (kafiyeli) konuşmaktan sakın.”⁴²⁷

Aliyyü'l-Kârî, Buhârî'nin bu sözün benzerini İbn Abbas'a mevkuf şekilde nisbet ettiğini zikretmektedir.⁴²⁸

26. إِيَّاكُمْ وَخَضْرَاءَ الدِّمَنِ

“Çöplüklerde yetişen bitkilerden sakınınız.”⁴²⁹

Aliyyü'l-Kârî bu rivayetin mevzû olmadığını, merfû veya mevkuf olduğunu, *Tuhfetü'l-arûs* adlı eserin musannifinin (إياكم وخضراء الدمن؛ فإنها تلد مثل أصلها، وعليكم بذات) şeklindeki rivayeti Hz. Ömer'den mevkuf olarak naklettiğini zikretmektedir.⁴³⁰

⁴²¹ Fetteñî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 134; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 95, No: 275.

⁴²² Fetteñî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 170.

⁴²³ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 297.

⁴²⁴ Fetteñî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 170.

⁴²⁵ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 143; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 150, No: 133.

⁴²⁶ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 143; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 150, No: 133.

⁴²⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 83, No: 308.

⁴²⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 83, No: 308.

⁴²⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 82-83, No: 306.

⁴³⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 82-83, No: 306.

29. الْأَرْضُونَ سَبْعٌ فِي كُلِّ أَرْضٍ نَبِيٌّ كُنَيْتُكُمْ

“Yedi yeryüzü/dünya vardır. Her birinde sizin peygamber(ler)iniz gibi peygamber(ler) vardır.”⁴⁴⁰

Aliyyü'l-Kârî, bu sözün İbn Abbas'tan rivayet edildiğini, Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ise İbn Abbas'ın sözü olduğunu belirtmektedir.⁴⁴¹

30. بَادِرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالْكَتَى قَبْلَ أَنْ تَغْلِبَ عَلَيْهِمُ الْأَلْقَابُ

“Evlatlarınıza lakap takılmadan önce onlara künye vermede acele ediniz.”⁴⁴²

Bu rivayete İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve Şevkânî kitaplarında yer vermektedirler. İbn Hacer, Dârekutnî'nin rivayeti merfû olarak eserine aldığını ancak isnadının zayıf olduğunu ve sahih olanın İbn Ömer'e ait mevkuf bir söz olduğunu söylemektedir.⁴⁴³ İbn Hibbân⁴⁴⁴ ve Süyûtî⁴⁴⁵ isnadda bulunan râvi Hubeş b. Dînar'ın kendisiyle ihticâc edilmeyen Zeyd'den rivayette bulunduğunu belirtmektedirler. Ayrıca Zehebî bu rivayetin ref'inin sahih olmadığını ifade etmiştir.⁴⁴⁶ Şevkânî⁴⁴⁷ ve Fettenî⁴⁴⁸ isnadında râvi Hubeş b. Dînar'ın olduğunu, bu sebeple sözün merfû olamayacağını söylemişlerdir. Elbânî ise rivayete uydurma demektedir.⁴⁴⁹

Tahlil ettiğimiz rivayetin isnadında cerhe uğrayan Hubeş b. Dînar'ın olduğu belirtilmiştir. Yukarıdaki ifadelerden hareketle sözün İbn Ömer'den mevkuf olduğu anlaşılmaktadır.

31. الْبِرُّ شَيْءٌ هَيِّنٌ وَجَهٌ طَلِيقٌ وَكَلَامٌ لَيِّنٌ

“İyilik, güler yüz ve yumuşak söz olmak üzere basit bir şeydir.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 58, No: 193; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 47-48.

⁴⁴¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 58, No: 193; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 47-48.

⁴⁴² Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 102; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 138, No: 74.

⁴⁴³ İbn Hacer, *Nüzhetü'l-elbâb*, I, 41.

⁴⁴⁴ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 159.

⁴⁴⁵ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 102.

⁴⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 159; Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, I, 320; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mîzân*, II, 26.

⁴⁴⁷ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 138, No: 74.

⁴⁴⁸ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 132.

⁴⁴⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zâife*, IV, 215.

⁴⁵⁰ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 73.

Aclûnî, Isfahânî ve onun dışındaki bazı kimselerin İbn Ömer'e mevkuf şekilde nisbet ettiklerini,⁴⁵¹ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ise İbn Ömer'e ait olduğunu söylemektedir.⁴⁵²

32. الْبَطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ

“Şişmanlık zekayı giderir.”⁴⁵³

Sehâvî⁴⁵⁴ (ö. 902/1497) ve Aliyyü'l-Kârî⁴⁵⁵ bu rivayetin Amr b. As (ö. 43/664) ve başka sahâbîlerin söylediği mevkuf bir hadis olduğunu belirtirler.

Sadece iki eserde rastladığımız mezkûr rivayeti her iki musannif mevkuf kabul etmektedirler.

33. الْبَلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْقَوْلِ

“İnsanın başına ne gelirse söyledikleri yüzünden gelir.”⁴⁵⁶

İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Arrâk, Aliyyü'l-Kârî ve Şevkânî gibi birçok mevzûat musannifi bu hadise kitaplarında yer vermektedirler. Söz konusu rivayet hem merfû hem de mevkuf olarak rivayet edilmektedir.

Vekî, sözü hem Hz. Hasan cihetiyle merfû hem de Abdullah b. Mes'ûd'a nispet ederek mevkuf olarak nakletmektedir.⁴⁵⁷ Beyhakî,⁴⁵⁸ (Enes b. Mâlik cihetiyle), İbn Battâ⁴⁵⁹ (ö. 387/997) ve Hatîb el-Bağdâdî⁴⁶⁰ (ö. 463/1071) (Ebû'd-Derdâ tarikiyle) merfû olarak aktarmaktadırlar. İbnül-Ca'd,⁴⁶¹ İbn Ebî Şeybe,⁴⁶² Ahmed b. Hanbel⁴⁶³

⁴⁵¹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 324.

⁴⁵² Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 73.

⁴⁵³ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 90; No: 340; a.mlf., *el-Mevzûâtü'l-suğrâ*, s. 77.

⁴⁵⁴ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 238.

⁴⁵⁵ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 90; No: 340; a.mlf., *el-Mevzûâtü'l-suğrâ*, s. 77.

⁴⁵⁶ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 84; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 249-250; İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-şerî'a*, II, 296; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 92; No: 348.

⁴⁵⁷ Vekî b. Cerrâh, Ebû Süfyan b. Melih, *Kitâbü'z-zühed*, Thk., Abdurrahman Abdulcebbâr el-Ferîvâî, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1404/1984, s. 585;587.

⁴⁵⁸ Beyhakî, *Şuabü'l-İman*, VII, 25-27 (*إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْقَوْلِ، مَا قَالَ عَبْدُ لَشَى: لَا وَاللَّهِ لَا أَفْعَلُهُ أَبَدًا إِلَّا تَرَكَ الشَّيْطَانُ كُلَّ (عَمَلِهِ وَوَلِعَ بِذَلِكَ حَتَّى يُؤْتِمَهُ*)

⁴⁵⁹ İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullâh b. Muhammed el-Ukberî, *İbtâlû'l-hiyel*, Thk., Züheyr Şâviş, Kuveyt: 2. Baskı, Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983, s. 68.

⁴⁶⁰ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, VIII, 391 (*إِنَّ الْبَلَاءَ مُوَكَّلٌ بِالْقَوْلِ، مَا قَالَ عَبْدُ لَشَى وَاللَّهِ لَا أَفْعَلُهُ أَبَدًا، إِلَّا تَرَكَ (الشَّيْطَانُ كُلَّ عَمَلٍ وَوَلِعَ بِذَلِكَ مِنْهُ حَتَّى يُؤْتِمَهُ*)

⁴⁶¹ Ali b. Ca'd, *Müsned*, s. 290, No: 1963.

⁴⁶² İbn Ebî Şeybe, *Musanef*, V, 231, No: 25547.

⁴⁶³ Ahmed b. Hanbel, *Kitâbü'z-zühed*, Thk., Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/1999, s. 134.

ve Begavî,⁴⁶⁴ Abdullah b. Mes'ûd'a isnad ederek mevkuf olarak zikretmektedirler. Beyhakî bu söze yer verirken râvi Ebû Cafer b. Ebî Fâtîma el-Mısrî'nin teferrüd ettiğini belirtmektedir.

İbn Adî, Ebû'd-Derdâ cihetiyle gelen rivayetin isnadında yer alan Muhammed b. Ebi'z-Züâzyâ'nın metrûkû'l-hadîs olduğunu ve hadislerinin yazılmayacağını belirtir.⁴⁶⁵

İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk, مَا قَالَ عَبْدُ لَشَى لَا وَاللَّهِ لَا أَفْعَلُهُ şeklinde rivayetin merfû olmadığını söylemektedirler.⁴⁶⁶ Aliyyü'l-Kâri, İbn Sem'ânî'nin bu sözü, Hz. Ali tarikiyle merfû olarak naklettiğini, Sehâvî'nin ise rivayeti zayıf bulunduğunu belirtmektedir.⁴⁶⁷

Tahlil ettiğimiz bu rivayet hem merfû hem de mevkuf olarak nakledilmektedir. Ancak Ebû'd-Derdâ tarikinde cerhe uğrayan, Enes b. Mâlik'in rivayetinde ise teferrüd eden râvi bulunmaktadır. Mevzûât musannifleri de benzer olan rivayetin ref'i'ni uygun görmemişlerdir. Ayrıca Muhaddislerin bu rivayetle ilgili hemfikir olmadıkları anlaşılmaktadır.

34. تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ فَإِنَّ تَعَلُّمَهُ لِلَّهِ خَشْيَةٌ، وَطَلَبُهُ عِبَادَةٌ، وَمُدَارَسَتُهُ تَسْبِيحٌ، وَالْبَحْثُ عَنْهُ جِهَادٌ، وَتَعْلِيمُهُ مَنْ لَا يَعْلَمُهُ صَدَقَةٌ، وَبَدَلُهُ لِأَهْلِهِ قُرْبَةٌ، لِأَنَّهُ مَعَالِمُ الْحَلَالِ وَالْحَرَامِ، وَمَنَارُ سُبُلِ الْجَنَّةِ، وَالْأَنْسُ فِي الْوَحْشَةِ، وَالصَّاحِبُ فِي الْغُرْبَةِ، وَالذَّلِيلُ عَلَى السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ، وَالسِّلَاحُ عَلَى الْأَعْدَاءِ، وَالْقُرْبُ عِنْدَ الْغُرَبَاءِ، وَالزَّيْنُ عِنْدَ الْأَجْلَاءِ، يَرْفَعُ اللَّهُ بِهِ أَقْوَامًا فَيَجْعَلُهُمْ فِي الْخَيْرِ قَادَةً يُقْتَدَى بِهِمْ، وَأَيْمَةٌ فِي الْخَيْرِ تُفْتَقَى آثَارُهُمْ، وَتُرْمَقُ أَعْمَالُهُمْ وَيُنْتَهَى إِلَيْ رَأْيِهِمْ، تَرَّغَبَ الْمَلَائِكَةُ فِي خُلَّتِهِمْ وَبَاجَنَحَتِهَا تَمَسُّحُهُمْ، وَفِي صَلَاتِهَا تَسْتَعْفِرُ لَهُمْ، حَتَّى كُلُّ رَطْبٍ وَيَابِسٍ يَسْتَعْفِرُ لَهُمْ، حَتَّى الْجِبْتَانُ فِي الْبَحْرِ وَهَوَامُهُ، وَسَبَاعُ الْبَرِّ وَأَنْعَامُهُ، وَالسَّمَاءُ وَتُجُومُهَا، إِنَّ الْعِلْمَ حَيَاةُ الْقَلْبِ مِنَ الْجَهْلِ، وَمَصَابِيحُ الْأَبْصَارِ فِي الظُّلْمِ، وَفُؤَّةُ الْأَبْدَانِ مِنَ الضَّعْفِ، يَبْلُغُ بِهِ الْعَبْدُ مَنَازِلَ الْأَبْرَارِ، وَمَجَالِسُ الْمُلُوكِ، وَالذَّرَجَاتُ الْعُلَى فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ، وَالْفِكْرُ فِيهِ يُعَدُّ بِالصِّيَامِ، وَمُدَارَسَتُهُ بِالْقِيَامِ، بِهِ يُطَاغِ اللَّهُ، وَبِهِ يُعْبَدُ، وَبِهِ يُعْمَلُ الْخَيْرُ، وَبِهِ تُوصَلُ الْأَرْحَامُ، وَبِهِ يُعْرَفُ الْحَلَالُ وَالْحَرَامُ، يُلْهَمُهُ السُّعْدَاءُ وَيُحْرِمُهُ الْأَشْقِيَاءُ

“İlim öğreniniz. Çünkü ilmin Allah için öğrenilmesi haşyettir. İlimin talep edilmesi ibadet, ders yapılması tesbih, araştırma yapılması cihad, bilmeyene öğretilmesi sadakadır...”⁴⁶⁸

⁴⁶⁴ Begavî, *Şerhu's-sünne*, XIII, 141.

⁴⁶⁵ İbn Adî, *el-Kâmil*, VII, 428.

⁴⁶⁶ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 84; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 249-250; İbn Arrâk, *Tenzihü 'ş-şerî'a*, II, 296.

⁴⁶⁷ Aliyyü'l-Kâri, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 92, No: 348.

⁴⁶⁸ İbn Arrâk, *Tenzihü 'ş-şerî'a*, I, s. 281-282.

Bu rivayeti mevzûât musanniflerinden sadece İbn Arrâk eserine almaktadır. Söz Ebû Tâlib el-Mekkî⁴⁶⁹ (ö. 386/996), Ebû Nuaym,⁴⁷⁰ İbnü'l Cevzî,⁴⁷¹ İbn Kudâme el-Makdîsî⁴⁷² (ö. 689/1290) ve İbn Bişrân⁴⁷³ (ö. 430/1038) tarafından Muaz b. Cebel'e isnad edilerek mevkuf olarak nakledilmektedir. Gazzâlî de rivayeti Muaz b. Cebel'e mevkuf şekilde isnad etmekte, merfû olarak da gördüğünü ifade etmektedir.⁴⁷⁴ İbn Arrak, İbn Abdilber'in sözü merfû olarak tahrir ettiğini bunun isnadının güçlü olmadığını, Muaz b. Cebel'den mevkuf olarak da rivayet edildiğini söylediğini belirtmektedir.⁴⁷⁵

Bu bilgilerden yola çıkılarak rivayetin Muaz b. Cebel'e ait olduğu anlaşılmaktadır.

35. تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تَسُودُوا

“Evlenmeden önce fıkıh (ilim) öğreniniz.”⁴⁷⁶

Aliyyü'l-Kârî bu rivayete yer vermektedir. Sözü başta Buhârî⁴⁷⁷ olmak üzere Vekî,⁴⁷⁸ İbn Ebî Şeybe,⁴⁷⁹ Ebû Hayseme⁴⁸⁰ (ö. 234/849), Hattâbî,⁴⁸¹ Dârimî⁴⁸² (ö. 255/869) ve Beyhakî⁴⁸³ gibi muhaddisler Hz. Ömer'e nispet ederek mevkuf olarak nakletmektedirler.

⁴⁶⁹ Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atiyye el-Acemî, *Kûtübü'l-kulûb* (I-II), Thk., Âsım İbrahim Keyâlî, Beyrut: 2. Baskı, Dâru'l Kütübü'l-İlmiyye, 1426/2005, I, 233.

⁴⁷⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, I, 239.

⁴⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *et-Tebşıra*, Nşr., Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406/1986, II, 193, Müellif kısa ve bazı lafızları farklı olan şu rivayeti aktarmaktadır. (تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ فَإِنَّ تَعَلَّمَ لِلَّهِ خَيْرٌ، وَطَلَبُهُ عِبَادَةٌ، وَمُدَارَسَتُهُ تَسْبِيحٌ.) (وَالْبَحْثُ عَنْهُ جِهَادٌ، وَتَعْلِيمُهُ لِمَنْ لَا يَعْلَمُهُ صَدَقَةٌ، وَبَدَلُهُ لِأَهْلِهِ قُرْبَةٌ، وَهُوَ الْأَنْسُ فِي الْوَحْدَةِ وَالصَّاحِبُ فِي الْخَلْوَةِ)

⁴⁷² İbn Kudâme, Ebû'l-Abbas Ahmed b. Abdirrahman el-Makdîsî, *Muhtasarü Minhâci'l-kâsüdîn*, Thk., Muhammed Ahmed Dehmân, Dimaşk: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1398/1978, s. 15, Müellif, İbnü'l-Cevzî ile aynı rivayete yer vermektedir.

⁴⁷³ İbn Bişrân, Ebû'l Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah, *el-Emâlî*, Thk., Ahmed b. Süleyman, Riyad: Dâru'l-Vatan, 1420/1990. s. 21.

⁴⁷⁴ Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-dîn*, I, 11.

⁴⁷⁵ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, I, s. 281-282.

⁴⁷⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 96, No: 369.

⁴⁷⁷ Buhârî, “İlim”, 72.

⁴⁷⁸ Vekî, *Zühd*, s. 327-328.

⁴⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, V, 284, No: 26116.

⁴⁸⁰ Ebû Hayseme, *Kitâbü'l-ilm*, s. 8.

⁴⁸¹ Hattâbî, *Kitâbü'l-uzle* s. 83. Müellif biraz daha uzun olan şu rivayete yer vermektedir. تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تَسُودُوا. يُرِيدُ أَنْ مَنْ لَمْ يَخْدَمْ الْعِلْمَ فِي صِغَرِهِ اسْتَحْيَى أَنْ يَخْدُمَهُ فِي كِبَرِ السِّنِّ وَإِذْ رَأَى السُّؤْدِ

⁴⁸² Dârimî, “Mukaddime”, 26.

⁴⁸³ Beyhakî, *Medhal*, I, 265; a.mlf., *Şuabü'l-îmân*, III, 206.

Mevzûat musannifleri Aliyyü'l-Kârî, Fettenî ve Ahmed b. Abdülkerim Gazzî de Hz. Ömer'in sözü olduğunu belirtmektedirler.⁴⁸⁴

Yukarıdaki ifadelerden hareketle rivayetin Hz. Ömer'den mevkuf olduğu ancak sözün ref edilmesi sebebiyle mevzûatta yer aldığı anlaşılmaktadır.

36. جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَوْصِنِي، قَالَ: «تَعْبُدُ اللَّهَ. . .»

“Bir adam Hz. Peygamber'e gelerek bana nasihatta bulun dedi: Resûlullah Allah'a ibadet et... dedi”⁴⁸⁵

İbnü'l-Kayserânî, bu rivayetin Hz. Ömer'in sözü olduğunu ifade etmektedir.⁴⁸⁶

37. جُبِلَتْ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغْضِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا

“Kalpler iyilik yapanlara karşı sevgi, kötülük yapanlara karşı nefret duyacak yapıda yaratılmıştır.”⁴⁸⁷

Aliyyü'l-Kârî bu hadise eserinde yer vermektedir. Söz hem merfû hem de mevkuf şekilde aktarılmaktadır. Ebû Nuaym,⁴⁸⁸ Kudâî⁴⁸⁹ (ö. 454/1062), ve Mâverdî,⁴⁹⁰ (İbn Mes'ûd'dan) merfû olarak nakletmektedirler. İbn Adî,⁴⁹¹ Ebü's-Şeyh b. Hayyân⁴⁹² ve Beyhakî⁴⁹³ rivayeti İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak aktarmaktadırlar.

⁴⁸⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 96, No:369; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 81; Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, 19; Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 78.

⁴⁸⁵ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 177-178.

⁴⁸⁶ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 177-178.

⁴⁸⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 102, No: 391.

⁴⁸⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, IV, 121.

⁴⁸⁹ Kudâî, *Müsnedü's-şihâb*, I, 350-351.

⁴⁹⁰ Mâverdî, *Edebü'd-dünya ve 'd-dîn*, s. 183.

⁴⁹¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, III,98.

⁴⁹² Ebü's-Şeyh b. Hayyân, *Kitâbü'l-emsâl*, I, 195-196.

⁴⁹³ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, XI, 306-307-308.

İbnü'l-Cevzî⁴⁹⁴ ve Sehâvî⁴⁹⁵ hadisin merfû ve mevkuf olarak bâtil olduğunu, Süyûtî⁴⁹⁶ ve Müttakî el-Hindî⁴⁹⁷ mevkuf olarak tashih edildiğini ifade etmişlerdir. Elbânî ise rivayeti mevzû olarak değerlendirmiştir.⁴⁹⁸

38. حَذْفُ السَّلَامِ سُنَّةٌ

“(Namazda) selâmu kısa kesip uzatmamak sünnettir.”⁴⁹⁹

Bu rivayeti Aliyyü'l-Kârî eserine almıştır. İbn Huzeyme⁵⁰⁰ (ö. 311/924), Hâkim⁵⁰¹ (ö. 405/1014) ve Beyhakî⁵⁰² eserlerinde hadisi hem merfû hem de mevkuf şekilde nakletmektedirler.

Ahmed b. Hanbel⁵⁰³ ve Ebû Dâvud⁵⁰⁴ (ö. 275/889) sözü Ebû Hüreyre cihetiyle merfû olarak aktarırlar. Tirmîzî,⁵⁰⁵ İclî⁵⁰⁶ (ö. 261/875), Bezzâr⁵⁰⁷ (ö. 292/905) ve Begavî⁵⁰⁸ hadisi Ebû Hüreyre'den mevkuf olarak nakletmektedirler.

Yahyâ b. Maîn⁵⁰⁹ (ö. 233/847) ve Ebû Dâvud merfû olarak söze yer verirken İsa b. Yunus'un şöyle dediğini belirtirler: İbnü'l-Mübârek'in (ö. 181/797) bu rivayeti merfû nakletme konusunda bizi nehyettiğini, Firyâbî'nin ise Mekke'den döndükten sonra hadisi merfû rivayet etmeyi bıraktıklarını ve Ahmed b. Hanbel'in kendilerini bundan nehyettiğini ifade etmektedirler.⁵¹⁰

⁴⁹⁴ Aclûnî, *Kesfû'l-hafâ*, I, 381.

⁴⁹⁵ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, I, 280-281.

⁴⁹⁶ Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed, *el-Fethu'l-kebîr fî zammi'z-ziyâde ile'l-Câmi'i's-sağîr* (I-III), Thk., Yûsuf Nebhânî, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1423/2003, II, 57.

⁴⁹⁷ Müttakî el-Hindî, Alâaddün Ali b. Hüsameddin İbn Kâdihân, *Kenzü'l-ummâl fî Süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (I-XVI) Thk., Bekrî Hayyânî-Saffet Sekka, yy.: 5. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981, XVI, 115.

⁴⁹⁸ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdisi'z-zaîfe*, II, 65.

⁴⁹⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 112, No: 421.

⁵⁰⁰ İbn Huzeyme, *Sahîh*, I, 362.

⁵⁰¹ Hâkim en-Nisâbü'rî, *Müstedrek*, I, 355. Müslim'in şartlarına göre sözün sahih olduğunu belirtir.

⁵⁰² Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, I, 182, وَهُوَ أَنْ لَا يَمُدَّ السَّلَامَ وَيَحْدِفُهُ şeklinde bu rivayete yer vermektedir.

⁵⁰³ Ahmed b. Hanbel, XVI, 515, No: 10885.

⁵⁰⁴ Ebû Dâvud, “Salat”, 4.

⁵⁰⁵ Tirmîzî, “Salat”, 297, Hükümü açısından hasen-sahih tabirini kullanır.

⁵⁰⁶ İclî, *Târîhu's-sikât*, s. 513.

⁵⁰⁷ Bezzâr, *el-Müsnedü'l-kebîr*, XIV, 296.

⁵⁰⁸ Begavî, *Şerhu's-sünne*, III, 92; III, 209.

⁵⁰⁹ Yahyâ b. Maîn, *Târîhu İbn Maîn*, III, 89.

⁵¹⁰ Ebû Dâvud, “Salat”, 4.

Dârekutnî hadis için sahih olanın mevkuf,⁵¹¹ İbn Kattân ise merfû ve mevkuf olmasının sahih olmadığını belirtmiştir.⁵¹²

Sonuç olarak, muhaddisler rivayeti eserlerine hem merfû hem de mevkuf olarak almaktadırlar. Ancak bazı muhaddisler söz konusu rivayetin ref'inden nehyetmişlerdir. Bu hadis nakil formunda problem bulunması sebebiyle eserlerde yer almaktadır.⁵¹³

39. الحجر الأسود في أرضه

“Hacerü'l-esved kendi toprağındadır.”⁵¹⁴

Bu rivayetin İbn Abbas veya azatlı kölesi İkrîme'nin sözü olduğu ifade edilmektedir.⁵¹⁵

40. الحَزْمُ سُوءُ الظَّنِّ

“Kesin ifadeler (insanlar hakkındaki) sû-i zandır.”⁵¹⁶

Hz. Ali'den mevkuf bir söz olduğu zikredilmektedir.⁵¹⁷

41. خَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ رَجُلٌ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ

“(Hz. Peygamber) büyük veya küçük abdesti bozmak için çıktı. Bir adam O'na selam verdi, fakat Hz. Peygamber selamı almadı.”⁵¹⁸

Bu rivayeti İbnül-Kayserânî eserine almıştır. Yahyâ b. Maîn isnadda bulunan râvi Muhammed için “leyse bişey” ifadesini kullanmaktadır. İbnü'l-Kayserânî ise İbn Ömer'e ait bir fiil olduğunu belirtir.⁵¹⁹

Sadece İbnü'l-Kayserânî'nin kitabında rastladığımız sözün isnadında bulunan râvi Muhammed cerhe uğramıştır. Bu sebeple rivayetin İbn Ömer'den mevkuf olduğu anlaşılmaktadır.

⁵¹¹ Dârekutnî, *İlel*, IX, 245-246.

⁵¹² Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 112, No: 421; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 361.

⁵¹³ Bu rivayetle ilgili geniş bilgi için bkz. Çap, *Merfû-Mevkuf İlişkisi*, s. 256.

⁵¹⁴ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 127.

⁵¹⁵ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 127.

⁵¹⁶ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 128.

⁵¹⁷ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 128.

⁵¹⁸ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 95.

⁵¹⁹ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 95.

42. خَلَا لَكَ الْجَوُّ فَبِيضِي وَاصْفُورِي ... وَنَقَّرِي مَا شِئْتِ أَنْ تُنْقَرِي⁵²⁰

Tercüme edemedik.

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu rivayetin Hz. Ali'den mevkuf olduğunu zikretmektedir.⁵²¹

43. خِيَارُ الْبِرِّ عَاجِلُهُ

“En hayırlı iyilik, hemen yapılanıdır.”⁵²²

Bu rivayetin İbn Abbas'tan mevkuf olduğu ifade edilmektedir.⁵²³

44. الْخَطْبُ يَسِيرٌ

“İş (hal, durum) kolaydır.”⁵²⁴

Aclûnî, İmam Mâlik, Şâfiî ve Beyhakî'nin bu sözü Hz. Ömer'den mevkuf olarak rivayet ettiklerini belirtmektedir.⁵²⁵ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî de Beyhakî'yi zikretmeksizin aynı ifadelerle yer vermektedir.⁵²⁶

45. دَوَاءُ الْعَيْنِ تَرَاكَ مَسِيهَا

“Gözün tedavisi, ona dokunmamadır.”⁵²⁷

Muhammed el-Emîr el-Kebîr ve Kâvukci bu sözün Hz. Peygamber'e ait olmadığını söylemekte, Muhammed el-Emîr el-Kebîr, ayrıca Ebû Saîd el-Hudrî'den rivayet edildiğini belirtmektedir.⁵²⁸

46. الدِّرْهُمُ رَبًّا أَشَدُّ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ سِتَّةٍ وَثَلَاثِينَ زَنِيَةً فِي الْحَطِيمِ

“Bir dirhem faiz Allah katında Kabenin Hatîminde otuz altı zina suçundan daha günahtır.”⁵²⁹

⁵²⁰ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 93.

⁵²¹ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 93.

⁵²² Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 94; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 56.

⁵²³ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 94; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 56.

⁵²⁴ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 92-93.

⁵²⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 436.

⁵²⁶ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 92-93.

⁵²⁷ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 61; Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 82.

⁵²⁸ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 61; Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 82.

⁵²⁹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 247; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 128.

Rivayeti İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî eserlerine almaktadırlar. Dârekutnî, الْحَطِيم kelimesine mukabil الْخَطِيئَةَ sözcüğünü kullanarak Abdullah b. Hanzala cihetiyle Hz. Peygamber'e isnad etmektedir. Ayrıca O, “*Otuz üç defa zina yapmam Allah'ın faiz olarak aldığı ve yediğimi bildiği bir dirhem faizden bana daha sevimlidir*” sözünü Ka'b'dan (ö. 25/646) mevkuf olarak nakletmektedir.⁵³⁰

İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî sözün Ka'b'tan rivayet edildiğini belirttikten sonra hadisi, dipnotta verdiğimiz şekliyle Ka'b'a nispet ederek zikretmektedirler. Her iki musannif de Dârekutnî'nin hadis için mevkuf olması daha sahih dediği ifadesine yer vermişlerdir.⁵³¹

Ebû Hâtim er-Râzî (ö. 327/938) ve Süyûtî merfu rivayetin isnadında yer alan râvi Leys'in muzdaribü'l-hadîs olduğunu ifade etmektedirler.⁵³² Rivayeti eserine almış olan Mevsilî, İbnü'l-Cevzî'nin görüşüne yer vererek Ka'b'tan mevkuf olarak kabul ettiğini göstermektedir.⁵³³

Rivayet Dârekutnî'nin eserinde merfû olarak nakledilmekte ancak Ebû Hâtim er-Râzî ve Süyûtî isnadda yer alan Leys'i cerh etmektedirler.

47. الدُّنْيَا حَلَالُهَا حِسَابٌ، وَحَرَامُهَا عَذَابٌ

“*Dünyada bulunan helal şeylerin hesabı, haram şeylerin ise azabı vardır.*”⁵³⁴

Fettenî bu rivayetin İbn Abbas'tan mevkuf munkatı olduğunu, *İhyâ* adlı eseri tahrir eden musannifin bu sözü merfû olarak bulamadığını belirtmektedir.⁵³⁵ Muhammed el-Hût, Beyhakî'nin rivayeti mevkuf ve isnadının munkatı olarak aktardığını ifade etmektedir.⁵³⁶

⁵³⁰ Dârekutnî, *Sünen*, III, 404-405 (لَأَنْ أَزْنِي ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ زَنْبِيَّةً، أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَكُلَ دِرْهَمًا مِنْ رَبَا يَعْلَمُ اللَّهُ تَعَالَى أَنِّي) (أَكَلْتُهُ أَوْ أَخَذْتُهُ وَهُوَ رَبَا).

⁵³¹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 247-248; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 128. (لَأَنْ أَزْنِي أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَكُلَ دِرْهَمًا) (مِنْ رَبَا).

⁵³² İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 247-248; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 128.

⁵³³ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 137, No: 118.

⁵³⁴ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 174; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 125.

⁵³⁵ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 174.

⁵³⁶ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 125.

48. ذَكَاهُ الْجَنِينِ ذَكَاهُ أُمِّهِ إِذَا أُشْعِرَ، وَلَكِنَّهُ يُذْبِحُ حَتَّى يُنْصَبَ مَا فِيهِ مِنَ الدَّمِ

“Cenin tüylendiğinde annesinin boğazlanması, onun da boğazlanması demektir (Cenin ayrıca boğazlanması gerekmez). Fakat içindeki kanın akması için boğazlanır.”⁵³⁷

Söze İbnü'l-Kayserânî yer vermektedir. İbn Hibbân, rivayetin İbn Ömer'in sözü olduğunu ifade etmektedir.⁵³⁸ İbn Kayserânî ise İbn Ömer'in sözü olduğunu söylemekte ve Zührî'den de (ö. 124/742) rivayet edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca İbnü'l-Kayserânî râvi Muhammed'in mevkufı merfû, mürselleri müsned aktardığını söyleyerek onu cerh etmiştir.⁵³⁹ Deylemî ise İbn Ömer'den merfû olarak nakletmektedir.⁵⁴⁰ Mevsilî de *el-Vukûf ale'l mevkuf* adlı eserinde bu rivayete yer vermektedir.⁵⁴¹

İncelediğimiz bu söze hadis kitaplarında çok fazla rastlanmamaktadır. İbnü'l-Kayserânî isnadda yer alan Muhammed isimli râviyi tenkid etmektedir. Buradan hareketle rivayetin İbn Ömer'den mevkuf kabul edildiği anlaşılmaktadır.

49. ذَهَبَ النَّاسُ وَبَقِيَ النَّسْنَسُ

“İnsanlar gitti. Nisnâslar (İnsana benzeyen ama insan olmayan kimseler) kaldı.”⁵⁴²

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî sözün Ebû Hüreyre'ye ait olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca musannif buna benzer bir sözün İbn Abbas'tan rivayet edildiğini belirtmektedir.⁵⁴³

50. رَمِيَّةٌ مِنْ غَيْرِ رَامٍ

“Okçu olmayanın atışı (gibi).”⁵⁴⁴

Aclûnî ve Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, Beyhakî'nin bu sözü İbn Abbas'tan mevkuf olarak tahrir ettiğini ifade etmektedirler.⁵⁴⁵

⁵³⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s.192.

⁵³⁸ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 275.

⁵³⁹ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 192.

⁵⁴⁰ Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb*, II, 246.

⁵⁴¹ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 43, No: 19.

⁵⁴² Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 103.

⁵⁴³ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 103.

⁵⁴⁴ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 108.

⁵⁴⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 499; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 108.

51. الرَّبَّابُ سَبْعُونَ أَبَا أَصْغَرُهَا عِنْدَ اللَّهِ كَالَّذِي يَنْكُحُ أُمَّهُ

“Faiz yetmiş çeşittir. Allah katında faizin en küçüğünün günahı annesiyle zina etmiş gibidir.”⁵⁴⁶

İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî, Buhârî'nin bu sözü Abdullah b. Selâm'dan mevkuf şekilde rivayet ettiğini zikretmektedirler.⁵⁴⁷

52. زَكَاةُ الْخَلِيِّ عَارِيَّتُهُ

“Takının zekâtı borç olarak verilmesidir.”⁵⁴⁸

Aliyyü'l-Kârî bu rivayete eserinde yer vermektedir. Abdürrezzâk es-San'ânî⁵⁴⁹ ve İbn Ebî Şeybe⁵⁵⁰ rivayeti Şa'bi'ye (ö. 104/722) maktû olarak isnad etmektedir.

Beyhakî bu sözü İbn Ömer'e mevkuf olarak, farklı bir eserinde İbn Ömer ve İbn Müseyyib'e (ö. 94/713) mevkuf ve maktû olarak nispet etmektedir.⁵⁵¹ Aliyyü'l-Kârî sözün İbn Ömer'den rivayet edildiğini, Beyhakî'nin (*Takıların zekâtı yoktur*) şeklindeki bu sözün merfû olarak rivayet edildiği halde “aslı yoktur ve bâtıdır” diyerek ref'i'nin uygun olmadığını söylediğini belirtmiştir. Diğer bir mevzuat eserinde Aliyyü'l-Kârî⁵⁵² ve Ahmed b. Abdülkerim Gazzî,⁵⁵³ bunun İbn Ömer'in sözü olduğunu belirtmişlerdir. Muhammed el-Emîr el-Kebîr, bu rivayetin merfû olmadığını, İbn Ömer'e ait mevkuf bir hadis olduğunu belirtmektedir.⁵⁵⁴ Kâvukci sadece sözün merfû olmadığını söylemekle iktifa etmektedir.⁵⁵⁵

53. زَمْرَمٌ شِفَاءٌ

“Zemzem şifadır.”⁵⁵⁶

⁵⁴⁶ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 245-247; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 126-127; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 136, No: 117.

⁵⁴⁷ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 245-247; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 126-127.

⁵⁴⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 131, No:495.

⁵⁴⁹ Abdürrezzâk es-San'ânî, *Musannef*, IV, 81, No: 7045 (زَكَاةُ الْخَلِيِّ؟ فَقَالَ: زَكَاةُ عَارِيَّتُهُ).

⁵⁵⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, II, 384, No: 10184.

⁵⁵¹ Beyhakî, *es-Sünenü's-sağîr*, II, 55; a.mlf., *Ma'rifetü's-sünen*, VI, 143.

⁵⁵² Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 131, No:495; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 107.

⁵⁵³ Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 110.

⁵⁵⁴ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 66.

⁵⁵⁵ Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 91.

⁵⁵⁶ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 109-110.

Aclûnî ve Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu rivayetin Muaviye'den mevkuf olarak nakledildiğini zikretmektedirler.⁵⁵⁷

54. رَوَى اللَّهُ التَّوَانِي بِالْكَسَلِ فَوُلِدَ بَيْنَهُمَا الْفَاقَةُ

“Allah gevşeklikle tembelliği evlendirdi ve bu evlilikten fakirlik ve yoksulluk doğdu.”⁵⁵⁸

Bu rivayeti İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Arrâk ve Şevkânî eserlerine almaktadırlar. Hatîb el Bağdâdî bu sözü Enes b. Mâlik'ten merfû olarak rivayet etmekte, isnadda bulunan Muhammed b. Ömer'in çok zayıf bir râvi olduğunu ifade etmektedir.⁵⁵⁹ İbnü'l-Cevzî bu sözün sahih olmadığını, “Allah acizlik ve gevşekliği nikahladı ve bu nikahtan yokluk doğdu - تَكَحَّ الْعَجْزُ التَّوَانِي فَوُلِدَ بَيْنَهُمَا الْعَدَامَةُ -” şeklindeki benzer bir sözün Amr b. As'tan rivayet edildiğini belirtmiştir.⁵⁶⁰ Süyûtî,⁵⁶¹ İbn Arrâk⁵⁶² ve Şevkânî⁵⁶³ bu rivayetin Hz. Peygamber'e isnad edilmesinin doğru olmadığını, Amr b. As'tan mevkuf olarak bilindiğini ifade etmektedirler. Fettenî ise ref'i'nin sahih olmadığını Amr b. As'tan mevkuf bir söz olduğunu belirtir.⁵⁶⁴ Rivayete eserinde yer veren Mevsilî, İbnü'l-Cevzî'nin açıklamasına yer vermiş ve sözü Amr b. As'tan mevkuf kabul etmiştir.⁵⁶⁵

55. سَأَرَاهُ - أَيُّ الْهَلَالِ - وَأَنَا مُسْتَلِقٌ عَلَى فِرَاشِي

“Ben yatağıma sırt üstü uzanmışken hilali- göreceğim”⁵⁶⁶

Sehâvî, Aclûnî ve Muhammed el-Hût bu sözün Hz. Ömer'e ait olduğunu belirtmektedirler.⁵⁶⁷

⁵⁵⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 503; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 109-110.

⁵⁵⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III,142; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 275; İbn Arrâk, *Tenzihü 'ş-şerî'a*, II, 287; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 242, No: 73.

⁵⁵⁹ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 38.

⁵⁶⁰ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III,142,

⁵⁶¹ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 275.

⁵⁶² İbn Arrâk, *Tenzihü 'ş-şerî'a*, II, 287.

⁵⁶³ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 242, No: 73.

⁵⁶⁴ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 135.

⁵⁶⁵ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 80, No: 57.

⁵⁶⁶ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 158.

⁵⁶⁷ Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-hasene*, s. 382; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I,512; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 158.

“Doğurgan siyahi bir kadın, doğurgan olmayan zarif ve güzel bir kadından daha hayırlıdır.”⁵⁶⁸

Aliyyü'l-Kârî, Ezherî'nin rivayeti merfû şekilde tahrir ettiğini, onun dışındakilerin ise Hz. Ömer'den mevkuf olarak naklettiklerini belirtmektedir.⁵⁶⁹

57. السَّعِيدُ مَنْ وَعَظَ بِغَيْرِهِ

“Mutlu kişi, başkasından ibret alan kimsedir.”⁵⁷⁰

Bu rivayete Aliyyü'l-Kârî ve Şevkânî eserlerinde yer vermektedirler. Söz hem merfû hem de mevkuf olarak rivayet edilmektedir. İbn Mâce⁵⁷¹ (ö. 273/887), Beyhakî⁵⁷² (Ebû Hüreyre tarikiyle) ve Mâverdî⁵⁷³ (ö. 450/1058), (Ukbe b. Âmir cihetiyle) merfû olarak naklederken; Müslim⁵⁷⁴ (ö. 261/875), Ebû Nuaym el-İsfahânî⁵⁷⁵ (ö. 430/1038), İbn Abdilber⁵⁷⁶ (ö. 463/1071) ve İbnü'l-Cevzî⁵⁷⁷ hadisi Abdullah b. Mes'ûd'a isnad ederek mevkuf şekilde rivayet etmektedirler.

Ma'mer b. Râşid,⁵⁷⁸ Taberânî⁵⁷⁹ ve Beyhakî⁵⁸⁰ aynı konu hakkında ancak daha uzun rivayetlere yer vererek Abdullah b. Mes'ûd'a nispet ederek mevkuf şekilde nakletmektedirler.

⁵⁶⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 136, No: 511.

⁵⁶⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 136, No: 511.

⁵⁷⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 134, No: 504; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 256, No: 119.

⁵⁷¹ İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (ö. 273/888), *Sünen* (I-II), Thk., M. Fuâd Abdülbâkî, yy.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts., “İftitâhu'l-kitâb fi'l-îmân”, 7.

⁵⁷² Beyhakî, *el-İ'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd*, Thk., Ahmed İsam el-Kâtib, Beyrut: Dârü'l-Âfâki'l-Cedîde, 1401, s. 139.

⁵⁷³ Mâverdî, *el-Emsâl ve'l-hikem*, 192.

⁵⁷⁴ Müslim, “Kader”, 1 (الشَّقِيُّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَالسَّعِيدُ مَنْ وَعَظَ بِغَيْرِهِ) şeklinde zikredilmektedir.

⁵⁷⁵ Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh, *Ma'rifetü's-sahâbe* (I-VII), Thk., Ahmed b. Yusuf el-Azâzî, Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419/1998, II, 293.

⁵⁷⁶ İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn b. Abdullâh, *et-Temhîd limâ fi'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd* (I-XXIV), Thk., Mustafa b. Ahmed el-Ulvâ-Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî, Magrib: Vüzâratü Umûmî'l-Evkâf ve'ş-Şü'ûni'l-İslâmiyye, 1387, XVIII, 102.

⁵⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, *Sifatü's-safve* (I-II), Thk., Ahmed b. Ali, Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1421/2000, I, 154.

⁵⁷⁸ Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve es-San'ânî, *el-Câmi* (eser Abdürrezzâk'ın *el-Musanef*'iyle birlikte yayımlanmıştır), (I-XI), Thk., Habîbürrahmân el-A'zamî, Pakistan: 2. Baskı, el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983, XI, 116 (وَإِنَّ السَّعِيدَ مَنْ وَعَظَ بِغَيْرِهِ) uzun bir metnin parçasıdır.

⁵⁷⁹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, VIII, 31; a.mlf., *el-Mu'cemü'l-kebîr*, III, 174 (وَإِنَّ السَّعِيدَ مَنْ وَعَظَ بِغَيْرِهِ) uzun bir metnin parçası olarak zikredilmektedir.

⁵⁸⁰ Beyhakî, *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ*, Thk., Muhammed Ziyaurrahmân A'zamî, Kuveyt: Dârü'l-Hulefâ lil Kütübi'l-İslâmî, ts. s. 185 (وَإِنَّ السَّعِيدَ مَنْ وَعَظَ بِغَيْرِهِ فَاتَّبِعُوا وَلَا تَبْتَدِعُوا الْأُمُورَ مُحَدِّثَاتِهَا, وَإِنَّ الشَّقِيَّ مَنْ شَقِيَ فِي بَطْنِ أُمِّهِ وَإِنَّ السَّعِيدَ مَنْ وَعَظَ بِغَيْرِهِ فَاتَّبِعُوا وَلَا تَبْتَدِعُوا

Aliyyü'l-Kârî, İbn Mace ve Beyhakî'nin sözü Abdullah b. Mes'ûd'dan mevkuf, Saîd b. Mansûr'un, İbn Ömer'den mevkuf olarak tahrir ettiğini zikretmektedir (İbn Mâce'nin eserinde bu rivayeti İbn Mes'ûd'dan merfû şekilde tespit edebildik).⁵⁸¹

Sehâvî, rivayeti Müslim'in Abdullah b. Mes'ûd'dan mevkuf olarak naklettiğini, Kuzâî'nin Abdullah b. Mes'ûd, Bezzâr'ın Ebû Hüreyre kanalıyla merfû aktardığı ve isnadına sahih dediği (السعيد من سعد في بطن أمه) şeklindeki rivayete yer verdiğini zikretmektedir.⁵⁸²

Şevkânî ise San'ânî'nin rivayete mevzû dediğini ifade etmiştir.⁵⁸³ Fettenî merfû rivayetin isnadında iki zayıf râvinin bulunduğunu ve bu sebeple İbnü'l-Cevzî'nin söze uydurma dediğini belirtmektedir.⁵⁸⁴

İncelediğimiz bu rivayet muhaddisler tarafından hem merfû hem de mevkuf olarak nakledilmektedir. Bazı musannifler söze sahih derken bazıları ref'i'nin uydurma olduğunu söylemişlerdir. Merfû rivayetin isnadında hem cerh edilen râviler yer almakta hem de musanniflerin geneli sözü uydurma olarak değerlendirmektedirler.

58. السَّفَرُ يَسْفِرُ عَنِ أَخْلَاقِ الرِّجَالِ

“Yolculuk insanların ahlâkını ortaya çıkarır.”⁵⁸⁵

Hiz. Ömer'den mevkuf olduğu zikredilmektedir.⁵⁸⁶

59. شَهَادَةُ الْبِقَاعِ لِلْمُصَلِّي

“Namaz kılana, namaz kıldığı yer şahitlik eder.”⁵⁸⁷

Aliyyü'l-Kârî bu rivayetin Ebü'd-Derdâ başta olmak üzere bazı sahâbe ve tâbiünden rivayet edildiğini belirtmektedir.⁵⁸⁸ Muhammed el-Emîr el-Kebîr bu sözün merfû hadis olmadığını, bazı sahâbe ve tâbiünden rivayet edildiğini zikretmektedir.⁵⁸⁹

⁵⁸¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 134, No: 504.

⁵⁸² Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 387-388.

⁵⁸³ Şevkânî, (السعيد من سعد في بطن أمه) şeklinde rivayetin isnadında iki zayıf râvinin bulunduğunu belirtmektedir. *el-Fevaidü'l-mecmûa*, s. 256, No: 119.

⁵⁸⁴ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 200.

⁵⁸⁵ Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 97; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 163.

⁵⁸⁶ Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 97; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 163.

⁵⁸⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 142, No: 542; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 70.

⁵⁸⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 142, No: 542.

⁵⁸⁹ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 70.

“Kış mü’minin baharıdır.”⁵⁹⁰

Aclûnî bu rivayetin şâhidlerinin bulunduğunu ve rivayetin “hasen li-gayrihi” olduğunu belirtmektedir.⁵⁹¹ Muhammed el-Hût bu sözün farklı lafızlarla rivayet edildiğini ve hepsinin zayıf olduğunu, Beyhakî’nin, Ebû Saîd veya Ebû Hüreyre’den mevkuf olarak rivayet ettiğini ifade etmektedir.⁵⁹²

61. صِعَاذُ قَوْمٍ كِبَارُ آخَرِينَ

“Bir toplumun küçükleri sonraki neslin büyükleridir.”⁵⁹³

Aliyyü’l-Kârî bu hadisin sahâbeden birinin sözü olduğunu ifade eder.⁵⁹⁴ Sadece Aliyyü’l-Kârî’nin tahric ettiği bu rivayetin mevkuf olduğu ancak hangi sahâbîye ait olduğu bilinmemektedir.

62. الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ أَفْضَلُ مِنْ عَثْقِ الرَّقَابِ

“Peygamber’e salavât getirmek köle azad etmekten daha faziletlidir.”⁵⁹⁵

Bu rivayete Aliyyü’l-Kârî eserinde yer vermiştir. Sehâvî, Aliyyü’l-Kârî ve Aclûnî, Teymî’nin, hadise Hz. Ebû Bekir’den (ö. 13/634) rivayet ederek yer verdiğini, ondan da İbn Asâkir’in (ö. 571/1176) rivayet ettiğini söylemektedirler. Nemîrî, İbn Başkuvâl ve diğer bazı kimselerin “salât” kavramına mukâbil “selâm” kelimesini kullanarak Teymî’den rivayet ettiklerini, İbn Hacer’in (ö. 852/1449) bu rivayetin Hz. Peygamber’e isnad edilen bir iftira olduğunu söylediğini belirtmektedir. *en-Nücem* isimli eserde ise bu rivayetin sadece Hz. Ebû Bekir’in sözü olarak sabit olduğu ifade edilmekte ve Hz. Ebu Bekir’den mevkuf olarak sabit olduğu belirtilmektedir.⁵⁹⁶ Fettehî, Muhammed el-Hût, Ahmed b. Abdülkerim Gazzî ve Muhammed el-Emîr de Hz. Ebû Bekir’in sözü olduğu görüşündedirler.⁵⁹⁷

⁵⁹⁰ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 168.

⁵⁹¹ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 5-6.

⁵⁹² Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 168.

⁵⁹³ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’s-suğrâ*, s. 116.

⁵⁹⁴ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’s-suğrâ*, s. 116.

⁵⁹⁵ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 149, No: 574.

⁵⁹⁶ Sehâvî, *el-Mekâsîdü’l-hasene*, s. 427; Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 149, No: 574; Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 33.

⁵⁹⁷ Fettehî, *Tezkiratü’l-mevzûât*, s. 89; Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 175; Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü’l-hâsîs*, s. 128; Muhammed el-Emîr, *Nuhbetü’l-behiyye*, s. 75.

Yukarıdaki ifadelerden rivayetin merfû olamayacağı anlaşılmaktadır. Rivayetin mevzûât musanniflerinin açıklamalarına bakıldığında Hz. Ebû Bekir'den mevkuf bir söz olduğu söylenebilir.

63. الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُرَدُّ

“Hz. Peygamber’e getirilen salavât geri çevrilmez.”⁵⁹⁸

Fettenî rivayete mevkuf demektedir.⁵⁹⁹ Aliyyü’l-Kârî, Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ve Muhammed el-Emîr el-Kebîr bu sözün Süleyman ed-Dârânî’ye ait olduğunu ancak Aliyyü’l-Kârî ve Ahmed b. Abdülkerim e-Gazzî, Sehâvî’nin إِذَا سَأَلْتُمْ اللَّهَ إِذَا سَأَلْتُمْ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ أَكْرَمُ مِنْ أَنْ يُسْأَلَ حَاجَتَيْنِ فَيَقْضِي إِحْدَاهُمَا وَيَرُدَّ الْأُخْرَى şeklinde rivayeti merfû olarak bulamadığını, Ebü’d-Derdâ’dan mevkuf dediğini,⁶⁰⁰ Fetteî de Ebü’d-Derdâ’nın sözüdür demektedir.⁶⁰¹

64. الطَّنْطَنَةُ

“Tantana...”⁶⁰²

Aclûnî bu sözün Hz. Ömer’den rivayet edildiğini,⁶⁰³ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî de Hz. Ömer’den mevkuf olarak geldiğini ifade etmektedir.⁶⁰⁴

65. عَلَى الْخَبِيرِ سَقَطَتْ

“İşin uzmanına denk geldin.”⁶⁰⁵

Aliyyü’l-Kârî bu rivayeti ilim ehlinin söylediğini, İbn Abbas’ın da o kimselerden olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰⁶ Muhammed el-Hût sözün İbn Abbas’tan mevkuf olduğunu ifade etmektedir.⁶⁰⁷

⁵⁹⁸ Fetteî, *Tezkiratü’l-mevzûât*, s. 89; Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 149, No: 574; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 128-129.

⁵⁹⁹ Fetteî, *Tezkiratü’l-mevzûât*, s. 89.

⁶⁰⁰ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 149, No: 574; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 128-129; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü’l-behiyye*, s. 75.

⁶⁰¹ Fetteî, *Tezkiratü’l-mevzûât*, s. 56.

⁶⁰² Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 133.

⁶⁰³ Sözün tamamı şu şekildedir; (ولكن من أدى الأمانة، وكف عن أعراض الناس فهو) “Kişinin boş sözlerine hayran kalmayınız. Emanete riayet eden, başkalarının hukukuna riayet eden/başkalarına saygı duyan kimse adamdır.” Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 50.

⁶⁰⁴ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 133.

⁶⁰⁵ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 162, No: 619; Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 186-187.

⁶⁰⁶ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 162, No: 619.

⁶⁰⁷ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 186-187.

66. عَمَلُ الْأَبْرَارِ مِنْ رِجَالِ أُمَّتِي الْخِيَاطَةُ، وَأَعْمَالُ الْأَبْرَارِ مِنَ النِّسَاءِ الْمِعْرَلُ

“Ümmetimin erkeklerinin yaptığı en güzel iş terzilik, kadınlarının da yaptığı en güzel iş ip eğirmektir.”⁶⁰⁸

Bu rivayetin İbn Abbas’tan mevkuf olarak rivayet edildiği belirtilmektedir.⁶⁰⁹

67. الْعَارُ خَيْرٌ مِنَ النَّارِ

“Utanç duymak ateşten hayırlıdır.”⁶¹⁰

Bu rivayeti Aliyyü’l-Kârî eserine almıştır. Tîbî,⁶¹¹ İbn Abdilber,⁶¹² Taberî⁶¹³ (ö. 694/1295), Mizzî⁶¹⁴ (ö. 742/1341) ve Zehebî⁶¹⁵ (ö. 748/1348) gibi muhaddislerin yanında mevzûât musanniflerinden Sehâvî,⁶¹⁶ Aliyyü’l-Kârî,⁶¹⁷ Muhammed el-Hût,⁶¹⁸ Ahmed b. Abdülkerim Gazzî,⁶¹⁹ Muhammed el-Emîr el-Kebîr⁶²⁰ ve Kâvukci⁶²¹ (ö. 1305/1888), bu rivayeti Hz. Hasan’a mevkuf olarak nispet etmektedirler.

Mezkûr söz Hz. Ali’nin şehadeti sonrası Hz. Hasan taraftarları ile Muaviye taraftarları arasında çıkması muhtemel olan savaş durumunda Hz. Hasan’ın söylediği bir sözdür.⁶²²

68. فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكْمُ

“Kimin evindeyse hakimlik o şahsa verilir.”⁶²³

⁶⁰⁸ İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 251-252; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 138, No: 119.

⁶⁰⁹ İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 251-252.

⁶¹⁰ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 157, No: 597.

⁶¹¹ Tîbî, *Şerhu’t-Tîbî alâ Mişkâti’l-mesâbih*, XII, 3905.

⁶¹² İbn Abdilber, *el-İstî‘âb fî ma’rifeti’l-ashâb* (I-IV), Thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dâru’l-Cil, , 1412/1992, I, 386.

⁶¹³ Taberî, Muhibbüddin Ahmed b. Abdillâh, *Zehâiru’l-ukbâ fî menâkibi zevi’l kurbâ*, Thk., Hüsameddin el-Kudsî, Kahire: Mektebetü’l-Kudsî, 1356/1937, s. 139.

⁶¹⁴ Mizzî, Ebü’l-Haccâc Cemâlüddin Yusuf, *Tehzîbü’l-kemâl fî esmâi’r-ricâl*, (I-XXXV), Thk., Beşşâr Avâd Ma’rûf, Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1400/1980, VI, 244.

⁶¹⁵ Zehebî, *Târîhu’l-islâm*, II, 385; a.mlf., *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, III, 145.

⁶¹⁶ Sehâvî, *el-Mekâsidü’l-hasene*, s. 451.

⁶¹⁷ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 157, No: 597; a.mlf., *Mirkâtü’l-mefâtih Şerhu Mişkâti’l-mesâbih* (I-IX), Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1422/2002, IX, 3969.

⁶¹⁸ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 190.

⁶¹⁹ Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 140.

⁶²⁰ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü’l-behiyye*, s. 80.

⁶²¹ Kâvukci, *el-Lü’lü’ü’l-mersû*, s. 117.

⁶²² İbn Abdilber, *el-İstî‘âb*, I, 386.

⁶²³ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 167, No: 648.

Rivayeti Aliyyü'l-Kârî eserine almıştır. Sözü İbn Şebbe⁶²⁴ (ö. 262/876), Beyhakî,⁶²⁵ Muhammed b. Halef Vekî⁶²⁶ (ö. 306/918) ve İbn Asâkir,⁶²⁷ Hz. Ömer'e isnad ederek mevkuf şekilde aktarmaktadırlar. İbn Kesîr (ö. 774/1373) hadisin isnadının munkatı fakat sağlam olduğunu belirterek Hz. Ömer'e mevkuf olarak nispet etmektedir.⁶²⁸

Sehâvî, Süyûtî, Aliyyü'l-Kârî, Aclûnî ve Muhammed el-Hût söz konusu rivayetin meşhur atasözlerinden olduğunu zikretmektedirler.⁶²⁹ Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, diğer mevzûât musanniflerinin aksine rivayetin Hz. Ömer'e ait olduğunu ifade etmektedir.⁶³⁰

69. فِي قَوْلِهِ تَعَالَى {وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرَ} قَالَ الصِّرَاطُ

“Toplantularınıza hayasızlık yapmak için mi geleceksiniz? ayetinde (Ankebût/29) hayasızlıktan maksat “yellenmektir.”⁶³¹

Bu rivayete Süyûtî, İbn Arrâk ve Şevkânî eserlerinde yer vermektedirler. Buhârî,⁶³² Taberî,⁶³³ İbn Adî⁶³⁴ ve İbn Hacer eserlerinde ifadeyi Hz. Aişe'ye mevkuf

⁶²⁴ İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Nümeyrî el-Basrî, *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere*, Thk., Fehîm Muhammed Şeltût, Cidde: 1399/1979, II, 755. Yer verdiği rivayet; كَانَ بَيْنَ عُمَرَ وَأَبِي بَنِي كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا خُصُومَةً، فَجَعَلَ بَيْنَهُمَا رَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ، فَأَتِيَاهُ فَضَرَبَا الْبَابَ، فَخَرَجَ إِلَيْهِمَا فَقَالَ: أَلَا أُرْسَلْتُ إِلَى بَا أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ؟ فَقَالَ: فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكْمَ، فَدَخَلَا فَقَالَ: فِي الرَّحْبِ وَالسَّعَةِ، وَالْقَى لَهُ وَسَادَةً فَقَالَ: هَذَا أَوَّلُ جُورِكَ، فَتَكَلَّمَا فَقَالَ لِأَبِي: بَيِّنْتِكَ، وَإِنْ رَأَيْتَ أَنْ تُغْفَى أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ مِنَ الْيَمِينِ فَافْعَلْ فَقَالَ أَبِي: تَغْفِيهِ وَنَصِفْهُ فَقَالَ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: أَيْقِضِي عَلِيَّ بِالْيَمِينِ ثُمَّ لَا أَخْلِفُ؟ فَخَلَفَ، فَلَمَّا وَجِبَتْ لَهُ الْأَرْضُ وَهَبَهَا لِأَبِي

⁶²⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 244.

⁶²⁶ Vekî, Ebû Bekr Muhammed b. Halef, *Ahbâru'l-kudât* (I-III), Thk., Abdülazîz Mustafa el-Merâgî, Kahire: Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1366/1947, I, 108.

⁶²⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XIX, 318.

⁶²⁸ İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbüddîn, *Müsnedü'l-Fârûk emîri'l-mü'minîn Ebû Hafs Ömer b. Hattâb ve akvâlühü alâ ebvâbi'l-ilm* (I-III), Thk., İmâm b. Ali b. İmâm, Mısır: Dârü'l-Fellâh, 1430/2009, II, 448.

⁶²⁹ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, I, 481; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira*, 156; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 167, No: 648; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 79; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 197.

⁶³⁰ Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 156.

⁶³¹ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnâa*, I, 149; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, I, 232; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 318, No: 63.

⁶³² Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 196.

⁶³³ Taberî, Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân* (I-XXIV), Thk., Ahmed Muhammed Şâkir, yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000, XX, 29.

⁶³⁴ İbn Adî, *el-Kâmil*, IV, 48.

olarak nispet etmektedirler.⁶³⁵ İbn Hibbân ise Hz. Aişe'den merfû olarak yer vermektedir.⁶³⁶

Süyûtî,⁶³⁷ İbn Arrâk⁶³⁸ ve Şevkânî⁶³⁹ eserlerinde bu rivayeti İbn Cerîr (ö. 310/923), İbnü'l-Münzir (ö. 318/930), İbn Ebî Hâtim ve İbn Merdûye'nin (ö. 410/1020) Tefsirlerinde aynı sahâbiye isnad ederek mevkuf şekilde tahrir ettiklerini belirtirler.

Buhârî, Revh (Rûh) b. Guteyf'in hadisi maktûb olarak rivayet ettiğini,⁶⁴⁰ ayrıca mezkûr râvi için Zehebî metrükü'l-hadîs,⁶⁴¹ Süyûtî ve Fettenî ise hadislerinin yazılmasının câiz olmadığını belirtmekle birlikte Fettenî hadis uydurmayla itham olunmadığını belirtmektedir.⁶⁴²

Söz konusu olan bu rivayet başta Buhârî olmak üzere genel itibariyle mevkuf olarak aktarılmaktadır. Ayrıca isnadda cerhe uğrayan Revh (Rûh) b. Guteyf bulunmaktadır. Hadisin Hz. Aişe'ye ait olduğu söylenebilir.

70. كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ آخِرَ النَّهَارِ وَهُوَ صَائِمٌ

“Hz. Peygamber oruçluken günün son kısmında da misvak kullanırdı.”⁶⁴³

İbnü'l-Kayserânî bu rivayetin Hz. Peygamber'den naklinin bâtıl olduğunu, Abdullah b. Ömer'den mevkuf şekilde rivayet edildiğini zikretmektedir.⁶⁴⁴

71. كَلِمَةٌ حَقٌّ أُرِيدَ بِهَا بَاطِلٌ

“Bâtıl kastedilen hak bir söz.”⁶⁴⁵

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu sözün Hz. Ali'ye ait olduğunu zikretmektedir.⁶⁴⁶

⁶³⁵ İbn Hacer, *Lisânü'l-mîzân*, IV, 331.

⁶³⁶ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 299.

⁶³⁷ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 149-150.

⁶³⁸ İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-şerî'a*, I, s. 232.

⁶³⁹ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 318, No: 63.

⁶⁴⁰ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, VI, 196.

⁶⁴¹ Zehebî, *Mîzânü'l-i'tidâl*, III, 224.

⁶⁴² Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 149; Fettenî, *Tezkiratü'l mevzûât*, s. 85.

⁶⁴³ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 232; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 120, No: 104.

⁶⁴⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 232; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 120, No: 104.

⁶⁴⁵ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 174.

⁶⁴⁶ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 174.

72. كن من خيارهم على حذر

“*Tedbirde onların seçkinlerinden ol.*”⁶⁴⁷

Sehâvî ve Muhammed el-Hût, bunun Hz. Ali’den mevkuf bir rivayet olduğunu ifade etmektedirler.⁶⁴⁸ Muhammed el-Emîr el-Kebîr bu sözün merfû bir hadis olmadığını, Hz. Ali veya Lokman (a.s)’ın sözü olabileceğini belirtmektedir.⁶⁴⁹

73. الكَذِبُ يُجَانِبُ الْإِيمَانَ

“*Yalan, imanın engeldir.*”⁶⁵⁰

Hz. Ebû Bekir’in sözü olduğu söylenmektedir.⁶⁵¹

74. الْكَلَامُ صِفَةُ الْمُتَكَلِّمِ

“*Söz konuşanı yansıtır.*”⁶⁵²

Hz. Ali’ye ait bir söz olduğu zikredilmektedir.⁶⁵³

75. لِأَنَّ أَصْوَمَ يَوْمًا مِنْ شَعْبَانَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أُفْطِرَ يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ

“*Şaban ayında bir gün oruç tutmam, Ramazan ayında bir gün iftar etmemden bana daha sevimlidir.*”⁶⁵⁴

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu sözün Hz. Ali’ye ait olduğunu zikretmektedir.⁶⁵⁵

76. لَا تُسَافِرُوا فِي مُحَاقِ الشَّهْرِ وَلَا إِذَا كَانَ الْقَمَرُ فِي الْعَقْرَبِ

“*Kamerî ayın son günlerinde ve Ay akrep burcunda olduğunda yolculuk yapmayın.*”⁶⁵⁶

⁶⁴⁷ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 96; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 223.

⁶⁴⁸ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 522; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 223.

⁶⁴⁹ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 96.

⁶⁵⁰ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 223.

⁶⁵¹ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 223.

⁶⁵² Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 224.

⁶⁵³ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 224.

⁶⁵⁴ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 178.

⁶⁵⁵ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 178.

⁶⁵⁶ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 255.

Aclûnî bu sözün Hz. Ali'den rivayet edildiğini,⁶⁵⁷ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ise Hz. Ali'nin sözü olduğunu belirtmektedir.⁶⁵⁸

77. لَا تَغْتَسِلُوا بِالْمَاءِ الَّذِي يُسَخَّنُ فِي الشَّمْسِ، فَإِنَّهُ يُعْدِي مِنَ الْبَرَصِ

“Güneşte ısıtılmış suyla gusül etmeyiniz. O cüzzam hastalığına (deride leke bulunması) sebep olur.”⁶⁵⁹

Bu rivayete İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Arrâk ve Şevkânî yer vermektedirler. Dârekutnî⁶⁶⁰ ve Beyhakî⁶⁶¹ benzer bir hadisi Hz. Ömer'e isnad ederek nakletmektedirler. Ukaylî rivayeti Hz. Enes'ten merfû olarak nakletmekte, güneşte bekletilen suyla ilgili müsned hadis bulunmadığını, Hz. Ömer'den rivayet edildiğini belirtmektedir.⁶⁶² İbnü'l-Cevzî de sözün Hz. Ömer'den rivayet edildiğini zikreder.⁶⁶³

İbn Arrâk sözün Hz. Ömer'den rivayet edildiğini, ardından bu rivayetin tariklerinin tümü vâhi olsa da Şâfî'nin *el-Ümm* adlı eserinde İbrahim b. Ebî Yahyâ hariç diğer râvilerin sika olduğunu söylediğini ve Hz. Ömer'in sözünün bu hadise şâhid olduğunu belirttiğini nakletmektedir.⁶⁶⁴ Mevsilî, İbnü'l-Cevzî'nin metnine yer vererek bunun Hz. Ömer'e ait bir söz olduğunu ifade etmektedir.⁶⁶⁵

Muhaddislerin bu sözün Hz. Ömer'e ait olduğundan hemfikir oldukları görülmektedir.

78. لَا تَنْظُرُ إِلَى مَنْ قَالَ وَانظُرْ إِلَى مَا قَالَ

“Söyleyene değil, söylenene bak.”⁶⁶⁶

⁶⁵⁷ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 432.

⁶⁵⁸ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 255.

⁶⁵⁹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 79; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnâa*, II, 5; İbn Arrâk, *Tenzihü's-Şerî'a*, II, 69; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 8, No: 9.

⁶⁶⁰ Dârekutnî, *Sünen*, I, 52 (فَأِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ). (لَا تَغْتَسِلُوا بِالْمَاءِ الْمُسَخَّنِ فِي الشَّمْسِ، فَإِنَّهُ يُعْدِي مِنَ الْبَرَصِ).

⁶⁶¹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, s. 10-11; a.mlf., *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, Thk., Abdülmü'ti Emîn Kal'acî, Dimaşk: Dâru Kuteybe, 1412/1992, I, 233.

⁶⁶² Ukaylî, *duafâ*, II, 76.

⁶⁶³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 79 (لَا تَغْسِلُوا بِالْمَاءِ الْمُسَخَّنِ فِي الشَّمْسِ فَإِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ).

⁶⁶⁴ İbn Arrâk, *Tenzihü's-Şerî'a*, II, 69.

⁶⁶⁵ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 95, No: 70 (نَهَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يُتَوَضَّأَ بِالْمَاءِ الْمُسَخَّنِ أَوْ أَنْ يُغْتَسَلَ بِهِ، وَقَالَ إِنَّهُ يُورِثُ الْبَرَصَ).

⁶⁶⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 264, No: 1054.

Aliyyü'l-Kârî bu rivayeti eserine almaktadır. Süyûtî, İbnü's-Sem'ânî'nin *Târih* isimli eserinde Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet ettiğini belirtmektedir.⁶⁶⁷ Aliyyü'l-Kârî de mevzûata dair telif ettiği iki eserinde de aynı sahâbîye mevkuf şekilde nispet etmektedir.⁶⁶⁸

Hadise çok fazla eserde rastlanılmamıştır. Sözü eserine alan iki musannif de Hz. Ali'den mevkuf olarak nakletmişlerdir.

79. لَا حَبِيبَ لِمَنْ لَا خَلْقَ لَهُ

“Ahlak elbisesi giymeyene yeni elbise fayda etmez.”⁶⁶⁹

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, bunun Hz. Aîşe'nin sözlerinden olduğunu ifade etmektedir.⁶⁷⁰

80. لَا رَاحَةَ لِمُؤْمِنٍ دُونَ لِقَاءِ رَبِّهِ

“Mü'min Rabbine kavuşuncaya kadar rahat yoktur.”⁶⁷¹

Sehâvî ve Aclûnî, bu sözü Vekî'in İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak rivayet ettiğini, bazılarının mezkûr rivayeti ref ettiklerini zikretmektedirler.⁶⁷² Ayrıca Muhammed el-Hût bu sözün İbn Mes'ûd'a ait olduğunu, aynı sahâbeden merfû olarak rivayet edildiğini de ifade etmektedir.⁶⁷³ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ise bu sözün Vehb b. Münebbih'e ait olduğunu, ayrıca İbn Mes'ûd'dan da mevkuf olarak rivayet edildiğini belirtmektedir.⁶⁷⁴

81. لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْإِصْرَارِ وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ الْاسْتِغْفَارِ

“Israr edildiğinde küçük günah, istiğfar edildiğinde büyük günah yoktur.”⁶⁷⁵

⁶⁶⁷ Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira*, s. 210.

⁶⁶⁸ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 264, No:1054; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 206.

⁶⁶⁹ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 258.

⁶⁷⁰ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 258.

⁶⁷¹ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 321.

⁶⁷² Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 724; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 446.

⁶⁷³ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 321.

⁶⁷⁴ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 187.

⁶⁷⁵ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 322.

Sehâvî ve Aclûnî bazı musanniflerin bu sözü İbn Abbas'tan hem merfû hem de mevkuf olarak rivayet ettiklerini söylemektedirler.⁶⁷⁶ Muhammed el-Hût, İbn Mende'nin bu hadisi İbn Abbas'tan mevkuf olarak rivayet ettiğini zikretmektedir.⁶⁷⁷

82. لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ

“Mescide komşu olanın namazı sadece mescidde makbuldür.”⁶⁷⁸

Rivayete İbnü'l-Kayserânî, İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî başta olmak üzere başka musannifler de eserlerinde yer vermişlerdir. Hadis hem merfû hem de mevkuf olarak nakledilmektedir. Abdürrezzâk es-San'ânî⁶⁷⁹ ve İbn Ebî Şeybe⁶⁸⁰ hadise Hz. Ali'den mevkuf olarak yer verirken; Dârekutnî,⁶⁸¹ Hâkim,⁶⁸² İbn Hibbân⁶⁸³ ve Gazzâlî,⁶⁸⁴ Ebû Hüreyre'den merfû olarak aktarmaktadırlar. Beyhakî ise rivayete hem merfû hem de mevkuf olarak eserinde yer vermektedir.⁶⁸⁵

İbn Hibbân, isnadda bulunan râvi Ömer b. Râşid'in eserlerde kötü olarak anıldığını ve hadis uydurduğunu belirtmektedir. İbnü'l-Cevzî rivayetin merfû olarak sahih olmadığını, Ahmed b. Hanbel ve İbn Hibbân'ın söz konusu râviyi cerh ettiğini⁶⁸⁶ Mevsilî ise bu konuda merfû olarak sahih rivayetlerin bulunmadığını zikreder.⁶⁸⁷

Sehâvî, bu rivayet için İbn Hazm'ın (ö. 456/1064) zayıf dediğini ve Hz. Ali'nin sözü olmasının daha sahih olduğunu söylediğini, Said b. Mansur'un (ö. 227/842) da bu şekilde tahrir ettiğini zikretmektedir.⁶⁸⁸ Aclûnî, İmam Şafî'nin (ö. 204/820) bu hadisi Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet ettiğini belirtir.⁶⁸⁹

⁶⁷⁶ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 725-726; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 448.

⁶⁷⁷ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 322.

⁶⁷⁸ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 390; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 15; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, II, 99; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 21.

⁶⁷⁹ Abdürrezzâk, *Musannef*, I, 497, No: 1915. قَالَ النَّوْرِيُّ فِي حَدِيثِهِ قِيلَ لِعَلِيِّ: «مَنْ سَمِعَ النَّبِيَّ لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ». قَالَ: «مَنْ جَارَ الْمَسْجِدِ؟ قَالَ: «مَنْ سَمِعَ النَّبِيَّ»

⁶⁸⁰ İbn Ebî Şeybe, *Musannef*, I, 303, No: 3469.

⁶⁸¹ Dârekutnî, *Sünen*, II, 292-293.

⁶⁸² Hâkim en-Nîsâbü'rî, *Müstedrek*, I, 373.

⁶⁸³ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, II, 94.

⁶⁸⁴ Gazzâlî, *İhyâü ulûmi'd-din*, I, 151.

⁶⁸⁵ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, III, 81.

⁶⁸⁶ İbnü'l-Cevzî, *el-İlelü'l-mütenâhiye*, I, 413.

⁶⁸⁷ Mevsilî, *el-Muğni'ani'l-hıfz*, II, 271.

⁶⁸⁸ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 726-727.

⁶⁸⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 49.

Şevkânî ise hadis hakkında Sağanî'nin mevzû, Fîrûzâbâdî'nin zayıf bir rivayet dediğini belirtmektedir.⁶⁹⁰ Elbânî rivayetin zayıf olduğunu söylemektedir.⁶⁹¹

Yukarıdaki bilgilerden hareketle sözün Hz. Ali'den mevkuf olduğu söylenebilir.

83. لَا يَأْبَى الْكَرَامَةَ إِلَّا حِمَارٌ

“İkramı ancak merkeb reddeder.”⁶⁹²

Aliyyü'l-Kârî bu rivayeti eserine almıştır. Ebü's-Şeyh b. Hayyân,⁶⁹³ Beyhakî,⁶⁹⁴ İbn Asâkir⁶⁹⁵ ve Abdülkerîm b. Muhammed es-Sem'anî⁶⁹⁶ (ö. 562/1166), hadisi Hz. Ali'ye nispet ederek mevkuf olarak nakletmektedirler.

Münâvî ise rivayeti Beyhakî ve başkalarının Hz. Ali'den merfû olarak naklettiğini ve bazılarının Hz. Ali'ye ait bir söz dediğini belirtmektedir.⁶⁹⁷ (yaptığımız araştırmalarda Beyhakî'nin merfû rivayetini bulamadık.)

Deylemî, hadisi İbn Ömer'den merfû şekilde rivayet etmekte ve Hz. Ali'nin sözü denildiğini de ifade etmektedir.⁶⁹⁸ Aliyyü'l-Kârî verdiğimiz bilgilerin dışında farklı bir şey söylememiştir.⁶⁹⁹ Hadis her ne kadar bazı muhaddislerce merfû olarak nakledilmişse de sonuç olarak, sözün Hz. Ali'den mevkuf olduğu anlaşılmaktadır.

84. لَا يَكُونُ الْمَرْءُ عَالِمًا حَتَّى يَكُونَ بِعِلْمِهِ عَامِلًا

“Kişi ilmiyle amel etmedikçe âlim olmaz.”⁷⁰⁰

⁶⁹⁰ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 21-22.

⁶⁹¹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi 'z-za'ife*, I, 332.

⁶⁹² Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 267, No: 1066.

⁶⁹³ Ebü's-Şeyh b. Hayyân, *Kitâbü'l-emsâl*, I, 441.

⁶⁹⁴ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VIII, 322 (قَالَ: دَخَلَ عَلَى عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَجُلَانِ فَطَرَحَ لَهُمَا وَسَادَةً فَجَلَسَ أَحَدُهُمَا عَلَى (وَسَادَةٍ، وَجَلَسَ الْآخَرُ عَلَى الْأَرْضِ، فَقَالَ عَلِيُّ لِلَّذِي جَلَسَ عَلَى الْأَرْضِ: " فَمُ فَاجْلِسْ عَلَى الْوَسَادَةِ فَإِنَّهُ لَا يَأْبَى الْكَرَامَةَ إِلَّا حِمَارٌ

⁶⁹⁵ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XLII, 517.

⁶⁹⁶ Sem'anî, Ebü Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed, *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*, Thk., Max Weisweiler, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981, s. 125-126 (قَالَ: دَخَلَ عَلَيْهِمَا فَجَعَدَ أَحَدُهُمَا دَخَلَ رَجُلَانِ عَلَى عَلِيٍّ (عَلِيَّهَا وَقَعَدَ الْآخَرُ عَلَى الْأَرْضِ فَقَالَ أَفَعَدَّ عَلِيَّهَا لَا يَأْبَى الْكَرَامَةَ إِلَّا حِمَارٌ

⁶⁹⁷ Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, I, 366, yaptığımız araştırmalarda Beyhakî'nin merfû rivayetini tespit edemedik.

⁶⁹⁸ Zerkeşî, *et-Tezkira fi'l-ehâdîs*, s. 116; Sehâvî, *el-Mekâsüdü'l-hasene*, s. 728; Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira*, 207.

⁶⁹⁹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 267, No: 1066.

⁷⁰⁰ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 24.

Fettenî sözün sadece Ebü'd-Derdâ'dan mevkuf olarak nakledildiğini söylemektedir.⁷⁰¹

85. لَرْدُ دَانِقٍ مِنْ حَرَامٍ يَغْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ سَبْعِينَ أَلْفَ حَجَّةٍ

“*Haram yoldan gelen bir dirhem in altıda biri kadar bir parayı sahibine geri vermek Allah katında yetmiş bin hacca denk gelir.*”⁷⁰²

İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî bu rivayetin mevzû olduğunu belirtmektedirler. Ayrıca her iki musannif (لَرْدُ دَانِقٍ مِنْ حَرَامٍ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مِنْ مِائَةِ أَلْفٍ تُنْفَقُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ) şeklindeki sözün İbn Ömer'den mevkuf olduğunu ifade etmektedirler.⁷⁰³

86. لِكُلِّ دَاخِلٍ دَهْشَةٌ

“*Her (mekana) girebilen (kimseye) bir şaşkınlık vardır.*”⁷⁰⁴

Aclûnî, (لكل داخل برقة – her girene nazik davranın) şeklindeki bu rivayetin İbn Abbas'tan nakledildiğini söylemektedir, Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî de aynı şekilde sözü İbn Abbas'a nisbet etmektedir.⁷⁰⁵

87. لِكُلِّ زَمَانٍ دَوْلَةٌ وَرِجَالٌ

“*Her dönemin bir devleti ve adamları (liderleri) vardır.*”⁷⁰⁶

Aliyyü'l-Kârî, İbn Adî'nin (لِكُلِّ مَقَامٍ مَقَالٌ وَلِكُلِّ زَمَانٍ رِجَالٌ) – her makamda söz, her dönemde adamlar 'liderler' vardır,” şeklindeki sözü Ebü't-Tufeyl'den mevkuf olarak tahrir ettiğini, Kâvukci ise mezkûr sözün Ebü't-Tufeyl'den nakledilen rivayetle aynı anlamı ifade ettiğini belirtmektedir.⁷⁰⁷

88. لِمُعَالَجَةِ مَلِكِ الْمَوْتِ أَشَدُّ مِنْ أَلْفِ ضَرْبَةٍ بِالسَّيْفِ

“*Ölüm meleğinin (bir insanın ruhunu alırken) verdiği acı bin kılıç darbesinden daha şiddetlidir.*”⁷⁰⁸

⁷⁰¹ Fetteñî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 24.

⁷⁰² İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 117-118; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 255.

⁷⁰³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 117-118; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 255.

⁷⁰⁴ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 180.

⁷⁰⁵ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 170; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 180.

⁷⁰⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 186, No: 721; Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 148.

⁷⁰⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 186, No: 721; Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 148.

⁷⁰⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 220; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 347; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, II, 365.

İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk eserlerinde bu rivayete yer vermektedirler. Hâtib el-Bağdâdî hadisi Enes b. Mâlik'ten merfû olarak nakletmektedir.⁷⁰⁹ İbnü'l-Cevzî bu sözün merfû olmadığını, Hz. Hasan'ın sözü olarak rivayet edildiğini belirtmektedir. Ayrıca isnadda Muhammed b. Kâsım'ın bulunduğunu belirtmekte ve Hâkim'in onun hadis uydurduğunu söylediğini aktarmakta, Nesâî'nin ise râvilerinin çoğunun metrûkü'l-hadîs olduğunu söylediğini aktarmaktadır.⁷¹⁰ Süyûtî merfû olarak, İbn Arrâk ise Hz. Ali'den mevkuf olarak şâhidinin bulunduğunu ifade etmektedirler.⁷¹¹

89. لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ صَانُوهُ وَوَضَعُوهُ عِنْدَ أَهْلِهِ سَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ

“İlim ehli ilmi korusaydı ve ehil olanlara nakletselerdi dönemin insanlarına efendi olurlardı.”⁷¹²

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu rivayeti Hz. Ömer ve İbn Mes'ûd'a mevkuf olarak isnad etmektedir.⁷¹³

90. لَوْ بَعَى جَبَلٌ عَلَى جَبَلٍ لَدَكَ الْبَاغِي

“Bir dağ diğer bir dağa haksızlık etse, haksızlık eden param parça edilir.”⁷¹⁴

Şevkânî bu rivayete eserinde yer vermiştir. Buhârî⁷¹⁵ ve Ebû Nuaym⁷¹⁶ hadisi İbn Abbas'a isnad ederek mevkuf, Beyhakî ise Muhammed b. İshâk'a nispet etmektedir.⁷¹⁷ Zemahşerî'nin (ö. 538/1144) *el-Keşşâf* isimli tefsirinde bulunan hadisleri tahrir eden Zeylaî (ö. 762/1360), bu rivayetin merfû ve mevkuf olarak vârid olduğunu, musannifin İbn Abbas'tan mevkuf şekilde zikrettiğini ifade eder.⁷¹⁸ Aclûnî eserinde Buhârî ve Ebû Nuaym'ın bu rivayeti İbn Abbas'tan mevkuf, İbn Merdûye'nin, A'meş'ten merfû olarak rivayet ettiğini, İbn Ebî Hâtim'in ise mevkuf olmasının daha sahih dediğini ifade etmektedir.⁷¹⁹

⁷⁰⁹ Hâtib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, IV, 412.

⁷¹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 220.

⁷¹¹ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 347; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, II, 365.

⁷¹² Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 183.

⁷¹³ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 183.

⁷¹⁴ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 212.

⁷¹⁵ Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, s. 206, No: 588.

⁷¹⁶ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, I, 322.

⁷¹⁷ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, IX, 64 (لَوْ بَعَى جَبَلٌ عَلَى جَبَلٍ لَجَعَلَ اللَّهُ الْبَاغِي مِنْهُمَا دَكًّا).

⁷¹⁸ Zeylaî, *Tahrîcü'l-ehâdîs*, II, 123.

⁷¹⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 181.

Sehâvî⁷²⁰ ve Fettenî⁷²¹ sözün İbn Abbas'tan merfû ve mevkuf olarak rivayet edildiğini, mevkuf kabul edilmesinin daha sahih olduğunu belirtmektedirler.

İncelediğimiz bu rivayet eserlerde çoğunlukla İbn Abbas'dan mevkuf şekilde nakledilmiştir. Yukarıdaki bilgilerden hareketle sözü her ne kadar Beyhakî Muhammed b. İshak'a isnad etmiş olsa da rivayetin İbn Abbas'tan mevkuf olduğu söylenebilir.

91. لَوْ عَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَا أُحْدِثَ النِّسَاءُ بَعْدَهُ لَمَنَعَهُنَّ الْمَسَاجِدَ

“Hz. Peygamber kendisinden sonra kadınların ne yaptığını bilseydi onları mescide gitmekten men ederdi.”⁷²²

Bu rivayetin Hz. Aişe'nin sözü olduğu ifade edilmektedir.⁷²³

92. لَوْ كُشِفَ الْعِطَاءُ مَا أُرِدَّتْ بِقِيًّا

“Perde kalksa bile Allah'a imanımnda bir artış olmazdı.”⁷²⁴

Aliyyü'l-Kârî eserinde bu rivayete yer vermektedir. Kuşeyrî bu rivayeti Âmir b. Abdikays'a⁷²⁵ (ö. 55/675) isnad etmektedir.⁷²⁶ Râgıb el-İsfahânî⁷²⁷ (ö. 502/1108), Takıyyüddin es-Sübkî,⁷²⁸ İbnü'l-Mülakkın⁷²⁹ (ö. 804/1401) ve Safedî⁷³⁰ bu sözü Hz. Ali'ye nispetle mevkuf olarak aktarmaktadırlar. Aliyyü'l-Kârî de bu sözün Hz. Ali'ye mevkuf şekilde nispet edilmesinin yaygın olduğunu belirtmektedir.⁷³¹

⁷²⁰ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 212.

⁷²¹ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 184 (إِنَّهُ نَظَرَ إِلَى الْكَعْبَةِ فَقَالَ لَقَدْ شَرَّفَكَ اللَّهُ وَكَرَّمَكَ وَعَظَّمَكَ وَالْمُؤْمِنُ أَكْبَرُ حُرْمَةً مِنْكَ) (لَوْ بَعِيَ جَبَلٌ عَلَى جَبَلٍ لَدَكَ الْبَاغِي)

⁷²² Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 185.

⁷²³ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 186; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 185.

⁷²⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 193, No: 749; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 149.

⁷²⁵ Ashâbtan olduğunu gösteren rivayetler bulunmakla beraber çoğunlukla tâbiinden biri olarak kabul edilmektedir. Bkz. Ahmet Önkâl, “Âmir b. Abdullah”, *DİA*, III, 65, İstanbul, 1991.

⁷²⁶ Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzîn, *er-Risâle*, (I-II), Thk., Abdülhalîm Mahmud-Mahmud b. Şerîf, Kahire: Dârü'l Mâ'rife, ts. I, 319.

⁷²⁷ Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, Thk., Ebü Yezîd Ebü Zeyd el-Acemî, Kahire: Dârü's-Selâm, 1428/2007, s. 149; a.mlf., *Tafsîlü'n-neş'eteyn ve tahsîlü's-sa'âdeteyn*, Beyrut: Dârü'l-Mektebeti'l-Hayât, 1983, s. 68; 89.

⁷²⁸ Tâkiyyüddin es-Sübkî, Taceddin Abdülvehhâb, *Tabakâtü's-Şâfiyeyi'l-kübrâ* (I-X), Thk., Mahmud Muhammed Tanâhî- Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, yy.: 2. Baskı, 1413/1992, VI, 61.

⁷²⁹ İbnü'l-Mülakkın, Ebü Hafs Sirâcüddin Ömer b. Ali, *İkdü'l-müzheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb*, Thk., Eymen Nasr el-Ezherî-Seyyid Mühennâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997, s. 285.

⁷³⁰ Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, VIII, 77.

⁷³¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 193, No: 749; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 149.

Merfû rivayetine rastlamadığımız bu söz muhaddisler tarafından çoğunlukla Hz. Ali'den mevkuf şekilde nakledilmiştir.

93. لَوْلَا الْحَلِيفِيُّ لَأَذْنْتُ

“*Halife olmasaydım müezzîn olurdu.*”⁷³²

Aclûnî, Ebü’ş-Şeyh ve Beyhakî’nin bu hadisi Hz. Ömer’in sözü olarak rivayet ettiklerini,⁷³³ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ve Muhammed el-Hût, bu sözü Hz. Ömer’e mevkuf şekilde nisbet etmektedirler.⁷³⁴

94. لَوْلَا عَلِيٌّ لَهَلَكَ عُمَرُ

“*Şayet Ali olmasaydı Ömer helak olurdu.*”⁷³⁵

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu sözün Hz. Ömer’den mevkuf olduğunu söylemektedir.⁷³⁶

95. لَوْ وَزَنَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ مَعَ إِيمَانِ النَّاسِ، لَرَجَحَ إِيمَانُ أَبِي بَكْرٍ

“*Şayet Hz. Ebû Bekir’in imanı ile diğer insanların imanı tartılsaydı, Ebû Bekir’in imanı daha ağır gelirdi.*”⁷³⁷

Bu rivayeti Şevkânî eserine almaktadır. Beyhakî,⁷³⁸ İbn Kesîr⁷³⁹ ve İbnü’l-Megâzilî⁷⁴⁰ sözü Hz. Ömer’e isnad ederek mevkuf olarak aktarmaktadırlar.

İbn Adî ise rivayeti İbn Ömer’den merfû olarak eserine almakta fakat isnadda Abdullah b. Abdülaziz b. Ebî Ravvâd’ın yer aldığını belirtmekte ve söz konusu râvinin rivayet ettiği hadislerin mütabaatı bulunmadığını ifade etmektedir.⁷⁴¹ İbn Asâkir de hadise merfû olarak yer vermekte fakat rivayetin ref’î’nin garîb olduğunu, Hz. Ömer’in sözü olarak mahfûz olduğunu söylemektedir.⁷⁴²

⁷³² Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 186; Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 237.

⁷³³ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 191.

⁷³⁴ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 186; Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 237.

⁷³⁵ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 186.

⁷³⁶ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 186.

⁷³⁷ Şevkânî, *el-Fevâidü’l-mecmûa*, s. 335.

⁷³⁸ Beyhakî, *Şuabü’l-îmân*, I, 143-144.

⁷³⁹ İbn Kesîr, *Müsnedü’l-Fârûk*, III, 100.

⁷⁴⁰ İbnü’l-Megâzilî, *Menâkıbü Ali*, s. 418.

⁷⁴¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 335.

⁷⁴² İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, XXX, 126.

Sehâvî hadisi Beyhakî'nin sahih bir isnadla Hz. Ömer'den rivayet ettiğini belirtir. İbn Ömer'den merfû bir rivayete yer vererek isnadda yer alan İsa b. Abdullah b. Süleyman'ın zayıf olduğunu söyler.⁷⁴³ Süyûtî ise rivayet için Hz. Ömer'in sözü denildiğini ifade eder.⁷⁴⁴

Yukarıdaki ifadelerden isnadda İsa b. Abdullah b. Süleyman bulunması sebebiyle merfû şekilde gelen rivayetin sahih kabul edilmediği, sözün Hz. Ömer'e ait bir mevkuf olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır.

96. لَيْسَ بِحَكِيمٍ مَنْ لَمْ يَعِشْ بِالْمَعْرُوفِ مَنْ لَمْ يَجِدْ لَهُ مِنْ مَعَاشِرَتِهِ بَدَأَ حَتَّىٰ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُ مِنْ ذَلِكَ مَخْرَجًا⁷⁴⁵

Tercüme edemedik.

Sehâvî ve Muhammed el-Hût, İbn Hacer'in bu sözün mevkuf şekilde bilindiğini söylediğini belirtmektedirler.⁷⁴⁶ Ayrıca Muhammed el-Hût, Beyhakî'nin hadisi merfû olarak rivayet ettiğini, bu sözün mevkuf olarak da rivayet edildiğini belirtmektedir.⁷⁴⁷

97. لَيْسَ فِي الْمَوْتِ شَمَاتَةٌ

“Ölüm de alay etme yoktur.”⁷⁴⁸

Aclûnî bu sözün Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğini, Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ise Ebû Hüreyre'nin sözü olduğunu belirtmektedir.⁷⁴⁹

98. مَا بَكَيْتُ مِنْ ذَهْرٍ إِلَّا بَكَيْتُ عَلَيْهِ

“Zaman için ağladığım kadar hiçbir şey için üzerine ağlamadım.”⁷⁵⁰

Aliyyü'l-Kârî bu rivayeti eserine almıştır. Münâvî,⁷⁵¹ Sehâvî,⁷⁵² Aclûnî,⁷⁵³ Ahmed b. Abdülkerim Gazzî⁷⁵⁴ ve Muhammed el-Hût,⁷⁵⁵ İbn Abbas'a ait mevkuf bir

⁷⁴³ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 555.

⁷⁴⁴ Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira*, s. 169.

⁷⁴⁵ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 237.

⁷⁴⁶ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 557; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 237.

⁷⁴⁷ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 237.

⁷⁴⁸ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 187.

⁷⁴⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 200; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 187.

⁷⁵⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 200, No:778.

⁷⁵¹ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, V, 486.

⁷⁵² Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 575.

⁷⁵³ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 214.

⁷⁵⁴ Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 195.

⁷⁵⁵ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 245.

söz olduğunu belirtmektedirler. Aliyyü'l-Kârî⁷⁵⁶ ve Kâvukci⁷⁵⁷ bu ifadenin İbn Abbas'ın sözleriyle benzerlik taşıdığını ifade eder.

Rivayeti başta Sehâvî ve Aclûnî olmak üzere çok sayıda muhaddis İbn Abbas'a isnad etmektedirler. Buradan hareketle sözün İbn Abbas'tan mevkuf olduğu söylenebilir.

99. مَا تَرَكَ عَبْدُ شَيْبَانَ لِلَّهِ إِلَّا لَهُ إِلَّا عَوَّضَهُ اللَّهُ مِنْهُ مَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ فِي دِينِهِ وَدُنْيَاهُ

“Kul Allah için bir şeyi terketmesin ki Allah o terkettiği şeyin yerine dini ve dünyası için daha hayırlı bir şey vermesin.”⁷⁵⁸

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, Ebû Nuaym'ın rivayeti merfû olarak naklettiğini, İbn Asâkir'in ise sahih olanın İbn Ömer'den mevkuf olduğunu söylediğini zikretmektedir.⁷⁵⁹ Ancak Aclûnî, İbn Asâkir'in rivayeti İbn Ömer'den merfû olarak aktardığını zikretmektedir. O, mevkuf ile ilgili bir ifadeye yer vermemektedir.⁷⁶⁰

100. مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهَوَّ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنٌ

“Müslümanların güzel gördüğü şey Allah katında da güzeldir.”⁷⁶¹

Fettenî ve Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu rivayetin İbn Mes'ûd'un sözü olduğunu söylemektedirler.⁷⁶² Muhammed el-Emîr el-Kebîr ise rivayete mevkuf demekle beraber kime ait olduğunu ifade etmemiştir.⁷⁶³

101. مَا كَثُرَ أَذَانُ بَلَدَةٍ إِلَّا قَلَّ بَرُّهَا

“Ezanı çok olan şehrin soğuğu az olur.”⁷⁶⁴

Bu rivayeti Aliyyü'l-Kârî eserine almıştır. Sözü Deylemî, Hz. Ali'ye isnad ederek tahrir etmektedir.⁷⁶⁵ Sehâvî,⁷⁶⁶ Aliyyü'l-Kârî⁷⁶⁷ ve Aclûnî⁷⁶⁸ rivayeti

⁷⁵⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 200, No:778.

⁷⁵⁷ Kâvukci, *el-Lü'lü'ü'l-mersû*, s. 158.

⁷⁵⁸ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 246.

⁷⁵⁹ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 246.

⁷⁶⁰ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 216.

⁷⁶¹ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 91; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 198; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 107.

⁷⁶² Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 91; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 198.

⁷⁶³ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 107.

⁷⁶⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzû'âtü'l-kübrâ*, s. 204, No: 802.

⁷⁶⁵ Deylemî, *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb*, IV, 71.

⁷⁶⁶ Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-hasene*, s. 585.

⁷⁶⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzû'âtü'l-kübrâ*, s. 204, No: 802.

⁷⁶⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 226.

Deylemî'nin Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet ettiğini belirtmektedirler. Muhammed el-Emîr el-Kebîr de bu rivayetin sadece Hz. Ali'ye nispet edilerek bilindiğini ifade etmektedir.⁷⁶⁹

Sonuç olarak, muhaddislerin bu sözün Hz. Ali'ye ait olduğunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

102. مَا مِنْ مُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِلَّا وَلَهُ وَكَيْلٌ فِي الْجَنَّةِ فَإِنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ بُنِيَ لَهُ الْقُصُورُ وَإِنْ سَبَّحَ غُرْسَ لَه الْأَشْجَارُ وَإِنْ كَفَّتْ كُفَّتْ

*“Her mü'min erkek ve kadın için cennette bir vekil vardır. Mü'min Kur'an okursa kendisine köşk inşa edilir. Allah'ı tesbih ederse kendisi için bir ağaç dikilir. Bunlardan vazgeçerse kendisinden uzak durulur.”*⁷⁷⁰

İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk bu sözün merfû olarak sahih olmadığını, buna benzer bir sözün Hasan'dan rivayet edildiğini zikretmektedirler.⁷⁷¹

103. مَا مِنْ مُعَمَّرٍ يُعَمَّرُ فِي الْإِسْلَامِ أَرْبَعِينَ سَنَةً، إِلَّا صَرَفَ اللَّهُ عَنْهُ ثَلَاثَةَ أَنْوَاعٍ مِنَ الْبَلَاءِ: الْجُنُونَ، وَالْجُدَامَ، وَالْبَرَصَ، فَإِذَا بَلَغَ خَمْسِينَ سَنَةً، لَيَّنَّ اللَّهُ عَلَيْهِ الْحِسَابَ، فَإِذَا بَلَغَ سِتِّينَ، رَزَقَهُ اللَّهُ الْإِنَابَةَ إِلَيْهِ بِمَا يُحِبُّ، فَإِذَا بَلَغَ سَبْعِينَ سَنَةً، أَحَبَّهُ اللَّهُ، وَأَحَبَّهُ أَهْلُ السَّمَاءِ، فَإِذَا بَلَغَ الثَّمَانِينَ، قَبِلَ اللَّهُ حَسَنَاتِهِ، وَتَجَاوَزَ عَنْ سَيِّئَاتِهِ، فَإِذَا بَلَغَ تِسْعِينَ، عَفَرَ اللَّهُ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، وَمَا تَأَخَّرَ، وَسَمِّيَ أَسِيرَ اللَّهِ فِي أَرْضِهِ، وَشَفَعَ لِأَهْلِ بَيْتِهِ

*“İslâm'da bir kimseye kırk yıl ömür verilirse, Allah o kimseden delilik, cüzzâm ve baras hastalığını uzaklaştırır.”*⁷⁷²

İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk bu sözün Enes'ten mevkuf olarak rivayet edildiğini belirtmektedirler.⁷⁷³

104. مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا مَكْتُوبٌ فِي تَشْيِئِكَ رَأْسِهِ خَمْسُ آيَاتٍ مِنْ فَاتِحَةِ سُورَةِ النَّعَابِينَ

*“Doğan her çocuğun başında saçının ayrıldığı yerde Tegâbün süresinin başındaki beş ayet yazılıdır.”*⁷⁷⁴

⁷⁶⁹ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 108.

⁷⁷⁰ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 143; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 276; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 287.

⁷⁷¹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 143; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 276; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 287.

⁷⁷² İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 179-180; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 127; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 206.

⁷⁷³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 179-180; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 127; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 206.

⁷⁷⁴ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 90; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 451.

Rivayeti İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Arrâk ve Şevkânî eserine almaktadırlar. Buhârî, benzer bir hadisi Abdullah b. Amr'a isnad ederek mevkuf olarak nakletmektedir.⁷⁷⁵ Taberânî⁷⁷⁶ ve İbn Asâkir⁷⁷⁷ ise aynı sahâbî tarikiyle Hz. Peygamber'e nispet ederek merfû şekilde eserine almaktadırlar.

İbn Hibbân isnadda yer alan râvi Velîd ile ihticac etmenin caiz olmadığını⁷⁷⁸ belirtmiş, İbnü'l-Cevzî rivayete uydurma demekle yetinmiş,⁷⁷⁹ Süyûtî de rivayetin mevzû olduğunu, Taberânî ve İbn Merdeveyh'in merfû, Buhârî'nin İbn Amr'dan mevkuf olarak tahrir ettiğini zikretmiştir.⁷⁸⁰

Yukarıdaki rivayeti merfû ve mevkuf olarak eserine alanlar mevcuttur. Ancak İbn Hibbân isnadda yer alan Velîd'le ihticacın caiz olmadığını, İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî ise hadisin Hz. Peygamber'e nispet edilen mevzû bir söz olduğunu ifade etmektedirler. Bu ifadelerden hareketle sözün Abdullah b. Amr'dan mevkuf olduğu anlaşılmaktadır.

105. مِصْرُ أَطْيَبُ الْأَرْضِينَ ثُرَابًا وَعَجْمُهَا أَكْرَمُ الْعَجَمِ أَنْسَابًا

“Mısır, toprağı en güzel arazilerdendir. Mısır'ın yabancuları da nesepliler olarak en şerefliyelerindendir.”⁷⁸¹

Rivayeti Aliyyül-Kârî ve Şevkânî eserine almaktadır. Sehâvî, Aclûnî, Aliyyü'l-Kârî ve Şevkânî'nin naklettiğine göre İbn Hacer hadisi merfû olarak bilmediğini ve Amr b. As'ın sözü olarak zikredildiğini ifade etmiştir.⁷⁸²

Sadece mevzûât ve halk dilinde meşhur olan rivayetlere yer veren eserlerde rastlanan bu rivayetin Amr b. As'tan mevkuf olduğu anlaşılmaktadır.

106. مُحَرَّمُ الْحَلَالِ كَمُجَلِّ الْحَرَامِ

“Helali haramlaştıran, haramı helalleştiren gibidir.”⁷⁸³

⁷⁷⁵ Buhârî, *et-Târîhu'l-kebîr*, I, 445 (مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا مَكْتُوبٌ فِي تَشْبِيكِ رَأْسِهِ آيَاتٌ مِنْ فَاتِحَةِ سُورَةِ النَّعَائِنِ).

⁷⁷⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-ıvsat*, II, 212.

⁷⁷⁷ İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, LXIII, 150 (مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا مَكْتُوبٌ فِي تَشْبِيكِ رَأْسِهِ خَمْسَ آيَاتٍ مِنْ سُورَةِ النَّعَائِنِ).

⁷⁷⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 152.

⁷⁷⁹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 152.

⁷⁸⁰ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 90.

⁷⁸¹ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 211, No: 835; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 435.

⁷⁸² Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 609, Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 248, Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 211, No: 835; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 435.

⁷⁸³ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 293-294.

İbnü'l-Kayserânî bu söz hakkında sahih olanın Abdullah b. Mes'ûd'un sözü olduğunu ileri sürmektedir.⁷⁸⁴

107. مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَكْثَرَ مِنْ ذِكْرِهِ

“Bir şeyi çok seven onu çok zikreder.”⁷⁸⁵

Aclûnî, Ebû Nuaym ve Deylemî'nin bu sözü Hz. Aişe'den merfû olarak naklettiklerini belirtmektedir. Muhammed el-Emîr el-Kebîr ise bunun Hz. Aişe'nin sözlerinden olduğunu belirtmektedir.⁷⁸⁶

108. مَنْ أَرَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزِدْ فِي الدُّنْيَا زَهْدًا لَمْ يَزِدْ مِنَ اللَّهِ إِلَّا بَعْدًا

“İlmi arttığı halde dünyaya karşı zühdi artmayan kişi ancak Allah'tan uzaklaşır.”⁷⁸⁷

Aclûnî ve Muhammed el-Hût, Deylemî'nin bu hadisi merfû olarak rivayet ettiğini belirtmektedirler.⁷⁸⁸ Ayrıca Aclûnî rivayetinin senedinin zayıf olduğunu, Muhammed el-Hût ise, Dârekutnî'nin isnadda yer alan Musa b. İbrahim'in metruk olduğunu söylediğini zikretmektedir. Muhammed el-Hût, ayrıca İbn Hibbân'ın bu sözü Hasan b. Ali'den mevkuf olarak rivayet ettiğini ifade etmektedir.⁷⁸⁹

109. مَنْ أَصْبَحَ مَحْزُونًا عَلَى الدُّنْيَا أَصْبَحَ سَاخِطًا عَلَى رَبِّهِ، وَمَنْ أَصْبَحَ يَشْكُو مُصِيبَةً نَزَلَتْ بِهِ فَإِنَّمَا يَشْكُو رَبَّهُ، وَمَنْ دَخَلَ عَلَى غَنِيٍّ فَتَضَعَعَ لَهُ ذَهَبٌ ثَلَاثًا دِينَهِ، وَمَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَدَخَلَ النَّارَ فَهُوَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ هُرُؤًا

“Her kim dünyalık bir şey için üzüntü duyarak sabahlarsa rabbini öfkelenirmiş olarak sabahlamış olur.”⁷⁹⁰

İbnü'l-Cevzî bu sözün benzerinin Enes'ten mevkuf olarak rivayet edildiğini zikretmektedir.⁷⁹¹

110. مَنْ تَأَمَّلَ خَلْقَ امْرَأَةٍ حَتَّى يَبِينَ لَهُ حَجْمُ عِظَامِهَا وَرَاءَ ثِيَابِهَا وَهُوَ صَائِمٌ فَقَدْ أَفْطَرَ

“Kim oruçlu iken bir kadını elbisesi içinde kemiklerine kadar (uzun süre) düşünürse orucu bozulur.”⁷⁹²

⁷⁸⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 293-294.

⁷⁸⁵ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 114.

⁷⁸⁶ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 261; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 114.

⁷⁸⁷ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 259.

⁷⁸⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 275; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 259.

⁷⁸⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 275; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 259.

⁷⁹⁰ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 133; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 268; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 302.

⁷⁹¹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 133

⁷⁹² İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 195; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 89; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 147.

İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk bu söze kitaplarında yer vermektedirler. Abdürrezzâk sözü Huzeyfe b. Yemân'a (ö. 36/656) nispet ederek mevkuf şekilde nakletmektedir.⁷⁹³ İbnü'l-Cevzî bu rivayetin merfû olarak mevzû olduğunu, senedinde (Adevî ve Hirâş b. Abdullah Hâdim olmak üzere) yalancı iki kişinin bulunduğunu, İbn Adî, Adevî için hadis uyduran, İbn Hibbân da görmediği şeyhlerden rivayet eden, gördüğü kişiler adına da hadis uyduran biri olduğunu, Dârekutnî ise metrûk olduğunu, İbn Hibbân'ın Hirâş için kendisiyle ihticac edilemeyeceğini, hadislerinin de sadece i'tibar maksadlı yazıldığını ifade etmektedir. İbnü'l-Cevzî ayrıca Huzeyfe'den مَنْ تَأَمَّلَ مِنْ تَأَمَّلَ خَلْقَ امْرَأَةٍ مِنْ وَرَاءِ النَّيَابِ أَبْطَلَ صَوْمَهُ şeklinde mevkuf bir rivayete yer vermekte, isnadda yer alan Leys'in mecrûh olduğunu ifade etmektedir.⁷⁹⁴ Süyûtî de bu rivayetin mevzû olduğunu, Adevî ve şeyhinin yalancı olduklarını söylemekte, yukarıda yer verdiğimiz hadisi Huzeyfe'ye isnad etmektedir.⁷⁹⁵ İbn Arrâk da bunun Huzeyfe'ye ait mevkuf bir söz olduğunu zikretmektedir.⁷⁹⁶

Merfû rivayetin isnadında tenkide uğrayan şahıslar bulunmaktadır. Münekkit muhaddislerin ifadelerine bakılarak sözün Huzeyfe'den mevkuf olduğu söylenebilir.

111. مَنْ تَوَاضَعَ لَغَنِيِّ لَأَجْلِ غَنَاةِ ذَهَبٍ ثَلَاثًا دِينَهُ

“Kim bir zengine malından dolayı tevazu gösterirse dininin üçte ikisi gider.”⁷⁹⁷

İbnü'l-Cevzî bu sözün mevzû olduğunu söylemektedir.⁷⁹⁸ Muhammed el-Hût ve Kâvukci bu rivayetin İbn Mes'ûd'dan mevkuf olarak nakledildiğini ifade etmektedirler.⁷⁹⁹ Ayrıca Kâvukci, İbnü'l-Cevzî'nin sözü *Mevzûât* isimli eserine alarak uydurma addetmekle hata yaptığını belirtmektedir.

112. مَنْ صَامَ يَوْمَ الشَّكِّ فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ

“Kim şek günlerinde oruç tutarsa Hz. Peygamber'e isyan etmiştir.”⁸⁰⁰

Fettenî bu sözün Ammâr b. Yâsir'den mevkuf olduğunu zikretmektedir.⁸⁰¹

⁷⁹³ Abdürrezzâk es-San'ânî, *el-Musannef*, IV, 193, No:7452 مَنْ تَأَمَّلَ خَلْقَ امْرَأَةٍ، وَهُوَ صَائِمٌ بَطَلَ صَوْمُهُ

⁷⁹⁴ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 195.

⁷⁹⁵ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 89.

⁷⁹⁶ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 147.

⁷⁹⁷ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 139; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 267; Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 178.

⁷⁹⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 139.

⁷⁹⁹ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 267; Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 178.

⁸⁰⁰ Fetteñî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 71.

⁸⁰¹ Fetteñî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 71.

113. مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرَبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهَا بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ عَدَلْنَ لَهُ بِعِبَادَةٍ ثِنْتِي عَشْرَ سَنَةٍ.

“Kim akşam namazından sonra aralarında kötü bir şey konuşmadan altı rekat namaz kılsa oniki senelik ibadetine eşittir.”⁸⁰²

İbnü'l-Kayserânî, bu rivayetin İbnü'l-Ömer'den mevkuf olduğunu ve isnadda yer alan râvi Muhammed'in bu sözü ref ettiğini belirtmektedir. İbnü'l-Kayserânî mezkûr râvinin haberleri kalb ve mevkufuları ref ettiğini bu sebeple kendisiyle ihticâc edilmeyeceğini söylemektedir.⁸⁰³

114. مَنْ عَبَدَ اللَّهَ بِجَهْلٍ كَانَ مَا يُفْسِدُهُ أَكْثَرَ مِمَّا يُصْلِحُ.

“Bilgisizce Allah'a ibadet edenin yanlış yaptığı doğru yaptığından daha fazladır.”⁸⁰⁴

Bu rivayete Fettenî ve Aliyyü'l-Kârî eserinde yer vermektedir. Fettenî bunun Dırâr b. Ezver'in (ö. 13/634) sözü olduğunu ifade etmektedir.⁸⁰⁵ Aliyyü'l-Kârî de ashâbtan Dırâr b. Ezver'in sözü olarak rivayet edildiğini, Dârimî'nin aynı manayı taşıyan farklı bir metni merfû olarak rivayet ettiğini belirtir.⁸⁰⁶

Bu hadise sadece Fettenî ve Aliyyü'l-Kârî'nin mevzûâtında rastladık. Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında sözün sahâbî Dırâr b. Ezver'den mevkuf olduğu anlaşılmaktadır.

115. مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَلَهُ مِائَتَا دِينَارٍ فَإِنْ لَمْ يُعْطَهَا فِي الدُّنْيَا أُعْطِيَهَا فِي الْآخِرَةِ.

“Her kim Kur'an okursa ona ikiyüz dinar verilir, eğer bu dünyada verilmezse âhirette verilir.”⁸⁰⁷

İbnü'l-Cevzî bu rivayetin merfû şekilde sahih olmadığını, Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet edildiğini belirtmektedir.⁸⁰⁸

⁸⁰² İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 334.

⁸⁰³ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 334.

⁸⁰⁴ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 27; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 237, No: 935.

⁸⁰⁵ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 27.

⁸⁰⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 237, No: 935.

⁸⁰⁷ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 255.

⁸⁰⁸ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 255.

116. مَنْ قَرَضَ بَيْتَ شِعْرِ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْأَخِيرَةِ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاتُهُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ

“Kim akşamdan sonra bir beyitlik şiir yazarsa, o gece boyunca namazı kabul olmaz.”⁸⁰⁹

İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Arrâk ve Şevkânî bu sözü eserlerine almaktadırlar. İbn Ebî Hâtim *İlel* adlı eserinde babasının, rivayetin ref'i hususunda hata yapıldığını söylediğini, bunun Abdullah b. Amr'ın sözü olduğunu belirttiğini nakletmektedir.⁸¹⁰ Ukaylî ise bu rivayeti Şeddâd b. Evs tarihiyle merfû olarak aktarmaktadır.⁸¹¹ İbnü'l-Cevzî de sözün ref'i'nin mevzû olduğunu belirtmektedir.⁸¹²

117. مَنْ لَأْنَتْ كَلِمَتَهُ وَجَبَتْ مَحَبَّتُهُ

“Sözü yumuşak olanı sevmek gerekir.”⁸¹³

Bu sözü Aliyyü'l-Kârî kitabına almıştır. Sehâvî, Aclûnî, Kâvukci ve Aliyyü'l-Kârî, *Mevzûat*'a dair yazdığı iki eserinde belirttiğine göre Hatîb el-Bağdâdî bunun Hz. Ali'nin sözü olduğunu söylemiştir.⁸¹⁴ Fettehî⁸¹⁵ ve Muhammed el-Emîr⁸¹⁶ de bu rivayeti aynı şekilde Hz. Ali'ye mevkuf olarak nispet etmektedirler.

Mevzûât musannifleri rivayetin Hz. Ali'den mevkuf olduğu hususunda ihtilaf etmemişlerdir.

118. مَنْ لَبَسَ نَعْلًا صَفْرَاءَ فَلَّ هَمُّهُ

“Sarı ayakkabı giyen kişide kaygı ve gam azalır.”⁸¹⁷

Aliyyü'l-Kârî bu söze eserinde yer vermiştir. Ukaylî⁸¹⁸ ve İbnü'l-Arabî⁸¹⁹ (ö. 341/952) İbn Abbas'a nispet ederek mevkuf olarak nakletmektedirler. Taberânî buna

⁸⁰⁹ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 261; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, I, 199; İbn Arrâk, *Tenzihü's-ş-şerî'a*, I, s. 266; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 294-295.

⁸¹⁰ İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs et-Temîmî er-Râzî, *İlelü'l-hadîs* (I-VI), Thk., Sa'd b. Abdullah el-Hamîd – Halid b. Abdurrahman el-Cüreysî, yy.: Metâbiu'l-Humeydî, 1427/2006, VI, 26.

⁸¹¹ Ukaylî, *Duafâ*, III, 339.

⁸¹² İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, I, 261.

⁸¹³ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 243, No: 964.

⁸¹⁴ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 675; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 343; Kâvukci, *el-Lü'lü'ü'l-mersû*, s. 202; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 243, No: 964; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 193.

⁸¹⁵ Fettehî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 190.

⁸¹⁶ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*. 125.

⁸¹⁷ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 242, No: 957.

⁸¹⁸ Ukaylî, *Duafâ*, I, 235.

⁸¹⁹ İbnü'l-Arabî, *Mu'cem*, II, 499.

benzeyen biraz daha uzun olan bir sözü İbn Abbas'a isnad ederek mevkuf olarak rivayet etmektedir.⁸²⁰

Zemaşerî hadisi Hz. Ali'ye mevkuf şekilde isnad etmektedir.⁸²¹ Zeylaî sözü Hz. Ali'ye isnad edilmesi noktasında garîb bulduğunu, İbn Abbas'tan mevkuf olarak bildiğini, Taberânî'nin de İbn Abbas'tan mevkuf olarak rivayet ettiğini belirtir.⁸²² Sehâvî ise Ukaylî, Taberânî ve Hatîb el- Bağdâdî'nin, İbn Abbas'tan (قَالَ هُمُّهُ) lafzı yerine (لم يزل في سرور ما دام لابسها) şeklinde rivayet ettiklerini ifade etmektedir.⁸²³

Aliyyü'l-Kârî ve Kâvukci farklılık arz eden rivayetin İbn Abbas'tan merfu olarak rivayet edildiğini, Fettenî ise farklı tarzdaki rivayetin İbn Abbas'tan mevkuf olarak rivayet edildiğini belirtir.⁸²⁴

Söz konusu rivayet merfu ve farklı sahâbîlerden mevkuf olarak nakledilmektedir. Rivayet hakkında muhaddislerin ihtilaf ettikleri ve farklı sonuçlara vardıkları görülmektedir.

119. مَنْ لَمْ يَكُنْ ذَنْبًا أَكَلَتْهُ الذَّنَابُ

“Kurt olmayanı kurtlar yer.”⁸²⁵

Taberânî, aşağıda yer verdiğimiz benzer bir hadisi Enes'ten merfû şekilde nakletmektedir.⁸²⁶ Sehâvî ve Aclûnî, Taberânî'nin (فمن لم يكن ذناباً، فكلته الذناب) şeklindeki sözü Enes'ten merfû, Muhammed el-Hût ise Tâberânî'nin Enes'ten mevkuf olarak rivayet ettiğini belirtmektedir.⁸²⁷

120. مَنْ لَمْ يَحْسِبْهُ مَرَضٌ أَوْ حَاجَةٌ ظَاهِرَةٌ أَوْ سُلْطَانٌ جَائِرٌ وَلَمْ يَحْجَجْ فَلَيَمُتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا

“Kişiyi alıkoyan bir hastalık, zahir bir ihtiyaç veya zalim bir sultan olmadığı halde hac etmezse Yahudi veya Hristiyan bir kimse gibi ölür.”⁸²⁸

⁸²⁰ Tâberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, X, 263 (مَنْ لَيْسَ نَعْلًا صَفْرَاءَ لَمْ يَزَلْ فِي سُرُورٍ مَا دَامَ لَابِسَهَا).

⁸²¹ Zemaşerî, *Keşşâf*, I, 150.

⁸²² Zeylaî, *Tahrîcü'l-ehâdîs*, I, 65.

⁸²³ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 668.

⁸²⁴ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 158; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kubrâ*, s. 242, No: 957; Kâvukci, *el-lü'lü'l-mersû*, s. 199.

⁸²⁵ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 288.

⁸²⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, I, 223-224.

⁸²⁷ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 670; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 335; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 288.

⁸²⁸ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnâa*, II, 100.

Rivayete İbnü'l-Cevzî ve Süyûtî eserlerinde yer vermektedirler. Beyhakî bu sözü Ebû Ümâme cihetiyle merfû olarak nakletmekte ve “Eğer bu rivayetin isnadı kavî olmasa bile buna Hz. Ömer’in sözü şâhiddir” demektedir.⁸²⁹

İbnü'l-Cevzî, bu rivayetin sahih olmadığını söylemekte, farklı bir rivayeti Hz. Ömer’e isnad ederek mevkuf olarak nakletmektedir.⁸³⁰ Süyûtî isnadda yer alan Muğîre ve Leys’in *metrûk* olduğunu, bu hadisin Hz. Ömer’in sözü olarak rivayet edildiğini belirtir.⁸³¹

Sonuç olarak, Süyûtî merfû rivayetin isnadında metrûk râvilerin bulunduğunu ifade etmiş, rivayet Hz. Ömer’in sözü olarak kabul edilmiştir.

121. مَنْ مَرَّحَ اسْتُخْفِتَ بِهِ

“Kim şaka yaparsa hafife alınır.”⁸³²

Sehâvî, Aclûnî, Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî ve Muhammed el-Emîr el-Kebîr bu rivayetin Hz. Ömer’den mevkuf olduğunu belirtmektedirler.⁸³³

122. مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ

“Kim tenâsül uzvuna dokunursa abdest alsın.”⁸³⁴

Rivayet İbn Ömer’e nisbet edilmektedir.⁸³⁵

123. مَنْ مَلَكَ زَادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ وَلَمْ يَحْجَّ فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا

“Her kimin Kâbe’ye ulaştıracak azık ve bineği bulunup da hac etmezse ancak Yahudi veya Hristiyan olarak ölür.”⁸³⁶

Süyûtî, İbn Arrâk ve Şevkânî bu sözü eserlerine almaktadırlar. Tirmizî bu rivayeti Hz. Ali tarikiyle merfû olarak nakletmekte ve bu sözün garîb olduğunu, hadisi sadece bu vecihle bildiklerini, isnadda yer alan Hilâl b. Abdullah’ın mechul olduğunu

⁸²⁹ Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 546.

⁸³⁰ İbnü'l Cevzî, *Mevzûât*, II, 210 (من أمكنه الحج فلم يحج فليمت إن شاء يهوديًا أو نصرانيًا).

⁸³¹ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 99-100.

⁸³² Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 238; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 125.

⁸³³ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 667; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 329; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 238; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 125.

⁸³⁴ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 357; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 101, No: 76.

⁸³⁵ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 357; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 101, No: 76.

⁸³⁶ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 99-100; İbn Arrâk, *Tenzihü'ş-şerî'a*, II, 167.

belirtmektedir.⁸³⁷ Beyhakî ise bu rivayeti merfû şekilde eserine almakta Hilâl b. Abdillâh'ın teferrüd ettiğini ifade etmektedir.⁸³⁸ Ukaylî de söze Hz. Ali cihetiyle merfû olarak yer vermekte, hadisin Hz. Ali'den mevkuf ve daha sahih bir tarikle merfû olarak rivayet edildiğini zikretmektedir.⁸³⁹

Süyûtî rivayetin sahih olmadığını, Tirmizî'nin Hilâl b. Abdillâh hakkında metrûk dediğini, Hâris'in ise kezzâb olduğunu belirtir.⁸⁴⁰ Şevkânî bu rivayetin sahih bir senedle Hz. Ömer'in sözü olarak rivayet edildiğini ifade etmektedir.⁸⁴¹ Mevsilî buna benzer bir hadisi mevkuf hadisler arasında zikretmiştir.⁸⁴² Mevsilî rivayeti zikrettikten sonra sözün Hz. Ömer'den mevkuf olarak nakledildiğini belirtmektedir.

Tirmizî ve Beyhakî bu rivayeti merfû olarak nakletmişlerdir. Merfu hadisin isnadında hem teferrüd eden hem de cerh edilen râviler yer almaktadır. Mevzûât musannifleri de söz konusu rivayetin genellikle Hz. Ömer'in sözü olduğunu kabul etmektedirler.

124. الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ

“Müslümanlar birbirine karşı adildirler.”⁸⁴³

Sehâvî ve Aclûnî, Deylemî'nin merfû, Dârekutnî'nin Hz. Ömer'den mevkuf olarak naklettiklerini belirtmektedirler.⁸⁴⁴ Muhammed el-Hût ise Hz. Ömer veya İbn Ömer'e ait bir söz olduğunu ifade etmektedir.⁸⁴⁵

125. نَعْمَ الْعَبْدُ صُهِيبٌ لَوْ لَمْ يَخَفِ اللَّهَ لَمْ يَعْصِهِ

“Suheyb ne güzel ve iyi bir kuldür. Allah'tan korkmasa bile yine O'na (sevgi ve muhabbetinden dolayı) asi olmazdı.”⁸⁴⁶

⁸³⁷ Tirmizî, “Hac”, 3.

⁸³⁸ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, V, 443.

⁸³⁹ Ukaylî, *Duafâ*, IV, 348.

⁸⁴⁰ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 99-100.

⁸⁴¹ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 102.

⁸⁴² Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 127, No: 106 (من أمكنه الحج فلم يحج فليمت إن شاء يهودياً أو نصرانياً).

⁸⁴³ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 303.

⁸⁴⁴ Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-hasene*, s. 606; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 246.

⁸⁴⁵ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 303.

⁸⁴⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 253, No: 1011.

Bu rivayete Aliyyü'l-Kârî kitabında yer vermektedir. Söz konusu hadisi Tîbî,⁸⁴⁷ İbn Kesîr,⁸⁴⁸ Ebû Bekir b. Arabî⁸⁴⁹ (ö. 543/1148) ve Aliyyü'l-Kârî,⁸⁵⁰ Hz. Ömer'e nispet ederek mevkuf olarak nakletmektedirler. Kastallânî (ö. 923/1517) merfû olarak,⁸⁵¹ Aynî ise sözü merfû ve mevkuf şekilde aktarmaktadır.⁸⁵²

Süyûtî rivayetin aslının olmadığını ifade etmektedir.⁸⁵³ Aliyyü'l-Kârî⁸⁵⁴ farklı bir eserinde ve Kâvukci⁸⁵⁵ hadisin usulcülerin, nahivcilerin ve Arabların sözü olarak yaygınlık kazandığını, bazılarının Hz. Ömer'e mevkuf olarak, bazılarının ise rivayeti merfû olarak naklettiklerini belirtmektedirler. Her iki musannif, Sübkî, Irâkî ve Zerkeşî'nin eserlerinde bu sözü merfû veya mevkuf olarak bulamadıklarını zikrederler. Yine farklı bir eserinde Aliyyü'l-Kârî⁸⁵⁶ ve çağdaş münekkit Elbânî⁸⁵⁷ rivayetin aslının olmadığını ifade etmektedirler.

126. نَعْمُ الْكُفْرِ الْقَبْرِ لِلْجَارِيَةِ

“Kabirdeki eşitlik cariye için ne de güzeldir.”⁸⁵⁸

Aclûnî, İbn Abbas'tan merfû olarak rivayet edildiğini belirtmektedir. Ayrıca Aclûnî ve Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, İbn Abbas'tan (نَعْمُ الْأَخْتَانُ الْقُبُورُ) şeklinde mevkuf olarak geldiğini de zikretmektedirler.⁸⁵⁹

127. النَّاسُ يَزَمَانِهِمْ أَشْبَهُ مِنْهُمْ بِآبَائِهِمْ

“İnsanlar babalarıyla değil, zamanlarıyla uyumlu olmalıdırlar.”⁸⁶⁰

⁸⁴⁷ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî ala Mişkâti'l-mesâbih*, XII, 3855.

⁸⁴⁸ İbn Kesîr, *Müsnedü'l-Fârûk*, II, 681.

⁸⁴⁹ İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî, *Kitâbü'l-mesâlik fi şerhi Muvatta'i Mâlik* (I-VIII), yy.: Dâru'l-Garbi'l İslâmî, 1428/2007, II, 475.

⁸⁵⁰ Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih*, IX, 3893.

⁸⁵¹ Kastallânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed, *İrşâdü's-sârî lişerhi Sahîhi'l-Buhârî* (I-X), Mısır: 7. Baskı, el-Matbaatü'l-Kübrâ Emiriyye, 1323/1905, I, 168.

⁸⁵² Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed, *Umdetü'l-kârî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I, 202; II, 268.

⁸⁵³ Süyûtî hadisin aslının olmadığını belirttikten sonra Ebû Nuaym'ın *Hilye* isimli eserinde "إِنَّ سَالِمًا شَدِيدٌ" "الْحَبِّ لِلَّهِ، لَوْ لَمْ يَخَفِ اللَّهُ مَا عَصَاهُ" şeklindeki sözü İbn Ömer'den merfû olarak rivayet ettiğini belirtir. Süyûtî, *ed-Dürrerü'l-müntesira*, s. 196.

⁸⁵⁴ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 253, No: 1011.

⁸⁵⁵ Kâvukci, *el-Lü'lü'ü'l-mersû*, s. 210.

⁸⁵⁶ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 202.

⁸⁵⁷ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, III, 56.

⁸⁵⁸ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 249.

⁸⁵⁹ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, I, 466; Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü'l-hasîs*, s. 249.

⁸⁶⁰ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 250, No: 991.

Aliyyü'l-Kârî'nin eserinde yer verdiği bu rivayeti merfû olarak nakleden tek musannif Mâverdî'dir.⁸⁶¹ Hattâbî⁸⁶² (ö. 388/998) ve ilk sûfî muhaddislerden İbnü'l-Arâbî⁸⁶³ (ö. 341/952) hadisi İbn Abbas'a nispet ederek mevkuf olarak nakletmektedirler. Tîbî⁸⁶⁴ ve Süyûtî,⁸⁶⁵ Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet edildiğini belirtmektedir.

İbnü'l-Mibred (ö. 909/1503), Hz. Ömer'in faziletini konu alan *Mahzü's-savâb fi fezâ'ili Emîri'l-mü'minîn 'Ömer b. el-Hattâb* isimli eserinde bu rivayeti Hz. Ömer'e mevkuf olarak nisbet etmekte,⁸⁶⁶ Fettenî,⁸⁶⁷ Aclûnî⁸⁶⁸ ve Muhammed el-Hût⁸⁶⁹ ise Hz. Ömer'in sözü olduğunu söylemektedirler. Aclûnî, rivayeti Hz. Ali'ye isnad edenlerin de bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca Zerkeşî,⁸⁷⁰ Sehâvî⁸⁷¹ ve Süyûtî,⁸⁷² Sarîfnî'nin bazı cüzlerinde Hz. Ömer'in sözü olarak rivayet ettiğini belirtirler.

Aliyyü'l-Kârî *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*'da bu rivayetin hem Hz. Ömer'in hem de Hz. Ali'nin sözü olabileceğini ancak Hz. Ali'ye isnad edilmesinin daha çok meşhur olduğunu, diğer bir eseri olan *el-Mevzûâtü's-suğrâ*'da rivayeti Hz. Ali'ye nispet etmektedir.⁸⁷³ Kâvukci ise sadece merfû olmadığını belirtmekle iktifa etmiştir.⁸⁷⁴

İncelediğimiz bu rivayet eserlerde genellikle mevkuf olarak nakledilmektedir. Hadis Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Abbas'a nispet edilmekle birlikte kime ait olduğu ihtilaflıdır.

128. النَّاسُ عَلَى ثَلَاثَةِ مَنَازِلَ، فَمَنْ طَلَبَ مَا عِنْدَ اللَّهِ كَانَتْ السَّمَاءُ ظِلَالَهُ، وَالْأَرْضُ فِرَاشَهُ لَمْ يَهْتَمَّ بِشَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا فَرَّغَ نَفْسَهُ لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ فَهُوَ لَا يَزْرَعُ وَهُوَ يَأْكُلُ الْخُبْزَ وَهُوَ لَا يَغْرَسُ الشَّجَرَ وَهُوَ يَأْكُلُ النَّمْرَ لَا يَهْتَمُّ بِشَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الدُّنْيَا تَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى وَطَلَبَ ثَوَابَهُ بِضَمَنِ اللَّهِ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَالْأَرْضَيْنِ السَّبْعِ وَجَمِيعِ الْخَلَائِقِ رِزْقُهُ

⁸⁶¹ Mâverdî, *Kitâbü'l-emsâl ve'l-hikem*, s. 256.

⁸⁶² Hattâbî, *Kitâbü'l-uzle*, s. 68.

⁸⁶³ İbnü'l-Arâbî, *Kitâbü'l-mu'cem*, II, 455.

⁸⁶⁴ Tîbî, *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-mesâbih*, III, 1026.

⁸⁶⁵ Süyûtî, *Ukûdü'z-zeberced*, II, 459.

⁸⁶⁶ İbnü'l-Mibred, *Mahzü's-savâb*, II, 725.

⁸⁶⁷ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 182.

⁸⁶⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 376.

⁸⁶⁹ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 308.

⁸⁷⁰ Zerkeşî, *et-Tezkira fi'l-ehâdis*, s. 221.

⁸⁷¹ Sehâvî, *el-Mekâsidü'l-hasene*, s. 689.

⁸⁷² Süyûtî, *ed-Dürerü'l-müntesira*, s. 195.

⁸⁷³ Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 250, No: 991; a.mlf., *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 198.

⁸⁷⁴ Kâvukci, *el-Lü'lü'ü'l-mersû*, s. 208.

بَعِيرٍ جَسَابٍ عَبَدَ اللَّهَ حَتَّى أَتَاهُ اللَّهُ الْيَقِينَ، وَالنَّانِي لَمْ يَقْرَ عَلَى مَا قَرِيَ عَلَيْهِ فَطَلَبَ بَيْنًا يُكْتَنُهُ، وَثَوْبًا يُوَارِي عَوْرَتَهُ، وَرَوْجَةً يَسْتَعْفُ بِهَا وَطَلَبَ رِزْقًا حَلَالًا يَطِيبُ رِزْقَهُ، فَإِنْ حَظَبَ لَمْ يُرْوَجْ وَإِنْ كَانَ عَلَيْهِ حَقٌّ أُخِذَ مِنْهُ وَإِنْ كَانَ لَهُ لَمْ يُعْطَهُ فَالنَّاسُ مِنْهُ فِي رَاحَةٍ، وَنَفْسُهُ مِنْهُ فِي عَنَاءٍ، يُظَلَّمُ فَلَا يَنْتَصِرُ يَبْتَغِي بِذَلِكَ الثَّوَابَ مِنَ اللَّهِ تَعَالَى فَلَا يَزَالُ فِي الدُّنْيَا حَزِينًا حَتَّى يُفْضِيَ إِلَى الرَّاحَةِ وَالْكَرَامَةِ. وَالثَّلَاثُ طَلَبَ مَا عِنْدَ النَّاسِ فَطَلَبَ الْبِنَاءَ الْمُشِيدَ وَالْمَرَكَبَ الْفَارِهَةَ وَالْحَدَمَ الْكَثِيرَ وَالنَّطْلُولَ عَلَى عِبَادِ اللَّهِ فَالْهَاهُ مَا بِيَدِهِ مِنْ عَرَضِ الدُّنْيَا عَنِ الْآخِرَةِ فَهُوَ عِنْدَ الدِّيْنَارِ وَالذَّرْهَمِ وَالْمَرْأَةِ وَالْحَادِمِ وَالنُّوبِ اللَّيِّنِ وَالْمَرْكَبِ يَكْسِبُ مَالَهُ مِنْ حَلَالِهِ وَحَرَامِهِ يُحَاسِبُ عَلَيْهِ وَيَذْهَبُ بِهِنَائِهِ غَيْرَهُ وَذَلِكَ الَّذِي لَيْسَ لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ

“İnsanlar üç gruptur. Kim Allah’ın yanındakini isterse gökyüzü O’na gölge, yeryüzü döşek olur. Dünya işine önem vermez sadece kendini Allah’a verir...”⁸⁷⁵

Bu rivayete Süyûtî ve İbn Arrâk yer vermektedir. İbn Hibbân isnadda bulunan râvi Abdülazîz ve Amr b. Bekr’in hadiste muteber kişiler olmadıklarını ancak bu rivayette onların bir suçunun olmadığını zikretmektedir. İbn Hibbân devamla râvi İbrahim’in teferrüd ettiğini ve babasının rivayet ettiği bilinmeyen bazı mevzû hadisleri ondan naklettiğini ifade etmektedir. O, hadisin ne Hz. Peygamber’in ne de Hz. Ömer veya Nâfi’in sözü olmadığını, Hz. Hasan’a ait olduğunu ifade etmektedir.⁸⁷⁶ Süyûtî de İbn Hibbân’ın açıklamalarına yer vermektedir.⁸⁷⁷ İbn Arrâk isnadda râvi İbrahim b. Amr’ın bulunduğunu ve sözün merfû değil, mevkuf ve Hz. Hasan’a ait olduğunu belirtir.⁸⁷⁸

Bu bilgilerden hareketle hadisin merfû olamayacağı çünkü isnadda bulunan râvi İbrahim b. Amr’ın teferrüd ettiği ifade edilmektedir. Hadisin Hz. Hasan’dan mevkuf olduğu söylenebilir.

129. النَّاسُ عَلَى دِينِ مَلِيكِهِمْ أَوْ مَلُوكِهِمْ

“İnsanlar sultanlarının dini üzeredir.”⁸⁷⁹

Muhammed el-Hût bu rivayetin merfû hadis olarak bilinmediğini, Hz. Ömer’in sözü olarak rivayet edildiğini ifade etmektedir.⁸⁸⁰

⁸⁷⁵ Süyûtî, *el-Leâli’l-masnûa*, II, 271; İbn Arrâk, *Tenzihü’ş-şerî’a*, II, 286-287.

⁸⁷⁶ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 112-113.

⁸⁷⁷ Süyûtî, *el-Leâli’l-masnûa*, II, 271-272.

⁸⁷⁸ İbn Arrâk, *Tenzihü’ş-şerî’a*, II, 286-287.

⁸⁷⁹ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 309.

⁸⁸⁰ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 309.

“İnsanlar yaptıklarının karşılığını görürler.”⁸⁸¹

Sehâvî⁸⁸² ve Muhammed el-Hût⁸⁸³ bu rivayeti “hayır yapmışsa hayır görür, kötülük yapmışsa kötülük görür (إن خيرا فخير، وإن شرا فشر)” şeklinde bir ziyadeyle eserine almakta ve nahivcilere isnad etmektedirler. Sehâvî ve Süyûtî,⁸⁸⁴ İbn Cerir’in (ö. 310/923) *Tefsir*’inde İbn Abbas’tan mevkuf olarak tahrir ettiğini zikretmektedir. Aliyyü’l-Kârî de kendi görüşünü belirtmeksizin yukarıdaki ifadelere yer vermektedir.⁸⁸⁵

Bu rivayeti Sehâvî ve Muhammed el-Hût nahivcilere nisbet etmektedir. Ancak Süyûtî nahivcilerle ilgili bir bilgi vermeden sadece İbn Cerir’in İbn Abbas’tan mevkuf olarak naklettiğini belirtmektedir. Bu söz hakkında çok fazla görüş mevcut olmaması sebebiyle rivayetin kime ait olduğu hususunda muhaddislerin hemfikir olmadığı görülmektedir.

“İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar.”⁸⁸⁶

Bu rivayete Aliyyü’l-Kârî ve Şevkânî yer vermektedir. Sözün Hz. Ali’ye ait olduğu başta Sehâvî, Süyûtî ve Aliyyü’l-Kârî olmak üzere birçok muhaddis tarafından belirtilmiştir.⁸⁸⁷ İmam Gazâlî (ö. 505/1111) ise, *İhyâü ‘ulûmi’ d-dîn* ve *el-Münkızu mine’ d-dalâl* isimli eserlerinde⁸⁸⁸ bu sözü Resûlullah’a isnad edip merfû olarak kaydederken İhyâ’nın tahririni yapmış olan Irakî (ö. 806/1404) ise bu hadisi merfû olarak bulamadığını, Hz. Ali’ye atfedildiğini belirtir.⁸⁸⁹ Münâvî⁸⁹⁰ (ö. 1031/1622) ve

⁸⁸¹ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 250, No: 995.

⁸⁸² Sehâvî, *el-Mekâsîdü’l-hasene*, s. 282.

⁸⁸³ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 309.

⁸⁸⁴ Süyûtî, *ed-Dürerü’l-müntesira*, s. 197.

⁸⁸⁵ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 250, No: 995.

⁸⁸⁶ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 250, No: 996; Şevkânî, *el-Fevâidü’l-mecmûa*, s. 256, No: 119.

⁸⁸⁷ Bkz. Sehâvî *el-Mekâsîdü’l-hasene*, s. 691, Süyûtî, *ed-Dürerü’l-müntesira*, s. 197; Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 250; a.mlf., *el-Mevzûâtü’s-suğrâ*, s. 199; Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, 309; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 127.

⁸⁸⁸ Gazzâlî, *İhyâü ulûmi’ d-dîn*, IV, 23; a.mlf., *el-Münkız*, s. 114.

⁸⁸⁹ Irakî, *el-Muğni ‘an hamli’l-esfâr*, s. 1358.

⁸⁹⁰ Münâvî, *Feyzü’l-kadîr*, V, 56.

Molla Gürânî⁸⁹¹ (ö. 893/1488) de bu rivayeti Hz. Peygamber'e nispet ederek merfû olarak nakletmişlerdir. Muhammed b. Halil el-Kavukcî ise söz konusu rivayetin merfû olmadığını belirtmekle yetinmiş, sözün kime ait olduğuna dair bir açıklama yapmamıştır.⁸⁹²

Ele aldığımız rivayetin Hz. Ali'ye ait olduğunu belirten Aclûnî⁸⁹³ ise Şa'rânî'nin *Tabakat*'ında Sehl et-Tüsterî'ye (ö. 283/896) nispet ettiği “*İnsanlar uykudadır. Öldükleri zaman uyanırlar. Öldüklerinde pişman olup, pişmanlıkları kendilerine fayda etmez*” şeklinde bir rivayeti de zikretmektedir. Beyhakî de “*öldükleri*” lafzını zikretmeksizin Şa'rânî'nin yer verdiği rivayeti Sehl b. Abdullah'a isnad ederek nakletmektedir.⁸⁹⁴ Söz konusu rivayetin Hz. Ali'den başka Süfyan es-Sevrî'nin sözü olduğunu ifade edenler de vardır.⁸⁹⁵ İbn Sübkî (ö. 771/1370) rivayetin isnadını bulamadığını zikretmekte, Zebîdî (ö. 1205/1791) ise Şîî âlim Şerîf er-Radî'nin (ö. 406/1015) de bu rivayeti Hz. Ali'nin sözlerine yer verdiği *Nehcü'l-belâğa*'da naklettiğini belirtmekte,⁸⁹⁶ Ali b. Nâyif eş-Şuhûd ise sözün Bişr b. Hâris ve Süfyan es-Sevri'ye ait olduğunu söylemektedir.⁸⁹⁷ Son dönem mevzûât musanniflerinden Fettenî bu sözün Hz. Ali'den başka kimseye atfedilmediğini belirtmiştir.⁸⁹⁸ Çağdaş dönem muhaddislerinden Elbânî bu sözü Gazzâlî'nin merfû olarak rivayet ettiğini, Irâkî ve Sübkî'nin görüşlerine yer vererek rivayet için *la asle leh* (aslı yok) diyerek görüşünü beyan etmektedir.⁸⁹⁹

Bazı mevzûât musannifleri sözün ref'i'nin sahih olmadığını belirtmişlerdir. Rivayet merfû ve mevkuf nakledilmesinin yanında farklı kişilere isnad edilerek de aktarılmıştır. Söz konusu rivayette muhaddislerin kime ait olduğu konusunda ihtilaf ettikleri, çoğunluğun Hz. Ali'den mevkuf olduğunu kabul ettikleri anlaşılmaktadır.

⁸⁹¹ Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmail, *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî*, (I-XI), Thk., Şeyh Ahmed İzzû İnâye, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, , 1429/2008, VII, 30.

⁸⁹² Kâvukci, *el-Lü'lü'ü'l-mersû*, s. 208.

⁸⁹³ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 378.

⁸⁹⁴ Beyhakî, *Kitâbü'z-zühdi'l-kebîr*, s. 207.

⁸⁹⁵ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII, 52.

⁸⁹⁶ İbn Sübkî; Zebîdî, *Tahrîcü ehâdis*, V, 2094.

⁸⁹⁷ Ali b. Nâyif eş-Şuhûd, *el-İsti'dâd li'l-mevt*, s. 45.

⁸⁹⁸ Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 200.

⁸⁹⁹ Elbânî, *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zaîfe*, s. 219.

132. وَضَعُ الْمَرْأَةِ كُمَّهَا عَلَى رَأْسِهَا إِذَا مَا صَادَقَهَا الرَّجُلُ

“Bir kadının bir adamla karşılaşınca yenini başına koyması.”⁹⁰⁰

Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî bu rivayetin Hz. Ömer’den mevkuf olarak geldiğini ifade etmektedir.⁹⁰¹

133. وَيُهِ اسْمُ شَيْطَانٍ

“Acele et sözü, şeytanın ismidir.”⁹⁰²

Sehâvî, Nevkânî’nin *Muâşeretü’l-ehleyn* isimli eserinde hem İbn Ömer’den mevkuf hem de İbrahim en-Nehaî’den maktû olarak söze yer verdiğini zikretmektedir.⁹⁰³ Süyûtî de Nevkânî’nin bu sözü İbn Ömer’e mevkuf olarak isnad ettiğini ifade etmektedir.⁹⁰⁴

Aliyyü’l-Kârî bu rivayetin Hz. Ömer’in veya İbrahim en-Nehaî’nin sözü olabileceğini belirtmektedir.⁹⁰⁵ Muhammed el-Hût ise İbrahim en-Nehaî’nin sözü olarak rivayet edildiğini beyan etmektedir.⁹⁰⁶

134. الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السُّوءِ

“Yalnızlık kötü kimselerle oturmaktan daha hayırlıdır.”⁹⁰⁷

Aclûnî bu sözü Hâkim, Ebü’ş-Şeyh ve Askerî’nin Ebû Zer’den, Deylemî’nin Ebû Hüreyre’den merfû olarak naklettiklerini, Buhârî’nin dipnotta yer verdiğimiz rivayeti merfû olarak aktardığını belirtmektedir.⁹⁰⁸ Muhammed el-Hût, İbn Hacer’den bu rivayetin Ebû Zer’den mevkuf şekilde mahfuz olduğunu nakletmektedir.⁹⁰⁹

135. الْوَضُوءُ مِمَّا خَرَجَ وَلَيْسَ مِمَّا دَخَلَ

“Abdest, vücuda birşey girince değil, birşey çıkınca bozulur.”⁹¹⁰

⁹⁰⁰ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 252.

⁹⁰¹ Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs*, s. 252.

⁹⁰² Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 260, No: 1033.

⁹⁰³ Sehâvî, *el-Mekâsîdü’l-hasene*, s. 708.

⁹⁰⁴ Süyûtî, *ed-Dürrerü’l-müntesira*, s. 202.

⁹⁰⁵ Aliyyü’l-Kârî, *el-Mevzûâtü’l-kübrâ*, s. 260, No: 1033.

⁹⁰⁶ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s.313

⁹⁰⁷ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 313-314.

⁹⁰⁸ Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 407, (لَوْ يَعْلَمُ النَّاسُ مَا فِي الْوَحْدَةِ مَا أَعْلَمُ، مَا سَارَ رَاكِبٌ بِلَيْلٍ وَحْدَةً).

⁹⁰⁹ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 313-314.

⁹¹⁰ Muhammed el-Hût, *Esne’l-metâlib*, s. 314; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 100, No: 75.

İbn Adî bu rivayetin İbn Abbas'a ait olduğunu belirtmektedir.⁹¹¹ Muhammed el-Hût, İbnü'l-Cevzî'nin bu rivayetin sahih olmadığını, Buhârî'nin de İbn Abbas ve İkrime'nin sözü olarak yer verdiğini ifade etmektedir.⁹¹²

136. يَا أَيُّهَا عَلَىٰ جَهَنَّمَ يَوْمَ مَا فِيهَا مِنْ بَنِي آدَمَ أَحَدٌ تَخْفِقُ أَبْوَابُهَا كَأَنَّهَا أَبْوَابُ الْمُؤَجَّدِينَ

“Cehennemde hiçbir ademoğlu'nun bulunmadığı ve kapılarının tevhid ehlinin/muvahhidlerin kapıları gibi tıkradadığı bir gün gelir.”⁹¹³

İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk bu hadisi eserlerine almaktadırlar. Bezzâr, bu sözü Abdullah b. Amr'dan mevkuf olarak nakletmektedir.⁹¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî ise Ebû Ümâme tarikiyle merfû olarak nakletmektedir.⁹¹⁵ İbnü'l-Cevzî, Zehebî, Süyûtî ve Müttakî el-Hindî (ö. 975/1567), rivayeti mevzû saymakta,⁹¹⁶ ayrıca İbnü'l-Cevzî merfû hadisin isnadında Cafer b. Zübeyr'in bulunduğunu, Şu'be'nin Cafer hakkında *yalan söyler*, Yahyâ'nın *leyse sika*, Buhârî, Nesâî ve Dârekutnî'nin *metrûk* dediğini ifade etmektedir.

İbn Arrâk, isnadda râvi Cafer b. Zübeyr'in yer aldığını belirtmekle beraber Bezzâr'ın bu sözü Amr b. As'tan mevkuf şekilde rivayet ettiğini zikretmektedir.⁹¹⁷

Mevzûât musannifleri rivayetin Hz. Peygamber adına uydurulmuş bir söz olduğunu söylemektedirler. Ayrıca Ebû Ümâme tarikiyle gelen rivayetin senedinde muhaddisler tarafından cerh edilen râvi bulunmaktadır. Sözün İbn Amr'dan mevkuf olduğu söylenebilir.

137. يَا سَارِيَةَ الْجَبَلِ

“Ey Sâriye! Dağa çekil.”⁹¹⁸

⁹¹¹ İbn Adî, *el-Kâmil*, V, 39.

⁹¹² Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 314.

⁹¹³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 268; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 388; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 379.

⁹¹⁴ Bezzâr, *el-Müsnedü'l-kebir*, VI, 442.

⁹¹⁵ Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdad*, X, 177.

⁹¹⁶ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 268; Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed, *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzûât li'bni'l-Cevzî*, Thk., Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998, s. 357; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 388; Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ummâl*, XIV, 527.

⁹¹⁷ İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 379.

⁹¹⁸ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 332.

Sehâvî, Aclûnî ve Muhammed el-Hût bu sözün Hz. Ali'den mevkuf olarak nakledildiğini söylemektedirler.⁹¹⁹

138. يَا صَفْرَاءُ يَا بَيْضَاءُ، غَرِي غَيْرِي

“*Ey sarılar (altın)! Ey beyazlar (gümüş)! Benden başkasına dağıtınız.*”⁹²⁰

Sehâvî, Aliyyü'l-Kârî, Aclûnî, Muhammed el-Emîr el-Kebîr, Muhammed el-Hût ve Kâvukci bu sözün Hz. Ali'den mevkuf olduğunu ifade etmektedirler.⁹²¹

139. يَا عَلِيُّ عَلَيَّ بِالْمَلْحِ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً الْجَذَامُ وَالْبَرَصُ وَالْجُنُونُ

“*Ya Ali! Tuz kullan. Çünkü tuz, Cüzzam, (deride leke bulunan bir hastalık olan) baras ve delilik gibi yetmiş hastalığa şifadır.*”⁹²²

Bu rivayete İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Arrâk ve Şevkânî eserlerinde yer vermektedirler. Beyhakî benzer bir hadisi Hz. Ali'den mevkuf olarak nakletmektedir.⁹²³ İbnü'l-Cevzî, Süyûtî, İbn Arrâk ve Fettenî isnadda râvi Abdullah b. Ahmed b. Âmir'in yer aldığını, bu sebeple ref'i'nin sahih olmadığını belirtmektedirler. Mezkûr musannifler Abdullah b. Ahmed b. Âmir ve babasının Ehl-i beytle ilgili bir nüshayı rivayet ettiklerini ve bu rivayetlerin tümünün bâtil olduğunu ifade etmişlerdir.⁹²⁴ İbnü'l-Cevzî dışındaki mezkûr muhaddisler bu rivayeti İbn Mende'nin merfû, Beyhakî'nin ise Hz. Ali'den mevkuf olarak tahrir ettiklerini zikretmektedirler. Şevkânî ise (يَا عَلِيُّ عَلَيَّ بِالْمَلْحِ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَبْعِينَ دَاءً) şeklindeki söze mevzû demekle birlikte Beyhakî'nin benzer bir hadisi Hz. Ali'den mevkuf olarak rivayet ettiğini söylemiştir.⁹²⁵

Mevzûât musanniflerinin çoğunluğu Ehl-i beyt hakkında rivayette bulunan Abdullah b. Ahmed b. Âmir ve babasının rivayetlerinin bâtil olduğunu belirtmektedirler. Hz. Ali'ye ait mevkuf bir rivayet ref' edilirken metin yeniden

⁹¹⁹ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 736; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 470; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 332.

⁹²⁰ Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 135; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 332; Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 226.

⁹²¹ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 738; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü'l-kübrâ*, s. 271, No: 1081; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 473; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 135; Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 332; Kâvukci, *el-lü'lü'ü'l-mersû*, s. 226.

⁹²² İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 289; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 179; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 243; Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 161.

⁹²³ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VIII, 100-101 (مَنْ ابْتَدَأَ غَدَاءَهُ بِالْمَلْحِ، أَذْهَبَ عَنْهُ سَبْعِينَ نَوْعًا مِنَ الْبَلَاءِ).

⁹²⁴ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 289; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 179; İbn Arrâk, *Tenzihü's-şerî'a*, II, 243; Fettenî, *Tezkiratü'l-mevzûât*, s. 141.

⁹²⁵ Şevkânî, *el-Fevâidü'l-mecmûa*, s. 102.

düzenlenmiştir. Bu rivayette Hz. Peygamber’e bir söz isnad edilirken metne zaman zaman kelime ekleme veya çıkarmayla değiştirildiği anlaşılmaktadır. “Ya Ali” ifadesi eklenilerek söz Hz. Muhammed’e nisbet edilmektedir.

140. يَسْتَأْذِنُ الْوَاحِدُ عَلَى اثْنَيْنِ إِذَا تَنَاجَى

“İki kişi aralarında konuştuğu zaman bir başkası araya girmek için izin ister.”⁹²⁶

İbnü'l-Kayserânî hadise eserinde yer vermektedir. İbnü'l-Kayserânî,⁹²⁷ ve İbn Hibbân⁹²⁸ sözün Hz. Peygamber’e nispet edilmesinin bâtil olduğunu, sahih olanın İbn Ömer’e ait bir söz olduğunu ifade etmektedirler. İbn Hibbân isnadda yer alan râvi Ahmed b. Abdullah’ın sika râvilerden sabit olmayan rivayetler naklettiğini, sika râvilerin hadislerini çaldığını ve kendisiyle ihticâc edilmeyeceğini belirtirken, İbnü'l-Kayserânî ise mezkûr râvi için “münkerü'l-hadîs” ifadesini kullanmaktadır.⁹²⁹ Mevsilî de rivayeti eserine alarak mevkuf addetmektedir.⁹³⁰

Hadis eserlerinde merfû olarak rastlamadığımız bu rivayetin isnadında tenkid edilen râvi yer almaktadır. Hadisin İbn Ömer’den mevkuf olduğu anlaşılmaktadır.

141. يَكُونُ فِي رَمَضَانَ هَدَّةٌ تُوقِطُ النَّائِمَ وَتُفَعِّدُ الْفَائِمَ، وَتُخْرِجُ الْعَوَاتِقَ مِنْ خُدُورِهَا، وَفِي شَوَّالٍ هَمَمَةٌ، وَفِي ذِي الْقَعْدَةِ تَمِيرُ الْقَبَائِلِ بَعْضَهَا إِلَى بَعْضٍ، وَفِي ذِي الْحِجَّةِ تَرَاقُ الدِّمَاءُ، وَفِي الْمُحَرَّمِ أَمْرٌ عَظِيمٌ وَهُوَ عِنْدَ انْقِطَاعِ مُلْكِ هَوْلَاءٍ قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَنْ هُمْ؟ قَالَ: الَّذِينَ يَكُونُونَ فِي ذَلِكَ الزَّمَانِ

“Ramazan ayında Uyuyanı uykusundan uyandıran, ayakta olanı oturtan ve köleleri odalarından çıkaran bir gürültü olur...”⁹³¹

Cûzekânî, İbnü'l-Cevzî, Süyûtî ve İbn Arrâk bu rivayetin Ebû Hüreyre’den mevkuf olarak rivayet edildiğini ancak isnadda yer alan İsmail, Leys ve Şehr’in zayıf olduklarını zikretmektedirler.⁹³²

⁹²⁶ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 411.

⁹²⁷ İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 411.

⁹²⁸ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 144.

⁹²⁹ İbn Hibbân, *Mecrûhîn*, I, 144; İbnü'l-Kayserânî, *Tezkiratü'l-huffâz*, s. 411.

⁹³⁰ Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 53, No: 27.

⁹³¹ Cûzekânî, *el-Ebâtîl*, II, 109; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 190-191; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 321; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, II, 347; Mevsilî, *el-Vukûf*, s. 131, No: 148.

⁹³² Cûzekânî, *el-Ebâtîl*, II, 109; İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 190-191; Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 321; İbn Arrâk, *Tenzîhü's-şerî'a*, II, 347.

142. يَكُونُ قَوْمٌ فِي آخِرِ الزَّمَانِ يُخَضَّبُونَ بِهَذَا السَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لَا يُرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ

“Ahir zamanda (saç ve sakalını) güvercin göğsü gibi siyaha boyayan bir kavim gelecektir. Onlar cennetin kokusunu alamaz.”⁹³³

İbnü'l-Cevzî, Begavî'nin bu sözün benzerinin ref edilmeden İbn Abbas'tan rivayet edildiğini belirtmektedir.⁹³⁴ Süyûtî ise İbn Hacer'in, İbnü'l-Cevzî'nin bu rivayeti mevzû sayma hususunda hata ettiğini söylemektedir. Ayrıca Süyûtî, Ahmed b. Hanbel,⁹³⁵ Ebû Dâvud⁹³⁶ ve Beyhakî'nin⁹³⁷ rivayete merfû olarak yer verdiklerini ifade etmektedir.⁹³⁸

143. يَوْمَ صَوْمِكُمْ يَوْمَ نَحْرِكُمْ يَوْمَ سَنَتِكُمْ⁹³⁹

Tercüme edemedik.

Mevzûât musanniflerinin bir çoğu rivayetin aslının olmadığını söylemektedirler.⁹⁴⁰ Muhammed el-Hût ise bu sözün merfû bir hadis değil İbn Abbas'tan mevkuף bir rivayet olduğunu zikretmektedir.⁹⁴¹

⁹³³ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 55.

⁹³⁴ İbnü'l-Cevzî, *Mevzûât*, III, 55.

⁹³⁵ Ahmed b. Hanbel, IV, 276, No: 2470.

⁹³⁶ Ebû Dâvud, “Tereccül”, 19.

⁹³⁷ Beyhakî, *Şuabü'l-îmân*, VIII, 402.

⁹³⁸ Süyûtî, *el-Leâli'l-masnûa*, II, 276.

⁹³⁹ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 335.

⁹⁴⁰ Sehâvî, *el-Mekâsîdü'l-hasene*, s. 745; Aliyyü'l-Kârî, *el-Mevzûâtü's-suğrâ*, s. 219; Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 493; Muhammed el-Emîr el-Kebîr, *Nuhbetü'l-behiyye*, s. 136.

⁹⁴¹ Muhammed el-Hût, *Esne'l-metâlib*, s. 335.

II. DEĞERLENDİRME

İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ı, Süyûtî'nin *el-Leâli'l-masnûa*'sı, İbn Arrâk'ın *Tenzihü's-şerî'a*'sı, Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Mevzûâtü'l-kübrâ* ve *el-Mevzûâtü's-suğrâ*'sı, Şevkânî'nin *el-Fevâidü'l-mecmûa*'sı, Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî'nin *el-Ceddü'l-hasîs*'i, Muhammed el-Emîr el-Kebîr'in *Nuhbetü'l-behiyye* gibi mevzûât literatüründe yaptığımız araştırma sonucunda mevkuf olduğu ifade edilen toplam 143 rivayet tespit ettik. Bu rivayetlerin söz konusu eserlerde yer almasının en önemli sebebi genellikle râvi hatalarıdır. Bunların başında râvinin yalan söylemesi (kezzâb), hadis uydurması ve rivayetleri birbirine karıştırması gelmektedir. Zaman zaman musannifler bir sebep söylemeksizin rivayetin merfû olmadığını belirterek, kime ait olduğunu zikretmektedirler.

Tespit ettiğimiz bu 143 rivayet başta Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer ve Hz. Ali olmak üzere farklı sahâbîlere nispet edilmektedir.

Bazı hadisler Hz. Peygamber veya bir sahâbîye nisbet ediliyorken zaman zaman bir rivayet birkaç sahâbeye nisbet edilmektedir. Bu da rivayetin kime ait olduğunun tespitini zorlaştırmaktadır. Aynı şekilde bir hadis hem mevkuf hem de maktû olarak farklı kişilere isnad edilebilmektedir.

Hadislerin analizi sırasında bazı muhaddisler bir rivayetin mevkuf olduğunu ifade ederken bazılarının merfû veya mevkuf olarak bâtıl dedikleri veya farklı sonuçlara ulaştıkları görülmektedir.

SONUÇ

İslâm'ın ilk dönemlerinde “hadis” kavramı yalnızca Hz. Muhammed'in söz, fiil ve takrirleri için kullanılmışsa da sonraki dönemlerde sahâbe ve tâbiînin söz ve fiilleri için de kullanılmıştır. Ancak muhaddisler, sahâbî sözlerini Hz. Peygamber'in hadislerinden ayırt etmek için, Hz. Peygamber'den gelen rivayetlere “merfû hadis”, sahâbîlerden nakledilenlere, “mevkuf hadis”, tâbiînden gelen rivayetlere ise “maktû hadis” demişlerdir. Hadis eserleri incelendiğinde muhaddislerin çok sayıda mevkuf ve maktû rivayete yer verdikleri görülmektedir. Mevkuf hadisler muhteva açısından Kur'an'ın tefsirinden zühd ve takvâya dair konulara, hukukî meselelere ait beyan ve ictehadlardan gaybî ve uhrevî bahislere kadar çok geniş bir alanı içine almaktadır. Ayrıca Kur'an'ın daha iyi anlaşılması için nasıl Hz. Peygamber'in söz, fiil ve takrirlerine ihtiyaç varsa, Hz. Peygamber'in hadisleri ve sünnetinin daha iyi anlaşılması için de sahâbenin uygulamalarının, yaşayışlarının, söz ve davranışlarının, fetva ve ictehadlarının bilinmesine ihtiyaç vardır.

İlk yıllarda zayıf râvilerle yönelik şifâhi tenkidler yapılmakta olup, ardından bu tür râvileri tanıtmak maksadıyla bu râviler hakkındaki bilgiler eserlerde toplanmaya başlandı. Daha sonraki yıllarda ise “mevzûât literatürü” diye adlandırdığımız zayıf râvilerin Resûlullah'a nisbet ederek merfûlaştırdıkları rivayetleri bir araya getiren eserler tedvin edildi.

Mevzûât musannifleri farklı (rivayetin sıhhatinin tespitindeki ihtilaflar, mevzûât literatürünün tasnif metodu vb.) sebeplerden dolayı bazı mevkuf ve maktû rivayetleri eserlerine almışlardır. Bu tür hadisleri eserlerden tespit ederek tahrir eden ilk müellif Mevsilî'dir. Musannif, mevzûât eserlerinde yer alan mevkuf ve maktû rivayetleri *el-Vukûf ale'l-mevkuf* adlı eserinde toplamış ve 151 rivayete yer vermiştir. Bu rivayetlerden 82'si mevkûf, 47'si maktû, 20 kadar rivayetin ise mevkuf veya maktû olduğu zikredilmemiştir. İki rivayetin ise merfû olduğu belirtilmiştir. Eserde en çok hadis İbn Ömer'e daha sonra İbn Abbas'a mevkuf şekilde nisbet edilmektedir. Tezimizde tespit ettiğimiz rivayetler şayet Mevsilî'nin eserinde de yer alıyorsa değerlendirmenin sonunda belirtilmeye gayret edildi.

Çalışmamız Mevsilî'nin eseriyle benzerlik arz etmekte olup, o, mevkuf ve maktû rivayetleri tespit ederken biz sadece mevkuf hadisleri tespit etmeye gayret ettik. Tezimiz de ilk mevzûât müellifi İbnü'l-Kayserânî'nin *Tezkiratü'l-huffâz*'ı başta olmak üzere İbnü'l-Cevzî'nin *Mevzûât*'ı, Süyûtî'nin *el-Leâli'l-masnûa*'sı, İbn Arrâk'ın *Tenzihü's-şerî'a*'sı, Aliyyü'l-Kârî'nin *el-Mevzûâtü'l-kübrâ* ve *el-Mevzûâtü's-suğrâ*'sı, Şevkânî'nin *el-Fevâidü'l-mecmûa*'sı, Ahmed b. Abdülkerim el-Gazzî'nin *el-Ceddü'l-hasîs*'i, Muhammed el-Emîr el-Kebîr'in *Nuhbetü'l-behiyye* gibi eserler incelenerek toplam 143 mevkuf, az da olsa maktû rivayet tespit edilmiştir.

Mevzûât musannifleri bir râvinin veya rivayetlin zayıf veya uydurma olduğunu ifade etmek için cerh lafızları kullanmaktadırlar. Musannifler, zayıf bir râvi için “münkerü'l-hadîs, “kezzâb” “leyse sika” veya “metrûkü'l-hadis” gibi tenkid kavramlarına yer vermektedirler. Aynı şekilde muhaddisler bir rivayetlin Hz. Peygamber'e ait olmadığını belirtmek amacıyla “bâtıl” veya “mevzû” gibi cerh lafızları zikretmektedirler.

Muhaddisler bazı rivayetlerin sahâbe sözü olduğu hususunda ihtilaf etmemişlerdir. Bu tarz rivayetler sadece merfûlaştırılmaları sebebiyle mevzûât literatürüne dahil edilmiştir. Örneğin 11 no'lu hadis, birçok muhaddis tarafından İbn Mes'ûd'dan mevkuf şekilde nakledilmektedir. Başka bir rivayet 35 no'lu söz olup, bu hadis başta Buhârî ve bazı mevzûât musannifleri olmak üzere Hz. Ömer'e mevkuf olarak nisbet edilmektedir. Aynı şekilde 67 no'lu rivayet ise hem birçok muhaddis hem de birçok mevzûât musannifi tarafından Hz. Hasan'a ait olduğu belirtilmektedir.

Çalışmamızda rivayetler incelendiğinde bir kısım rivayetlin mevkuf olduğu ifade edilmekle birlikte kime ait olduğu zikredilmemiştir. Örneğin, Aliyyü'l-Kârî, 61 no'lu rivayete eserinde yer vererek bu rivayetlin mevkuf olduğunu belirtmekte ancak hangi sahâbîye ait olduğu söylenmemektedir. Ayrıca 12 ve 15 no'lu hadisler de mevkuf olduğu ifade edilen ancak kime ait olduğu zikredilmeyen rivayetler arasında yer almaktadır.

Tezimizde tahrir ettiğimiz mevkuf rivayetlerin mevzûât eserlerinde bulunmalarının en önemli sebepleri râvinin yalancılık ve hadis uydurma gibi cerh ifadeleri ile açıklanmaktadır. Zaman zaman musannifler bir neden belirtmeksizin hadisin ref'i'nin sahih olmadığını zikrettikten sonra sözün kime ait olduğunu ifade etmektedirler.

Ancak bir kısım rivayette ise muhaddisler farklı düşüncelere sahip olabilmektedirler. Bazı musannifler bir rivayetin mevkuf olduğunu söylerken diğer bazıları mevzû olabileceğini dile getirmişlerdir. Musanniflerin farklı fikir sahibi olmalarının nedeni çoğunlukla râvilerin hadisleri ref etmesi, hadisin farklı râvilerden merfû ve mevkuf nakledilmesi, mevzûât literatürünün tasnif metodu ve rivayetin sıhhatinin tespitindeki ihtilaflardır.

Araştırdığımız hadisler arasında birden çok sahâbîye isnad edilen rivayetler bulunmaktadır. Örneğin, 16 no'lu hadis Enes b. Mâlik veya Hz. Hasan'a; 32 no'lu hadis Amr b. As ile birlikte başka sahâbîlere nisbet edilmektedir. Zaman zaman bazı rivayetlere mevkuf denilmekle birlikte kime ait olduğu belirtilmemiştir.

Bir kısım rivayet daha vardır ki hem sahâbe hem de tâbiîn veya başkalarına isnad edilmektedir. Örneğin, 9 no'lu hadisin İbn Ömer veya İbnü'l-Münkedir'in; 133 no'lu hadisin İbn Ömer veya İbrahim en-Nehâî'nin sözü olabileceği belirtilmektedir. Aynı şekilde 39 no'lu rivayet İbn Abbas veya İkrime'ye ait olabileceği ifade edilmektedir.

Çalışmamızda incelediğimiz mevzûât eserlerinde toplam 143 mevkuf az da olsa maktû rivayet tespit edilmiştir. Bu rivayetlerden 22'si Hz. Ömer'e; 21'i Hz. Ali'ye; 19'u İbn Abbas'a; 13'ü İbn Mes'ûd'a; 11'i İbn Ömer'e; 6'sı Ebû Hüreyre'ye; 5'i Hz. Hasan'a; 4'ü Hz. Aişe'ye; üçer rivayet Abdullah b. Amr ve Enes b. Mâlik'e; ikişer rivayet Ebû Bekir'e, Ebü'd-Derdâ'ya ve Amr b. As'a isnad edilmiştir. Hz. Osman, Abdullah b. Selâm, Ebû Zer, Selmân-ı Fârisî, Muâz b. Cebel, Ka'b, Huzeyfe, Dırar b. Ezver, Ammâr b. Yâsir, Ebû Saîd el-Hudrî, Muaviye, İmrân b. Husayn ve Ebü't-Tufeyl'e sadece birer rivayet nisbet edilmiştir. Hadislerin sahâbe dağılımlarına bakıldığında en çok rivayetin iki halife Hz. Ömer'e ardından Hz. Ali'ye isnad edildiği, diğer iki halife Hz. Ebû Bekir'e ve Hz. Osman'a çok az sayıda rivayetin nisbet edildiği görülmektedir. Mevzûât eserlerinde başta Hz. Ömer ve Hz. Ali olmak üzere kendilerine çok sayıda rivayet isnad edilen sahâbelerin araştırılmaya tabi tutulması ve hangi sebeplerle söz konusu bu rivayetlerin merfûlaştırıldığı incelenmelidir.

Sonuç olarak, bazı mevkuf ve maktû rivayetler mevzûât eserlerinde yer almıştır. Çalışmamız mevzûât literatüründe yer alan mevkuf rivayetlerin tespitini amaçlamıştır. Yine tezimiz çok kapsamlı bir araştırma olmasa da alanındaki bir

boşluğu doldurduğu inancındayız. Diğer taraftan mevzûât literatüründe bulunan maktû rivayetlerin tespiti ise araştırılmayı bekleyen konular arasındadır.

BİBLİYOGRAFYA

- Abdürrezzâk es-San‘ânî, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi el-Himyerî (ö. 211/826), *el-Musannefi’l-hadîs* (I-XI), Thk., Habîburrahman el-A‘zamî, Hindistan: 2. Baskı, el-Meclisü’l-İlmî, 1403/1983.
- Aclûnî, Ebü’l-Fidâ İsmail b. Muhammed b. Abdülhâdî (ö. 1162/1749), *Kesfü’l-hafâ ve müzîlü’l-ilbâs ammâ iştehere mine’l-ehâdis alâ elsineti’n-nâs* (I-II), Thk., Abdülhamîd Hindâvî, yy.: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1420/2000.
- Ahatlı, Erdiñç, “Yahyâ b. Saîd el-Kattân”, *DİA*, XLIII, 262, İstanbul: 2003.
- Ahmed b. Abdülkerim Gazzî, *el-Ceddü’l-hasîs fî beyâni mâ leyse bi’l-hadîs*, Thk., Bekr Abdullah Ebû Zeyd, Riyad: Dârü’r-Râye, 1412/1992.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Muhammed eş-Şeybânî (ö. 241/855), *Kitâbü fezâili’s-sahâbe* (I-II), Thk., Vasiyyullah b. Muhammed Abbas, Beyrut; Müessesetü’r-Risâle, 1403/1983.
- _____, *Kitâbü’z-zühd*, Thk., Muhammed Abdüsselâm Şâhîn, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1420/1999.
- _____, *Müsned* (XLV), Thk., Şuayb Arnaût-Adil Mürşid vd., yy.: Müessesetü’r-Risâle, 1421/2001.
- Ali b. el-Ca‘d, Ebü’l-Hasen el-Cevherî (ö. 230/844), *Müsned*, Thk., Âmir Ahmed Haydar, Müessesetü Nâdir, Beyrut: 1410/1990.
- Ali b. Nâyif eş-Şuhûd, *el-İsti’dâd li’l-mevt*, Malezya: 4. Baskı, Nşr., Dârü’l-Ma‘mûr, 1430/2009.
- Aliyyü’l-Kârî, Ebü’l-Hasan Nûreddîn Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî (ö. 1014/1605), *el-Esrâru’l-merfû‘a fî’l-ahbâri’l-mevzûa (el-Mevzûâtü’l-kübrâ)*, Thk., Muhammed Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1405/1985.
- _____, *el-Masnû fî ma’rifeti’l-hadîsi’l-mevzû (el-Mevzûâtü’s-suğrâ)*, Thk., Abdülfettâh Ebû Gudde, Beyrut: 2. Baskı, Müessesetü’r-Risâle, 1398/1978.

- _____, *Mirkâtü'l-mefâtîh Şerhu Mişkâti'l-mesâbîh* (I-IX), Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1422/2002.
- _____, *Şerhu Nuhbeti'l-fiker fî mustalahâti ehli'l-eser*, Thk., Muhammed Nezzâr Temîm-Heyssem Nezzâr Temîm, Dârü'l-Erkâm, Beyrut, ts.
- Apaydın, H. Yunus, "Sahâbî Kavli", *DİA*, XXXV, İstanbul: 2008, ss. 500- 504.
- Asar, Osman Serdar, *el-Buhârî'nin el-Edebü'l-Müfred Adlı Eserinde Yer Alan Mevkûf Hadisler*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2009.
- Aydın, Nevzat, "İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî'nin 'Tezkiratü'l-mevzûât' nın Metin Tenkidi Açısından Değerlendirilmesi" *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (Nisan 2016), cilt, IX, sayı: 43, 2346-2359.
- _____, "İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî'nin 'Tezkiratü'l-mevzûât' Adlı Eserindeki Ricâl Tenkit Metodu", *Ekev Akademi Dergisi – Sosyal Bilimler*, (2016), cilt, XX, sayı: 66, 519-550.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2006.
- _____, "Merfû", *DİA*, XXIX, İstanbul: 2004, ss. 180-181.
- _____, "Mevkuf", *DİA*, XXIX, İstanbul: 2004, ss. 437-438.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed (ö. 855/1451), *Umdetü'l-kârî fî şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.
- Başaran, Selman, "Cûzekânî", *DİA*, VIII, 99, İstanbul: 1993.
- _____, "İbn Adî", *DİA*, XIX, 296-298, İstanbul, 1999.
- _____, "İbn Arrâk", *DİA*, XIX, İstanbul: 1999, ss. 318-319.
- Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Ferrâ (ö. 516/1122), *Şerhu's-sünne* (I-XV), Thk., Züheyr eş-Şâviş-Şuayb el-Arnaût, Dımaşk: 2. Baskı, el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Huseyn (ö. 458/1066), *el-İ'tikâd ve'l-hidâye ilâ sebîli'r-reşâd*, Thk., Ahmed İsam el-Kâtib, Beyrut: Dârü'l-âfâki'l-Cedîde, 1401.

- _____, *Kitâbü'z-zühdi'l-kebîr*, Thk., Âmir Ahmed Haydar, Beyrut: 3. Baskı, Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfe, 1996.
- _____, *es-Sünenü'l-kübrâ* (I-X), Thk., Muhammed Abdülkâdir Atâ, Beyrut: 3. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.
- _____, *es-Sünenü's-sağîr* (I-IV), Thk., Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Pakistan: Câmiatü'd-Dirâseti'l-İslâmiyye, 1410/1989.
- _____, *Şuabü'l-îmân* (I-XIV), Thk., Abdülalî Abdulhâmid Hâmid, Riyad: Mektebetü'r- Rüşd, 1423/2003.
- _____, *Ma'rifetü's-sünen ve'l-âsâr*, Thk., Abdülmü'tî Emîn Kal'acî, Dimaşk: Dâru Kuteybe, 1412/1992.
- _____, *el-Medhal ile's-Süneni'l-kübrâ*, Thk., Muhammed Ziyâurrahman A'zamî, Kuveyt: Dârü'l-Hulefâ li'l-Kütübi'l-İslâmî, ts.
- Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdilhâlik el-Basrî (ö. 292/905), *el-Müsnedü'l-kebîr (el-Bahrü'z-zehhâr adıyla neşredilmiş)*, (I-XVIII), Thk., Mahfûzürrahman (I-IX), Âdil b. Sa'd (X-XVII), Sabri Abdülhâlik (XVIII), Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l- Hikem, 1988/2009.
- Buhârî, Muhammed b. İsmail (ö. 256/870), *el-Câmi'u'l-müsnedü's-sahîhu'l-muhtasar min umûri Rasûlillâh sallallahü aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih* (I-IX), Thk., Muhammed Züheyr b. Nâsır el-Nâsır, yy.: Dâru Turûki'n-Necâh, 1422/2001.
- _____, *ed-Duafâü's-sağîr*, Thk., Mahmud İbrahim Zâyed, Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396/1976.
- _____, *el-Edebü'l-müfred*, Thk., Muhammed Fuad Abdülbâki, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 3. Baskı, 1409/1989.
- _____, *et-Târîhu'l-kebîr* (I-VIII), Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, ts.
- Cevherî, İsmâil b. Hammâd (v. 393/1003), *es-Sihâh tâcü'l-luga ve sihâhi'l-arabiyye* (I-VI), Thk., Ahmed Abdulğafûr Attâr, Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 1399/1979.

- Cûzekânî, Ebû Abdillâh el-Hüseyn b. İbrahim el-Hemedânî (ö. 543/1148), *el-Ebâtîl ve'l-menâkîr ve's-sihâh ve'l-meşâhîr* (I-II), Thk., Abdurrahman b. Abdilcebbâr el-Feryevâî, Riyad: 4. Baskı, Dârü's- Sumay'î, 1422/2002.
- Çakan, İsmail Lütî, *Hadis Edebiyatı Çeşitleri-Özellikleri Faydalanma Usulleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016.
- Çap, Sabri, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, Doktora Tezi, Bursa 2008.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ömer el-Bağdâdî (ö. 385/995), *el-İlelü'l-vâride fi'l-ehâdisî'n-nebeviyye* (I-XV) Thk., Mahfûzürrahmân Zeynullah es-Selefî (I-XI), Riyad: Dâru Taybe, 1405/1985; Muhammed b. Salih b. Muhammed (XII-XV), Demmâm: Dâru İbni'l-Cevzî, 1427/ 2007.
- _____, *Sünen* (I-V), Thk., Şuayb Arnaût; Hasan Abdülmun'im Çelebî-Abdüllatîf Hirzullâh-Ahmed Berhûm, Beyrut: Nşr., Müessesetü'r-Risâle, 1424/2004.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman (ö. 255/869), *Sünen* (I-IV), Thk., Hüseyin Selîm Esed ed-Dârânî, Suudi Arabistan: Dârü'l-Muğnî, 1421/2000.
- Deylemî, Ebû Şücâ Şîrûye b. Şhredâr b. Şîrûye (ö. 509/1115), *el-Firdevs bi-me'sûri'l-hitâb* (I-V), Thk., Saîd b. Besyûnî Zağlûl, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- Düzenli, Muhittin, *Hadislerde Gizli Kusurlar-İllet ve Şâz*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2016.
- Efendioğlu, Mehmet, "Maktû", *DİA*, XXVII, İstanbul: 2003, ss. 457-458.
- Ebû Hayseme, Züheyr b. Harb b. Şeddâd en-Nesâî (ö. 234/849), *Kitâbü'l-ilm*, Thk., Muhammed Nâsıruddin Elbânî, Beyrut: 2. Baskı, Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Ebû Dâvud, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî (ö. 275/889), *Sünen* (I-IV), Thk., Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts
- Ebü's-Şeyh b. Hayyân, Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed el-İsfahânî (ö. 369/979), *Kitâbü'l-emsâl fi'l-hadîsi'n-nebevî*, Thk., Abdülalî Abdülhamîd Hâmid, Bombay: 2. Baskı, Dârü's-Selefiyye, 1408/1987.

- Ebû Nuaym el-İsfahânî, Ahmed b. Abdillâh (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtü'l-asfîyâ* (I-X), Nşr. es-Saâde, Mısır 1394/1974.
- _____, *Ma'rifetü's-sahâbe* (I-VII), Thk., Ahmed b. Yusuf el-Azâzî, Riyad: Dârü'l-Vatan, 1419/1998.
- Ebû Tâlib el-Mekkî, Muhammed b. Ali b. Atıyye el-Acemî (ö. 386/996), *Kütü'l-kulûb* (I-II), Thk., Âsım İbrahim Keyâlî, Beyrut: 2. Baskı, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.
- Ebû Ya'lâ, Halil b. Abdillâh b. Ahmed b. İbrahim el-Halîlî el-Kazvînî (ö. 446/1055), *Fevâidü Ebî Ya'lâ*, Thk., Ebû Mus'âb Talât b. Fuad el-Helvânî, Cidde: Dâru Mâcid Asîrî, 1422/2001.
- Elbânî, Ebû Abdirrahmân Muhammed Nâsiruddîn b. el-Hâc el-Eşkûdrî (ö. 1420/1999), *Silsiletü'l-ehâdîsi'z-zâife ve'l-mevzûa ve eserühe's-seyyi'ü fi'l-ümme* (I-XIV), Riyad: Dârü'l-Maârif, 1412/1992.
- Kaya, Eyyüp Said – Okuyucu, Nail, “Şevkânî”, *DİA*, XXXIX, İstanbul: 2010, ss. 22-28.
- Fellâte, Ömer b. Hasen, *el-Vad'u fi'l-hadîs* (I-III), Dımaşk: Mektebetü'l-Gazzâlî-Müessesetü Menâhili'l-İrfân, 1401/1981.
- Fettenî, Muhammed b. Tâhir b. Ali (ö. 986/1578), *Tezkiratü'l-mevzûât fi'l-ehâdîsi'l-merfûât*, yy.: İdâretü't-Tabâati'l-Münîriyye, 1343/1924.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed (ö. 505/1111), *İhyâü ulûmi'd-dîn* (I-IV), Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- _____, *el-Munkızu mine'd-dalâl*, Thk., Dr. Abdulhalîm Mahmud, Mısır: Dârü'l-Kütübi'l-Hadîse, ts.
- Hâkim en-Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed (ö. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn* (I-IV), Thk., Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1990.
- Harâitî, Ebû Bekr Muhammed b. Ca'fer b. Muhammed es-Sâmerrî (ö. 327/939), *Mekârimü'l-ahlâk ve me'âlîhâ*, Thk., Eymen Abdülcâbir el-Buhayrî, Kahire: Dârü'l-Âfâki'l-Arabiyye, 1419/1999.

- Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali (ö. 463/1071), *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*, Thk., Ebû Abdillâh-İbrahim Hamdî el-Medenî, Medine: Mektebetü'l-İlmiyye, ts.
- _____, *Târîhu Bağdâd* (I-XVI), Thk., Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1422/2002.
- Hattâbî, Ebû Süleymân Hamd b. Muhammed b. İbrâhîm el-Büstî (ö. 388/998) *Kitâbü'l-uzle (Kitâbü'l-i'tisâm bi'l-uzle)*, Kahire: 2. Baskı, el-Matbaatü's-Selefiyye, 1399.
- Iclî, Ebü'l-Hasen Ahmed b. Abdillâh b. Sâlih (ö. 261/875), *Târîhu's-sikât*, Thk., Abdülalîm Abdülazîz el-Bestevî, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1405/1985.
- İrâkî, Ebü'l-Fazl Zeynüddin el-Hâfiz, (ö. 806/1404), *el-Muğnî 'an hamli'l-esfâr fî'l-esfâr fî tahrîci mâ fi'l-İhyâ'î mine'l-ahbâr*, Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1426/2005.
- İbn Abdilber, Ebû Ömer Cemâlüddîn b. Abdullah (ö. 463/1071), *et-Temhîd limâ fî'l-Muvatta mine'l-me'ânî ve'l-esânîd* (I-XXIV), Thk., Mustafa b. Ahmed el-Ulvâ-Muhammed Abdülkebîr el-Bekrî, Mağrib: Vüzâratü Umûmi'l-Evkâf ve's-Şuûni'l-İslâmiyye, 1387.
- _____, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb* (I-IV), Thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1412/1992.
- İbn Adî, Abdullah el-Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi'r-ricâl* (I-IX), Thk., Adil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavviz, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûruddîn Ali b. Muhammed b. Ali el-Kinânî (ö. 963/1556), *Tenzihü's-şerî'ati'l-merfû'a ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzûa* (I-II), Thk., Abdülvehhâb Abdüllatif-Abdullah Muhammed es-Siddîk, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1399.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsım Ali b. el-Hasen (ö. 571/1176), *Târîhu Dımaşk* (ILXXX), Thk., Amr b. Garâme el-Umrevî, Dârü'l-Fikr, 1415/1994.
- İbn Batta, Ebû Abdillâh Ubeydullâh b. Muhammed el-Ukberî (ö. 387/997), *İbtâlü'l-hiyel*, Thk., Züheyr Şâviş, Kuveyt: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.

- İbn Bişrân, Ebü'l Kâsım Abdülmelik b. Muhammed b. Abdullah (ö. 430/1038), *el-Emâlî*, Thk., Ahmed b. Süleyman, Riyad: Dârü'l Vatan, 1420/1990.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs et-Temîmî er-Râzî, (ö. 327/938), *İlelü'l-hadîs* (I-VI), Thk., Sa'd b. Abdullah el-Hamîd – Halid b. Abdurrahman el-Cüreysî, yy.: Metâbiu'l-Humeydî, 1427/2006.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm (ö. 235/849), *el-Musannef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr* (I-VII), Thk., Kemâl Yûsuf el-Hût, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad: 1409/1989.
- İbn Fâris, Ebü'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ (ö. 395/1004), *Mu'cemü mekâyisi'l-luga* (I-VI), Thk., Abdüsselâm Muhammed Hârûn, Kahire: Dârü'l-Fikr, 1392/1972.
- İbn Hacer, Ebü'l Fazl Şihabüddîn Ahmed b. Ali el-Askalânî (ö. 852/1449), *Lisânü'l-mîzân* (I-VI), Thk., Dâiretü'l-Ma'rûfi'n-Nizâmiyye, Beyrut: Müessesetü'l-A'lamî, 1390/1971.
- _____, *Nüzhetu'l-elbâb fi'l-elkâb* (I-II), Thk., Abdülaziz Muhammed b. Sâlih, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409/1989.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim el-Büstî (354/965), *Kitâbü'l-mecrûhîn mine'l-muhaddisîn* (I-III), Thk., Mahmûd İbrahim Zâyed, Haleb: Dârü'l-Va'y, 1396/1976.
- İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak (ö. 311/924), *Sahîh* (I-IV), Thk., Muhammed Mustafa el-A'zamî, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, ts.
- İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddin İsmâil b. Şihâbüddîn (ö. 774/1373), *Müsnedü'l-fârûk emîri'l-mü'minîn Ebû Hafs Ömer b. Hattâb ve akvâlühâ alâ ebvâbi'l-ilm* (I-III), Thk., İmâm b. Ali b. İmâm, Mısır: Dârü'l-Fellâh, 1430/2009.
- İbn Kudâme, Ebü'l-Abbas Ahmed b. Abdirrahman el-Makdisî, *Muhtasarü Minhâci'l-kâsidîn*, Thk., Muhammed Ahmed Dehmân, Dımaşk: Mektebetü Dâri'l-Beyân, 1398/1978.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvî (ö. 273/888), *Sünen* (I-II), Thk., M. Fuâd Abdülbâkî, yy.: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, ts.

- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrerem (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab* (I-XV), ("Kds" md.), Beyrut: Dâru Sâdır, ts.
- İbn Sübkî, Ebû Nasr Tâcüddin (ö. 771/1370), *Tahrîcü ehâdîsi İhyâ'i ulûmi'd-dîn* (I-VII), İstihrâc, Ebû Abdillâh Mahmud b. Muhammed, Riyad: Dârü'l-Âsime, 1408/1987.
- İbn Şâhin, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osmân (ö. 385/996), *et-Terğîb fî fezâili'l-a'mâl ve sevâbi zâlik*, Thk., Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.
- İbn Şebbe, Ebû Zeyd Ömer en-Nümeyrî el-Basrî (ö. 262/876), *Târîhu'l-Medîneti'l-münevvere* (I-IV), Thk., Fehîm Muhammed Şeltût, Cidde 1399/1979.
- İbn Vehb, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim el-Fihri el-Mısrî (ö. 197/813), *el-Câmi' fî'l-hadîs*, Thk., Mustafa Hasan Hüseyin Muhammed Ebü'l Hayr, Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1416/1995.
- İbnü'l-Arâbî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Maâfirî (ö. 543/1148), *Kitâbü'l-mesâlik fî Şerhi Muvatta'i Mâlik* (I-VIII), yy.: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1428/2007.
- İbnü'l-Arâbî, Ebû Saîd Ahmed b. Muhammed b. Ziyâd el-Basrî (ö. 341/952), *Mu'cem* (I-III), Thk., Abdülmuhsin b. İbrahim b. Ahmed el-Hüseyinî, Suudi Arabistan: Dâru İbni'l-Cevzî, 1418/1997.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ali (ö. 597/1201) *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdîsi'l-vâhiye* (I-II), Thk., İrşâdü'l-Hak el-Eserî, Faysalâbâd: 2. Baskı, İdâretü'l-Ulûmi'l-Eseriyye, 1401/1981.
- _____, *Kitâbü'l-mevzûât* (I-III), Thk., Abdurrahman Muhammed Osman, Medine: Mektebetü's-Selefiyye, I-II c. 1386/1966, III. c. 1388/1968.
- _____, *Sıfatü's-safve* (I-II), Thk., Ahmed b. Ali, Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1421/2000.
- _____, *et-Tebşıra*, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.
- İbnü'l-Kayserânî, Ebü'l-Fazl Muhammed b. Tâhir b. Ali el-Makdisî (ö. 507/1113), *Tezkiratü'l-huffâz etrâfü ehâdîsi Kitâbi'l-Mecrûhîn li'bn*

- Hibbân*, Thk., Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, Riyad: Dârü's-Sumay'î, 1415/1994.
- İbnü'l-Megâzilî, Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Tayyib, *Menâkıbü emîri'l-mü'minîn Ali b. Ebî Tâlib*, Thk., Ebû Abdirrahman Türkî b. Abdullah, San'a: Dârü'l-Âsâr, 1424/2003.
- İbnü'l-Mülakkın, Ebû Hafs Sirâcüddin Ömer b. Ali (ö. 804/1401), *İkdü'l-müzheb fî tabakâti hameleti'l-mezheb*, Thk., Eymen Nasr el-Ezherî- Seyyid Mühennâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1997.
- İbnü'l-Mibred, Ebü'l-Mehâsin Cemâlüddin Yusuf b. Hasen b. Ahmed (ö. 909/1503), *Mahzü's-savâb fî fezâili emîri'l-mü'minîn Ömer b. el-Hattâb (I-III)*, Thk., Abdülaziz b. Muhammed b. Abdülmuhsin, Medine: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, 1420/2000.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş-Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Ulûmü'l-hadîs*, Thk., Nureddin Itr, Dımaşk: Dârül-Fıkr, 1406/1986.
- Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler Menşei Tanıma Yolları Tenkidi*, İstanbul: 9. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2015.
- _____, "Ebû Zür'a er-Râzî", *DİA*, X, İstanbul: 1994, ss. 274-275.
- _____, "Hadis", *DİA*, XV, İstanbul: 1997, ss. 27-64.
- _____, "Mevsîlî", *DİA*, XXIX, İstanbul: 2004, ss. 488-489.
- _____, "Mevzû", *DİA*, XXIX, Ankara: 2004, ss. 493-496.
- _____, "el-Mevzûât", *DİA*, XXIX, İstanbul: 2009, ss. 496-498,
- _____, "Nesâî", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, ss. 563-565.
- Karagözoğlu, Mustafa Macit, *Zayıf Râviler Duafâ Literatürü ve Zayıf Rivayetler*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2014.
- Kâsımî, Muhammed Cemâleddin (ö. 1332/1914), *Kavâidü't-tahdîs min fünûni mustalahi'l-hadîs*, Thk., Muhammed Behcet el-Baytâr, yy.: 2. Baskı, Dâru İhya-i Kütübi'l-Arabî, 1380/1961.

- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed (ö. 923/1517), *İrşâdü's-sârî lişerhi Sahîhi'l-Buhârî* (I-X), Mısır: 7. Baskı, el-Matbaatü'l-Kübrâ Emiriyye, 1323/1905.
- Kâvukci, Ebü'l-Mehâsin Şemsüddin Muhammed b. Halil (ö. 1305/1888), *el-Lü'lü'ü'l-mersû fî mâ lâ asle lehû ev biaslihi'l-mevzû*, Thk., Fevâz Ahmed Zemerlî, Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1415/1994.
- Kaya, Murat, *Mevzû Hadis Kültüründe Sûfî Müellifler*, Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2016.
- Kehhâle, Ömer Rızâ (ö. 1905-1987), *Mu'cemü'l-müellifîn terâcimü musannifi'l-kütübi'l-Arabî* (I-IV), Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1414/1993.
- Koçyiğit, Talât, *Hadis Tarihi*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2014.
- Kudâî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Selâme (ö. 454/1062), *Müsnedü's-şihâb* (I-II), Thk., Hamdî Abdülmecîd es-Selefî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- Kuşeyrî, Abdülkerîm b. Hevâzîn, (ö. 465/1072), *er-Risâle* (I-II), Thk., Abdülhalîm Mahmud-Mahmud b. Şerîf, Kahire: Dârü'l-Mâ'rife, ts.
- Malik b. Enes (ö. 179/795), *el-Muvatta* (I-II), Thk., M. Fuâd Abdülbâkî, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1406/1985.
- Ma'mer b. Râşid, Ebû Urve es-San'ânî (ö. 153/770), *el-Câmi* (eser Abdürrezzâk'ın *Musannef*'inin sonunda yayımlanmıştır.) (I-XI), Thk., Habîbürrahmân el-A'zamî, Pakistan: el-Meclisü'l-İlmî, 1403/1983.
- Mâverdî, Ebü'l-Hasan Alî b. Muhammed, *Edebü'd-dünya ve'd-dîn*, Dâru Mektebeti'l-Hayât, 1406/1986.
- _____, *el-Emsâl ve'l-hikem*, Thk., Fuad Abdülmün'im Ahmed, Riyad: Dârü'l-Vatan, 1420/1999.
- Mevsîlî, Ebû Hafs Ömer b. Bedr b. Sa'id (ö. 622/1225), *el-Muğnî ani'l-hıfz ve'l-kitâb*, (*Cünnetü'l-murtâb bi nakdi'l-Muğnî ani'l-hıfz ve'l-kitâb* (I-II) adlı eser içinde), Tasnif: Ebû İshak el-Huveynî el-Eserî, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987.
- _____, *el-Vukûf ale'l-mevkûf*, Thk., Ümmü Abdillâh bint Mahrûs el-Aselî, Riyad: Dârü'l-Âsime, 1407/1987.

- Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddin Yusuf (ö. 742/1341), *Tehzîbü'l-kemâl fî esmâi'r-ricâl* (I-XXXV), Thk., Beşşâr Avvâd Ma'rûf, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1400/1980.
- Molla Gürânî, Şemseddin Ahmed b. İsmail (ö. 893/14889), *el-Kevserü'l-cârî ilâ riyâzi ehâdîsi'l-Buhârî* (I-XI), Thk., Şeyh Ahmed İzzü İnâye, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1429/2008.
- Muhammed el-Emîr el-Kebîr (ö. 1228/1813), *Nuhbetü'l-behiyye fî ehâdîsi'l-mekzûbe alâ hayri'l-beriyye*, Thk., Züheyr eş-Şâvîş, Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1409/1988.
- Muhammed el-Hût, Ebû Abdillâh Muhammed Dervîş (ö. 1276/1860), *Esne'l-metâlib fî ehâdîsi muhtelifeti'l-merâtib*, Thk., Mustafa Abdülkâdir Ata, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.
- Münâvî, Muhammed Abdurraûf (ö. 1031/1622), *Feyzü'l-kadîr Şerhu'l-Câmi 'i's-sağîr* (I-VI), Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübrâ, 1356/1938.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn el-Kuşeyrî (ö. 261/875), *el-Câmi 'u's-Sahîh* (I-V), Thk., Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Beyrut, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî,
- Müttakî el-Hindî, Alâüddin Ali b. Hüsâmeddin İbn Kâdîhân (ö. 975/1567), *Kenzü'l-ummâl fî Süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl* (I-XVI) Thk., Bekrî Hayyânî-Saffet Sekka, yy.: 5. Baskı, Müessesetü'r-Risâle, 1401/1981.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali (ö. 303/915), *ed-Duafâ ve'l-metrûkîn*, Thk., Mahmud İbrahim Zâyed, Haleb: Dâru'l-Va'y, 1396.
- Nizami, K. A., "Fettenî", *DİA*, XII, 486, İstanbul: 1995.
- Önkâl, Ahmet, "Âmir b. Abdullah", *DİA*, III, 65, İstanbul: 1991.
- Özafşar, Mehmet Emin, "Ukaylî", *DİA*, XLII, 59, İstanbul: 2012.
- Özkan, Halit, "Süyûtî", *DİA*, XXXVIII, İstanbul: 2010, ss. 188-198.
- Râgıb el-İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1406/1986.
- _____, *Tafsîlü'n-neş'eteyn ve tahsîlü's-sa'âdeteyn*, Beyrut: Dâru'l-Mektebetü'l-Hayât, 1983.

- _____, *ez-Zerî'a ilâ mekârimi's-şerî'a*, Thk., Ebû Yezîd Ebû Zeyd el-Acemî, Kahire: Dârü's-Selâm, 1428/2007.
- Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl b. İzziddîn (ö. 764/1363), *el-Vâfî bi'l-vefeyât* (I-XXIX), Thk., Ahmed el-Arnaût-Türkî Mustafa, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâs, 1420/2000.
- Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed (ö. 902/1497), *el-Mekâsîdü'l-hasene fî beyâni kesîrin mine'l-ehâdisi'l-müştehire ale'l-elsine*, Nşr., Muhammed Osman el-Huş, Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1405/1985.
- Sem'ânî, Ebû Sa'd Abdülkerîm b. Muhammed (ö. 562/1166), *Edebü'l-implâ ve'l-istimplâ*, Thk., Max Weisweiller, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1401/1981.
- Sezgin, M. Fuad, *Buhârî'nin Kaynakları*, Ankara: Otto Yayınları, 2017.
- Sönmez, Mehmet Ali, "İbn Hibbân", *DİA*, XX, , İstanbul: 1999, ss. 63-64.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed (ö.911/1505), *ed-Dürerü'l-müntesira fî'l-ehâdisi'l-müştehirâ*, Thk., Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, Riyad, yy.: İmâdetü Şüûni'l-Mektübât, ts.
- _____, *el-Fethu'l-kebîr fî zammi'z-ziyâde ile'l-Câmi'i's-sağîr* (I-III), Thk., Yûsuf Nebhânî, Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1423/2003.
- _____, *el-Leâli'l-masnûa fî'l-ehâdisi'l-mevzûa* (I-II), Thk., Ebû Abdurrahman Salâh b. Muhammed, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1417/1996.
- _____, *Ukûdü'z-zeberced alâ Müsnedi'l-İmâm Ahmed* (I-III), Nşr., Selmân el-Kuzât, Beyrut: Dârü'l-Cîl, 1414/1994.
- _____, *Tedrîbü'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, Thk., Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Fâryâbî, Mektebetü'l-Kevser, Mısır: 1414/1994, Beyrut: 1415/1994.
- Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed (ö. 1250/1834), *el-Fevâidü'l-mecmûa fî'l-ehâdisi'l-mevzûa*, Thk., Abdurrahman b. Yahyâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

- Taberî, Muhammed b. Cerîr (ö. 310/923), *Câmi 'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân* (I-XXIV), Thk., Ahmed Muhammed Şâkir, yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1420/2000.
- Taberî, Muhibbüddin Ahmed b. Abdillâh (ö. 694/1295), *Zehâiru'l-ukbâ fî menâkibi zevî'l-kurbâ*, Thk., Hüsâmeddin el-Kudsî, Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1356/1937.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-evsat* (I-X), Târık b. İvazullâh b. Muhammed-Abdülmühsin b. İbrahim el-Hüseynî, Kahire: Dârü'l-Haremeyn, ts.
- _____, *el-Mu'cemü'l-kebîr* (I-XXV), Thk., Hamdî b. Abdülmecîd es-Selefî, Kahire: 2. Baskı, Mektebetü İbni Teymiye, ts.
- Tahhân, Mahmut, *Teyşîru mustalâhi'l-hadîs*, Gazze: Merkezü'l-Hüdâ li'd-Dirâsât, 1415/1994.
- Tâkıyyüddin es-Sübki, Taceddin Abdülvehhâb, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-kübrâ* (I-X), Thk., Mahmud Muhammed Tanâhî-Abdülfettâh Muhammed el-Hulv, yy.: 2. Baskı, 1413/1992.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre (ö. 279/892), *Sünen* (I-VI), Thk., Beşşâr Âvvâd Ma'rûf, Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1418/1998.
- Tîbî, Ebû Muhammed Şerefüddin Hüseyn b. Abdillâh b. Muhammed (ö.743/1343), *Şerhu't-Tîbî alâ Mişkâti'l-mesâbîh (el-Kâşif an hakâiki's-sünen)* (I-XIII), Thk., Abdülhamîd Hindâvî, Riyad: Mektebetü Nezzâr Mustafa Bâz, 1417/1997.
- Toksarı, Ali, "Hadis İlmi Açısından Sahâbî Kavli ve Değeri", *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (Ağustos 1985), sayı: 2, ss. 339-358.
- Tokpınar, Mirza, "Musannef", *DİA*, XXXI, İstanbul: 2006, ss. 236-237.
- Uysal, Şeyda Bertan, *İbn Hacer ve "el-Vukûf alâ mâ fî Sahîhi Müslim mine'l-mevkûf" Adlı Eserindeki Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.
- Ukaylî, Ebû Cafer Muhammed b. Amr (ö. 322/934), *Kitâbü'd-duafâi'l-kebîr* (I-IV), Thk., Abdulmu'ti Emîn Kal'acî, Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1404/1984.

- Vekî b. Cerrâh, Ebû Süfyan b. Melîh (ö. 197/812), *Kitâbü'z-zühd*, Thk., Abdurrahman Abdulcebbâr el-Ferîvâî, Medine: Mektebetü'd-Dâr, 1404/1984.
- Vekî, Ebû Bekr Muhammed b. Halef (ö. 306/918), *Ahbâru'l-kudât* (I-III), Thk., Abdülazîz el-Merâgî, Beyrut: Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1366/1947.
- Yahyâ b. Maîn, Ebû Zekerîyya (ö. 233/848), *Târîhu İbn Maîn* (I-IV), Thk., Ahmed Muhammed Nurseyf, Mekke: Merkezü Bahsi'l-İlmî ve İhyai't-Türâsi'l-İslâmiyye, 1399/1979.
- Yardım, Ali, *Hadis* (I-II), İstanbul: 3. Baskı, Damla Yayınevi, 1997.
- Yıldırım, Enbiya, *Hadis Problemleri*, İstanbul: 6. Baskı, Ensar Neşriyat, 2019.
- Yıldırım, Sebahattin, “İbnü'l-Kayserânî el-Makdisî (ö. 507/1113) ve Hadisçiliği”, Yüksek Lisans Tezi, Konya 2011.
- Yılmaz, Hayati, “Kudsi hadis”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, ss. 318-320.
- Yücel, Ahmet, *Hadis Tarihi*, İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfi Yayınları, 2016.
- Zebîdî, Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791), *Tahrîcü ehâdisi İhyâi ulûmi'd-dîn* (I-VII), İstihrâc, Ebû Abdillâh Mahmud b. Muhammed, Riyad: Dârü'l-Âsime, 1408/1987.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddin Muhammed b. Ahmed (ö. 748/1348) *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl* (I-IV), Thk., Ali Muhammed el-Becâvî, Beyrut: 2. Baskı, Dârü'l-Ma'rife, 1382/1963.
- _____, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, Thk., Şuayb Arnaût, yy.: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- _____, *Telhîsu Kitâbi'l-Mevzûât li'bni'l-Cevzî*, Thk., Ebû Temîm Yâsir b. İbrahim, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1419/1998.
- _____, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtü'l-meşâhîr ve'l-a'lâm* (I-XV), Thk., Beşşâr Âvvâd Ma'rûf, yy.: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1424/2003.

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî el-Mısrî (ö. 794/1392) *et-Tezkira fi'l-ehâdîsi'l-müştehire (el- Leâli'l-mensûra fi'l-ehâdîsi'l-meşhûra)*, Nşr., Mustafa Abdülkâdir Atâ, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406/1986.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, (ö. 538/1144), *Esâsü'l-belâğâ*, Thk., Muhammed Bâsil Uyûnü's-Sûd, Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Nşr., Muhammed Âyî Beyhûn, 1419/1998.

_____, *el-Keşşâf an hakâiki gavâmizi't-tenzîl ve uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl (I-IV)*, Beyrut: 3. Baskı, Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî, 1407/1987.

Zeylaî, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf (ö. 762/1360), *Tahrîcü'l-ehâdîsi'l-âsâri'l-vâkıa fi Tefsîri'l-Keşşâf li'z-Zemahşerî (I-IV)*, Thk., Abdullah b. Abdirrahman es-Sa'd, Riyad: Dâru İbn Huzeyme, 1414/1994.

EK 1: TEZDE YER ALAN RİVAYETLERİN FİHRİSTİ

<u>Sayfa</u>	<u>Hadis metni</u>
64	اتَّبِعُوا وَلَا تَتَّبِعُوا
64	اتَّقِ شَرَّ مَنْ أَحْسَنَتْ إِلَيْهِ
64	اتَّقُوا مَوَاضِعَ التُّهْمِ
64	أَحِبُّ حَبِيبِكَ هَوْنًا مَا، عَسَى أَنْ يَكُونَ بَغِيضَكَ يَوْمًا مَا، وَأَبْغَضُ بَغِيضَكَ هَوْنًا مَا،
66	أَجْرُ أَرْبَعَاءَ فِي الشَّهْرِ يَوْمٌ نَحْسٍ مُسْتَمِرٌّ
67	أَجْرُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَخَّرَهُنَّ اللَّهُ
68	أَحْتَشَوْشِنُوا وَتَمَعَّدُوا وَاجْعَلُوا الرَّأْسَ رَأْسَيْنِ
68	إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ
68	إِذَا بَلَغَ الْمَاءُ أَرْبَعِينَ فُلَّهُ لَمْ يَحْمِلِ الْخَبِيثَ
70	إِذَا جَاءَ الْقَضَاءُ ذَهَبَ الْبَصَرُ
70	إِذَا ذُكِرَ الصَّالِحُونَ فَحَيَّهَلْ بِعُمَرَ
71	إِذَا زَحْرَفْتُمْ مَسَاجِدَكُمْ وَحَلَيْتُمْ مَصَاحِفَكُمْ فَالدمار عَلَيْكُمْ
71	إِذَا مَاتَ الْعَالِمُ تَلَّمَ فِي الْإِسْلَامِ تَلْمَةً لَا يَسُدُّهَا شَيْءٌ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ
71	إِذَا هَمَّ الْعَبْدُ أَنْ يَبْرُقَ فِي الْمَسْجِدِ اضْطَرَبَتْ أَرْكَانُهُ وَأَنْزَوَى كَمَا تَنْزَوِي الْجِلْدَةُ فِي النَّارِ
72	إِذَا وَلَعَ الْكَلْبُ فِي إِنَاءٍ أَحَدِكُمْ فَلْيُرْفُهُ، وَلْيَغْسِلْهُ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ
72	أَرْبَعٌ لَا يُصْبِنُ إِلَّا بِعَجَبِ الصَّمْتِ وَهُوَ أَوَّلُ الْعِبَادَةِ وَالنَّوَاضِعِ وَذَكَرَ اللَّهُ وَقَلَّ الشَّيْءُ
73	أَكُلِ السَّمَكِ يُذْهِبُ الْجَسَدَ
74	أَنَا مَدِينَةُ الْعِلْمِ، وَعَلِي بَابُهَا، فَمَنْ أَتَى الْعِلْمَ، فَلْيَأْتِ الْبَابَ
74	إِنَّ الرِّزْقَ لِيَطْلُبُ الْعَبْدَ كَمَا يَطْلُبُهُ أَجَلُهُ
74	إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى لَمْ يَجْعَلْ شَفَاؤَكُمْ فِيمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ
74	إِنَّ اللَّهَ يَرْغُ بِالسُّلْطَانِ مَا لَا يَرْغُ بِالْقُرْآنِ
74	إِنَّ اللَّهَ يَكْرَهُ الرَّجُلَ الْبِطَالَ
75	إِنَّ فِي الْمَعَارِضِ لَمَنْدُوحَةً عَنِ الْكُذْبِ
75	أَوَّلُ الْآيَاتِ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنْ مَغْرِبِهَا
75	إِيَّاكَ وَالسَّجْعَ يَابْنَ رَوَاحَةَ
75	إِيَّاكُمْ وَخَضْرَاءَ الدِّمَنِ

76 إِيَّاكُمْ وَزِي الْأَعَاجِمِ
 76 الارض المقدسة لَا تُقَدَّسُ أَحَدًا إِنَّمَا يُقَدَّسُ الْإِنْسَانُ عَمَلُهُ
 77 الْأَرْضُونَ سَبْعٌ فِي كُلِّ أَرْضٍ نَبِيٌّ كُنِّيَكُمْ
 77 بَادِرُوا أَوْلَادَكُمْ بِالْكُنَى قَبْلَ أَنْ تَغْلِبَ عَلَيْهِمُ الْأَلْفَابُ
 77 الْبِرُّ شَيْءٌ هَيِّنٌ وَجَهٌ طَلِيقٌ وَكَلَامٌ لَيِّنٌ
 78 الْبِطْنَةُ تُذْهِبُ الْفِطْنَةَ
 78 الْبِلَاءُ مُوَكَّلٌ بِالْقَوْلِ
 79 تَعَلَّمُوا الْعِلْمَ فَإِنَّ تَعَلُّمَهُ لِلَّهِ خَشْيَةٌ، وَطَلَبُهُ عِبَادَةٌ، وَمُدَارَسَتُهُ تَسْبِيحٌ، وَالْبَحْثُ عَنْهُ جِهَادٌ،
 80 تَفَقَّهُوا قَبْلَ أَنْ تَسْوَدُوا
 81 جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: أَوْصِنِي، قَالَ: «تَعْبُدُ اللَّهَ...»
 81 جُبِلَتِ الْقُلُوبُ عَلَى حُبِّ مَنْ أَحْسَنَ إِلَيْهَا وَبُغْضِ مَنْ أَسَاءَ إِلَيْهَا
 82 حَذَفَ السَّلَامُ سَنَةً
 83 الْحَجَرُ الْأَسْوَدُ فِي أَرْضِهِ
 83 الْحَزْمُ سُوءُ الظَّنِّ
 83 حَرَجَ مِنْ غَائِطٍ أَوْ بَوْلٍ، فَسَلَّمَ عَلَيْهِ رَجُلٌ فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ
 84 خَلَا لَكَ الْجَوْ فَبِيضِي وَاصْفُورِي ... وَتَقْرِي مَا شِئْتَ أَنْ تُنْقَرِي
 84 خِيَارُ الْبِرِّ عَاجِلُهُ
 84 الْخَطْبُ يَسِيرٌ
 84 دَوَاءُ الْعَيْنِ تَرْكُ مَسِيئَتِهَا
 84 الذَّرْهُمُ رَبًّا أَشَدُّ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ سِنَّةٍ وَثَلَاثِينَ زَنْبِيَّةً فِي الْحَاطِمِ
 85 الدُّنْيَا حَالِلُهَا جِسَابٌ، وَحَرَامُهَا عَذَابٌ
 86 ذَكَاءُ الْجَبِينِ ذَكَاءُ أُمِّهِ إِذَا اشْعَرَ، وَلَكِنَّهُ يُدْبِحُ حَتَّى يَنْصَبُ مَا فِيهِ مِنَ الدَّمِ
 86 ذَهَبَ النَّاسُ وَبَقِيَ النَّسْنَسُ
 86 رَمِيَّةٌ مِنْ غَيْرِ رَامٍ
 87 الرَّبَا سَبْعُونَ بَابًا أَصْغَرُهَا عِنْدَ اللَّهِ كَالَّذِي يَنْكُحُ أُمَّهُ
 87 زَكَاءُ الْخُلِيِّ عَارِيَّتُهُ
 87 زَمَزَمَ شِفَاءً
 88 رَوَّجَ اللَّهُ التَّوَانِي بِالْكَسَلِ فَوَلَدَ بَيْنَهُمَا الْفَاقَةَ

- 88 سَأْرَاهُ - أَيُّ الْهَلَالِ - وَأَنَا مُسْتَلِقٌ عَلَى فِرَاشِي
- 89 سَوْدَاءٌ وَوَلُودٌ خَيْرٌ مِنْ حَسَنَاءٍ لَا تَلِدُ
- 89 السَّعِيدُ مَنْ وَعَظَ بَعْثَرِهِ
- 90 السَّفَرُ يَسْفِرُ عَنْ أَخْلَاقِ الرِّجَالِ
- 90 شَهَادَةُ الْبِقَاعِ لِلْمُصَلِّيِّ
- 91 الشِّتَاءُ رِبِيْعُ الْمُؤْمِنِ
- 91 صِغَارُ قَوْمٍ كِبَارُ آخَرِينَ
- 91 الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ أَفْضَلُ مِنْ عَثْقِ الرَّقَابِ
- 92 الصَّلَاةُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تُرَدُّ
- 92 الطَّنْطَنَةُ
- 92 عَلَى الْخَبِيرِ سَقَطَتْ
- 93 عَمَلُ الْأَبْرَارِ مِنْ رِجَالِ أُمَّتِي الْخِيَاطَةُ، وَأَعْمَالُ الْأَبْرَارِ مِنَ النِّسَاءِ الْمِعْزَلُ
- 93 الْعَارُ خَيْرٌ مِنَ النَّارِ
- 93 فِي بَيْتِهِ يُؤْتَى الْحَكْمُ
- 94 فِي قَوْلِهِ تَعَالَى { وَتَأْتُونَ فِي نَادِيكُمْ الْمُنْكَرُ } قَالَ الضُّرَّاطُ
- 95 كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَاكُ آخِرَ النَّهَارِ وَهُوَ صَائِمٌ
- 95 كَلِمَةٌ حَقٌّ أُرِيدَ بِهَا بَاطِلٌ
- 96 كُنْ مِنْ خِيَارِهِمْ عَلَى حَذَرٍ
- 96 الْكُذِبُ يُجَانِبُ الْإِيْمَانَ
- 96 الْكَلَامُ صِفَةُ الْمُتَكَلِّمِ
- 96 لِأَنَّ أَصْوْمَ يَوْمًا مِنْ شَعْبَانَ أَحَبُّ إِلَيَّ مِنْ أَنْ أَفْطِرَ يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ
- 96 لَا تُسَافِرُوا فِي مُحَاقِ الشَّهْرِ وَلَا إِذَا كَانَ الْقَمَرُ فِي الْعَقْرَبِ
- 97 لَا تَغْتَسِلُوا بِالْمَاءِ الَّذِي يُسَخَّنُ فِي الشَّمْسِ، فَإِنَّهُ يُعْذِي مِنَ الْبَرَصِ
- 97 لَا تَنْظُرْ إِلَى مَنْ قَالَ وَانظُرْ إِلَى مَا قَالَ
- 98 لَا جَدِيدَ لِمَنْ لَا خَلْقَ لَهُ
- 98 لَا رَاحَةَ لِمُؤْمِنٍ دُونَ لِقَاءِ رَبِّهِ
- 98 لَا صَغِيرَةَ مَعَ الْإِصْرَارِ وَلَا كَبِيرَةَ مَعَ الْاسْتِغْفَارِ
- 99 لَا صَلَاةَ لِجَارِ الْمَسْجِدِ إِلَّا فِي الْمَسْجِدِ

- 100 لا يَأْبَى الْكَرَامَةَ إِلَّا حَمَار
- 100 لا يَكُونُ الْمَرْءُ عَالِمًا حَتَّى يَكُونَ بِعِلْمِهِ عَامِلًا
- 101 لَرُدُّ دَانِقٍ مِنْ حَرَامٍ يَعْدِلُ عِنْدَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ سَبْعِينَ أَلْفَ حَجَّةٍ
- 101 لِكُلِّ دَاخِلٍ دَهْشَةٌ
- 101 لِكُلِّ زَمَانٍ دَوْلَةٌ وَرِجَالٌ
- 101 لِمُعَالَجَةِ مَلِكِ الْمَوْتِ أَشَدُّ مِنْ أَلْفِ ضَرْبَةٍ بِالسَّيْفِ
- 102 لَوْ أَنَّ أَهْلَ الْعِلْمِ صَانُوهُ وَوَضَعُوهُ عِنْدَ أَهْلِهِ سَادُوا بِهِ أَهْلَ زَمَانِهِمْ
- 102 لَوْ بَغَى جَبَلٌ عَلَى جَبَلٍ لَدَاكَ الْبَاغِي
- 103 لَوْ عَلِمَ رَسُولُ اللَّهِ - صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ - مَا أَحْدَثَتِ النِّسَاءُ بَعْدَهُ لَمَنَعَهُنَّ الْمَسَاجِدَ
- 103 لَوْ كُتِفَ الْعِطَاءُ مَا ازْدَدْتُ يَقِينًا
- 104 لَوْ لَا الْخَلِيفَى لَأَدْنَتْ
- 104 لَوْ لَا عَلَيَّ لَهْلَكَ عَمْرُ
- 104 لَوْ وُزِنَ إِيْمَانُ أَبِي بَكْرٍ مَعَ إِيْمَانِ النَّاسِ، لَرَجَحَ إِيْمَانُ أَبِي بَكْرٍ
- 105 لَيْسَ بِحَكِيمٍ مَنْ لَمْ يَعِاشِرْ بِالْمَعْرُوفِي مَنْ لَمْ يَجِدْ لَهُ مِنْ مَعَاشِرَتِهِ بَدَأَ حَتَّى يَجْعَلَ اللَّهُ
- 105 لَيْسَ فِي الْمَوْتِ شِمَاتَةٌ
- 105 مَا بَكَئْتُ مِنْ دَهْرٍ إِلَّا بَكَئْتُ عَلَيْهِ
- 106 مَا تَرَكَ عَبْدٌ شَيْئًا لِلَّهِ إِلَّا لَهُ إِلَّا عَوَضَهُ اللَّهُ مِنْهُ مَا هُوَ خَيْرٌ لَهُ فِي دِينِهِ وَدُنْيَاهُ
- 106 مَا رَأَى الْمُسْلِمُونَ حَسَنًا فَهَوَّ عِنْدَ اللَّهِ حَسَنًا
- 106 مَا كَثُرَ أَذَانُ بَلْدَةٍ إِلَّا قَلَّ بَرْدُهَا
- 107 مَا مِنْ مُؤْمِنٍ وَلَا مُؤْمِنَةٍ إِلَّا وَلَهُ وَكَيْلٌ فِي الْجَنَّةِ فَإِنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ بُنِيَ لَهُ الْقُصُورُ
- 107 مَا مِنْ مُعَمَّرٍ يُعَمَّرُ فِي الْإِسْلَامِ أَرْبَعِينَ سَنَةً، إِلَّا صَرَفَ اللَّهُ عَنْهُ ثَلَاثَةَ أَنْوَاعٍ مِنَ الْبَلَاءِ:
- 107 مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا مَكْتُوبٌ فِي تَشْبِيكِ رَأْسِهِ خَمْسُ آيَاتٍ مِنْ فَاتِحَةِ سُورَةِ التَّغَابُنِ
- 108 مُحَرَّمٌ الْحَلَالُ كَمُجَلِّ الْحَرَامِ
- 108 مِصْرُ أَطْيَبُ الْأَرْضِينَ تُرَابًا وَعَجْمُهَا أَكْرَمُ الْعَجَمِ أَنْسَابًا
- 109 مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَكْثَرَ مِنْ ذِكْرِهِ
- 109 مَنْ ازْدَادَ عِلْمًا وَلَمْ يَزِدْ فِي الدُّنْيَا زَهْدًا لَمْ يَزِدْ مِنْ اللَّهِ إِلَّا بَعْدًا
- 109 مَنْ أَصْبَحَ مَحْزُونًا عَلَى الدُّنْيَا أَصْبَحَ سَاخِطًا عَلَى رَبِّهِ، وَمَنْ أَصْبَحَ يَشْكُو مُصِيبَةً

- 109 مَنْ تَأَمَّلَ خُلُقَ امْرَأَةٍ حَتَّى يَبِينَ لَهُ حَجْمُ عِظَامِهَا وَرَاءَ ثِيَابِهَا وَهُوَ صَائِمٌ فَقَدْ أَفْطَرَ
- 110 من تواضع لِعَنِي لِأَجْلِ غِنَاهُ ذَهَبَ ثَلَاثًا دِينَهُ
- 110 مَنْ صَامَ يَوْمَ الشَّكِّ فَقَدْ عَصَى أَبَا الْقَاسِمِ
- 111 مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيهَا بَيِّنَةً بِسُوءٍ عَدَلْنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتِي عَشْرَ سَنَةٍ
- 111 مَنْ عَبَدَ اللَّهَ بَجَهْلٍ كَانَ مَا يُفْسِدُهُ أَكْثَرَ مِمَّا يُصْلِحُ
- 111 مَنْ قَرَأَ الْقُرْآنَ فَلَهُ مِائَتَا دِينَارٍ فَإِنْ لَمْ يُعْطَهَا فِي الدُّنْيَا أُعْطِيَهَا فِي الْآخِرَةِ
- 112 مَنْ قَرَضَ بَيْتَ شِعْرٍ بَعْدَ الْعِشَاءِ الْأَخِيرَةِ لَمْ تُقْبَلْ لَهُ صَلَاتُهُ تِلْكَ اللَّيْلَةَ
- 112 مَنْ لَانَتْ كَلِمَتُهُ وَجِبَّتْ مَحَبَّتُهُ
- 112 مَنْ لَيْسَ نَعْلًا صَفْرَاءَ قَلَّ هَمُّهُ
- 113 مَنْ لَمْ يَخْسِبْهُ مَرَضٌ أَوْ حَاجَةٌ ظَاهِرَةٌ أَوْ سُلْطَانٌ جَائِرٌ وَلَمْ يَحْجَجْ فَلَيْمَتْ إِنْ شَاءَ يَهُودِيًّا
- 113 مَنْ لَمْ يَكُنْ ذَنْبًا أَكَلَتْهُ الذَّنَابُ
- 114 مَنْ مَرَّحَ اسْتُخِفَّ بِهِ
- 114 مَنْ مَسَّ فَرْجَهُ فَلْيَتَوَضَّأْ
- 114 مَنْ مَلَكَ رَادًا وَرَاحِلَةً تُبَلِّغُهُ إِلَى بَيْتِ اللَّهِ الْحَرَامِ وَلَمْ يَحْجَجْ فَلَا عَلَيْهِ أَنْ يَمُوتَ يَهُودِيًّا أَوْ نَصْرَانِيًّا
- 115 الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ
- 115 نِعْمَ الْعَبْدُ صُهِيبٌ لَوْ لَمْ يَخَفِ اللَّهَ لَمْ يَعِصِهِ
- 116 نِعْمَ الْكُفُوُ الْقَبْرُ لِلْجَارِيَةِ
- 116 النَّاسُ بِزَمَانِهِمْ أَشْبَهُ مِنْهُمْ بِأَبَائِهِمْ
- 117 النَّاسُ عَلَى ثَلَاثَةِ مَنَازِلَ، فَمَنْ طَلَبَ مَا عِنْدَ اللَّهِ كَانَتْ السَّمَاءُ ظِلَالَهُ، وَالْأَرْضُ فِرَاشَهُ
- 118 النَّاسُ عَلَى دِينِ مَلِيكِهِمْ أَوْ مُلُوكِهِمْ
- 119 النَّاسُ مَجْرَبُونَ بِأَعْمَالِهِمْ
- 119 النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهُوا
- 121 وَضَعُ الْمَرْأَةِ كَمَهَا عَلَى رَأْسِهَا إِذَا مَا صَادَقَهَا الرَّجُلُ
- 121 وَبِهِ اسْمُ شَيْطَانٍ
- 121 الْوَحْدَةُ خَيْرٌ مِنْ جَلِيسِ السُّوءِ
- 121 الْوَضُوءُ مِمَّا خَرَجَ وَلَيْسَ مِمَّا دَخَلَ
- 122 يَأْتِي عَلَى جَهَنَّمَ يَوْمٌ مَا فِيهَا مِنْ بَنِي آدَمَ أَحَدٌ تَخْفِقُ أُنُوبُهَا كَأَنَّهَا أُنُوبُ الْمُؤَجَّدِينَ
- 122 يَا سَارِيَةَ الْجَبَلِ

- 123 يَا صَفْرَاءُ يَا بَيْضَاءُ، غَرِي غَيْرِي
- 123 يَا عَلِيَّ عَلِيَّكَ بِالْمَلْحِ فَإِنَّهُ شِفَاءٌ مِنْ سَعِيرِ دَاءِ الْجُدَامِ وَالْبَرَصِ وَالْجُنُونِ
- 124 يَسْتَأْذِنُ الْوَاحِدُ عَلَى اثْنَيْنِ إِذَا تَنَاجَى
- 124 يَكُونُ فِي رَمَضَانَ هَدَّةٌ تُوقِظُ النَّائِمَ وَتُقْعِدُ الْقَائِمَ، وَتُخْرِجُ الْعَوَاتِقَ مِنْ حُدُورِهَا، وَفِي سُؤَالِ هَمِّهِمْ،
- 125 يَكُونُ قَوْمٌ فِي آخِرِ الزَّمَانِ يُخَضِّبُونَ بِهَذَا السَّوَادِ كَحَوَاصِلِ الْحَمَامِ لَا يُرِيحُونَ رَائِحَةَ الْجَنَّةِ
- 125 يَوْمَ صَوْمِكُمْ يَوْمَ نَحْرِكُمْ يَوْمَ سَنَتِكُمْ

